

Біла принцеса
Філіппа Грегорі

Англія. Йорки зазнали поразки у війні Білої та Червоної троянди – трон посів Генрих Тюдор. Щоб об'єднати країну, він має одружитися з Єлизаветою Йоркською – принцесою з роду запеклих ворогів. Серце красуні віддано іншому, але вона мусить урятувати свою родину від страти... Невдовзі до країни повертається брат Єлизавети, якого всі вважали загиблим. Він намагається повернути престол. Юна королева мусить обирати між чоловіком і сином та рідними, які прагнуть влади...

Філіппа Грегорі

Біла принцеса

© Philippa Gregory, 2013

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015

* * *

Присвячується Ентоні

Замок Шериф Гаттон, Йоркшир

Осінь 1485 року

Я хотіла б, щоб мене покинуло бажання спати. Я благаю Бога, щоб Він допоміг мені в цьому. Я так стомилася – і мені хочеться тільки спати. Я хочу спати протягом цілого дня, від світанку до сутінок, які з кожним днем стають похмурішими й приходять усе раніше. Удень немає такої хвилини, коли я не хотіла б заснути. Але вночі я намагаюся не спати. Я йду до його кімнат, де всі вікна зачинені віконницями, подивитися на свічку, яка повільно обпливає в золотому свічнику, згораючи в ті години,

коли їй призначено світити, хоч він уже ніколи не побачить світла. Слуги приносять нову свічку щодня опівдні; години поступово згорають, хоча час для нього тепер нічого не означає. Час для нього губиться у вічній темряві, у вічному безчассі, і тягарем навалюється на мене. Протягом дня я чекаю, коли повільно накопиться на мене сірий вечір і забамкають дзвони вечірнього богослужіння, коли я зможу піти до каплиці й помолитися за його душу, хоч він уже ніколи не почує ані мого пошепту, ані тихого співу священиків.

Потім я лягаю до ліжка. Та коли вкладаюся до постелі, я не наважуюся заснути, бо терпіти не можу сновидінь, які приходять відразу. Мені сниться він. Знову й знову мені сниться він.

Протягом усього дня мое обличчя всміхається, наче маска, всміхається, всміхається, мої зуби виблискують, оголені, мої очі світяться, моя шкіра стає схожа на напнутий тонкий пергамен, не товщий за папір. Я намагаюся говорити дзвінким і лагідним голосом, я промовляю слова, які не мають значення, а іноді, за потреби, навіть співаю. Уночі я падаю в ліжку, ніби пірнаю у воду, пірнаю дуже глибоко, а вода приймає мене до себе, перетворює на русалку, й на мить я відчуваю глибоку легкість, ніби, коли я поринаю в воду, мое горе відпливає геть, підхоплене течією річки Лети, а підводні потоки навікють забуття й переносять мене в печеру сну. Але потім приходять сновидіння.

Мені не сниться його смерть – це був би найгірший із кошмарів, якби я побачила, як він вирушає на битву. Але я ніколи уві сні не бачила, не бачила, як він пробився в саме серце охорони Генриха Тюдора. Я не бачила, як він прорубував собі дорогу крізь неї. Я не бачила, як налетіло військо Томаса Стенлі й знищило його під копитами, як він упав з коня, як меч випав із його руки, а він зник під нещадною кавалерійською атакою, волаючи: «Зрада! Зрада! Зрада!» Я не бачила, як Вільям Стенлі підняв його корону й надів її на голову іншого чоловіка. Мені нічого з цього не сниться, і я дякую Богові бодай за це милосердя. Але вдень мене obsідають думки, яких я не можу позбутися.

Це криваві марення, що заповнюють мою свідомість, поки я гуляю й весело розмовляю про спеку, не характерну для цієї пори, про сухість землі, про вбогий цьогорічний урожай. Але ті сні завдають набагато більше болю, бо мені сниться, що я в його обіймах і він будить мене поцілунком. Мені сниться, що ми гуляємо з ним у саду, обмірковуючи наше майбутнє. Мені сниться, що я ношу в собі його дитину, і його тепла долоня лежить на моєму округлому животі, й він радісно всміхається, і я обіцяю йому, що в нас буде син, син, якого він потребує, син для Йорків, син для Англії, син для нас двох. «Ми назвемо його Артур, – каже він. – Він буде в нас Артуром, як Артур Камелот, ми назвемо його Артуром для Англії».

Біль, який навалюється на мене, коли я прокидаюся, схоже, із кожним днем дужчає. Я благаю Бога, щоб він допоміг мені не бачити сновидінь.

Моя люба донько Елізабет!

Мое серце й мої молитви з тобою, моя люба дитино. Але тепер, як ніколи у своєму житті, ти повинна грати роль королеви, для якої ти народилася.

Новий король Генрих Тюдор наказує тобі приїхати до мене у Вестмінстерський палац у Лондоні й забрати із собою своїх сестер і кузенів. Зверни увагу на те, що він не заперечує свої заручини з тобою. Я сподіваюся, з цього щось буде.

Я знаю, це не те, про що ти мріяла, моя люба. Але Ричард мертвий і ця частина твого життя закінчилася. Генрих переможець, і наше завдання тепер зробити тебе його дружиною і королевою Англії.

Я прошу, щоб ти підкорилася мені ще в одному: ти усміхатимешся й будеш веселою як наречена, що зустрічається зі своїм нареченим. Принцеса не повинна ділити своє горе з усім світом. Ти народилася принцесою і є спадкоємицею довгої лінії мужніх жінок. Підборіддя вгору й усміхайся, моя люба. Я чекаю на тебе, і я теж усміхатимуся.

Твоя любляча мати
Єлизавета
Вдова-королева Англії

Я прочитала цього листа досить уважно, бо моя мати ніколи не була жінкою прямолінійною і кожне її слово завжди мало кілька рівнів значення. Я можу собі уявити, як хвилює її ще один шанс побувати на троні Англії. Вона невгамовна жінка; я бачила її тоді, коли їй було дуже тяжко, але ніколи, навіть коли вона стала вдовою і мало не збожеволіла від горя, я не бачила її приниженою.

Я розумію, чому вона наказує мені здаватися щасливою, забути про те, що чоловік, якого я кохала, помер і тепер лежить у невідомій могилі, забезпечити майбутнє своїй родині, погодившись на шлюб із його ворогом. Генрих Тюдор прийшов до Англії, усе життя чекаючи свого шансу, й тепер він здобув перемогу у своїй битві, завдав поразки законному королю, моему коханому Ричарду, й тепер я, як і вся Англія, є його військовим трофеєм. Якби Ричард переміг під Босвортом – а хто міг сподіватися, що він там не переможе? – я стала б його королевою і люблячою дружиною. Але він загинув під мечами зрадників, тих самих, які присягалися воювати на його боці. І тепер я муситиму одружитися з Генрихом, і шістнадцять щасливих місяців, коли я була коханкою Ричарда, була для нього всім, крім королеви його двору, а він був серцем у моему серці, доведеться забути. Власне, про них не просто всі забудуть, а й сама я муситиму викинути їх із пам'яті.

Я прочитала листа від матері, стоячи під аркою брами великого замку Шериф Гаттон, а тоді обернулася й пішла в хол, де горів вогонь у центральній кам'яній печі, а повітря було тепле й затуманене димом від охопленого полум'ям дерева. Я зібгала лист, кинула його в піч на дрова й спостерігала, як він згорає. Будь-яку згадку про мою любов до Ричарда та обіцянки, які він мені давав, треба так само знищувати. І я повинна зберігати інші таємниці, а передусім одну. Мене виховали як балакучу принцесу у дворі інтелектуалів, де всі мали змогу думати, говорити й

писати; але після смерті батька я опанувала мистецтво таємної поведінки й таємних спостережень.

Мої очі наповнилися слізьми від диму, але я знала, що плакати марно. Я потерла обличчя й пішла шукати дітей у великій кімнаті на вершечку західної вежі, яка правила їм за шкільний клас і за кімнату для ігор. Моя шістнадцятирічна сестра Сесилія співала з дітьми цього ранку, й, коли я йшла вгору кам'яними сходами, до мене долинали їхні голоси та ритмічні удари по барабану. Я штовхнула двері, відчиняючи їх, і діти урвали спів і зажадали, щоб я послухала музику для танцю, яку вони склали. Моя десятирічна сестричка Анна навчалася музики в найкращих учителів із пелюшок, моя дванадцятирічна кузина Маргарет уміє тримати мелодію, а її десятирічний брат Едвард має чисте сопрано, дзвінке, наче голос флейти. Я послухала їхню музику й заплескала в долоні. А тоді сказала:

– У мене для вас новини.

Едвард Ворік, малий братик Маргарет, підняв важку голову від грифельної дошки.

– А для мене? – запитав він сумним голосом. – А для Тедді новин немає?

– Новини є для всіх – і для тебе, і для твоєї сестри Меггі, і для Сесилії, і для Анни. Як вам відомо, Генрих Тюдор переміг у битві і стане новим королем Англії.

Це були діти королівської крові; на їхніх личках з'явився смуток, але їх навчили стримувати свої почуття, й вони не промовили жодного слова жалю за своїм поваленим дядьком Ричардом. Натомість вони чекали, що буде сказано далі.

– Новий король Генрих має намір бути добрим королем до своїх підданих, – вела я далі, зневажаючи себе, коли, мов папуга, повторила слова, що їх сер Роберт Віллоубі сказав мені, коли передав листа від матері. – І він запрошує всіх нас, дітей династії Йорк, до Лондона.

– Але королем буде він, – напрямки заявила Сесилія. – Він хоче бути королем.

– Звичайно, він буде королем. Хто ж іще? – Я затнулася на запитанні, що недоречно вихопилося з мене. – Звичайно, він. Хай там як, а він завоював корону. І поверне нам наше добре ім'я. І визнає нас принцесами династії Йорк.

Обличчя Сесилії спохмурніло. Кілька тижнів тому, перед битвою, король Ричард наказав їй одружитися з Ралфом Скроупом, який був майже ніким, аби мати впевненість, що Генрих Тюдор не претендуватиме на неї як на наречену після мене. Сесилія, як і я, була принцесою з дому Йорків, а тому одруження зі мною або з нею давало чоловікові право претендувати на трон. Моїй репутації зашкодила чутка, що я коханка Ричарда, і тоді Ричард принизив також Сесилію, одруживши її з чоловіком низького стану. Вона стверджує тепер, що цей шлюб фактично не був укладений, що вона його не визнає і мати його скасує. Але згодом вона є леді Скроуп, дружиною йоркіста, який зазнав поразки, й, коли нам повернуть наші королівські

титули й ми знову станемо принцесами, їй доведеться повернути собі своє ім'я і своє приниження, навіть якщо ніхто не знає, де є нині Ралф Скроуп.

– Ти знаєш, що наступним королем буду я, – сказав десятирічний Едвард, потягнувши мене за рукав. – Я ж ним буду, чи не так?

Я обернулася до нього.

– Ні, Тедді, – лагідно відповіла я. – Ти не зможеш стати королем. Так, ти хлопець із династії Йорків і дядько Ричард одного разу назвав тебе своїм наступником. Але тепер він мертвий і новим королем стане Генріх Тюдор. – Я почула, як голос у мене затремтів, коли я сказала «він мертвий», і спробувала повторити ці слова знову. – Ричард мертвий, Едварде, ти ж це знаєш, хіба ні? Ти розумієш, що король Ричард загинув у битві? І тепер ти ніколи не станеш його наступником.

Тедді подивився на мене таким порожнім поглядом, що, думаю, він нічого не зрозумів, але раптом його великі карі очі наповнилися сльозами, він обернувся й пішов далі переписувати грецький алфавіт на грифельну дошку. Я дивилася на його брунатну голівку якийсь час і подумала, що його тупе тваринне горе схоже на моє. За винятком того, що мені весь час протягом дня доводиться розмовляти й усміхатися.

– Він нічого не розуміє, – сказала мені Сесилія, намагаючись говорити тихо, щоб її сестра Меггі не почула. – Ми всі розповідали йому про це, знову й знову. Але він надто дурний, щоб повірити нам.

Я подивилася на Меггі, яка спокійно сиділа поруч із братом і допомагала йому малювати літери, й мені подумалося, що я, певно, така сама дурна, як і Едвард, бо теж не можу повірити в те, що сталося. Ричард виступив на чолі непереможного війська великих родин Англії. Утім, дуже скоро нам принесли звістку, що він розбитий, а троє його найвідданіших друзів просто сиділи на конях і дивилися, як він розпачливо мчав назустріч смерті, ніби на лицарському турнірі; ніби вони були глядачами, а він відчайдушним вершником; ніби поединок був лише грою й годі було вгадати, як він завершиться.

Я похитала головою. Якщо я подумаю про нього, як він іде сам-один назустріч ворогам із моєю рукавичкою під нагрудником біля серця, то заплачу. Але мати наказала мені всміхатися.

– Отже, ми ідемо до Лондона! – сказала я з таким виразом, ніби це для мене велика радість. – До королівського двору. І ми знову житимемо з моєю леді-матір'ю у Вестмінстерському палаці разом із нашими маленькими сестрами Катериною і Бريدжит.

Дві сироти герцога Кларенського подивились на мене.

– Але де житимемо ми, Тедді і я? – запитала Меггі.

– Можливо, ви житимете разом із нами, – весело промовила я. – Сподіваюся, буде так.

– Ура! – радісно вигукнула Анна, а Меггі спокійно переказала Едварду, що ми поїдемо в Лондон і він зможе їхати верхи на своєму поні всю дорогу від Йоркширу, як маленький озброєний лицар, але в цю мить Сесилія взяла мене за лікоть так, що її пальці вгородилися в мою руку, і відвела вбік.

– А що буде з тобою? – запитала вона. – Король із тобою одружиться? Він не зважатиме на твої стосунки з Ричардом? Усі забудуть про це?

– Я не знаю, – сказала я, випручавши руку. – І що стосується нас, то ніхто нічого не мав з королем Ричардом. Ти моя сестра, але навіть ти нічого не бачила й нічого не розповідатимеш. Що ж до Генриха, то нас цікавить лише одна річ: захоче він чи не захоче одружитися зі мною. Усі ми хочемо це знати, але тільки він знає відповідь. Або, можливо, двоє людей: він і стара карга, його мати, яка вважає, що їй дозволено вирішувати все.

На Великій Північній дорозі

Осінь 1485 року

Подорожувати на південь легко в теплу вересневу погоду, і я сказала нашому ескорту, що можна не квапитися. Світило яскраве сонце, було жарко, й ми просувалися вперед короткими етапами, позаяк малі діти їхали верхи на своїх поні й не могли триматися в сідлі довше, ніж три години без відпочинку. Я сиділа на гнідому мисливському коні, якого Ричард подарував мені, щоб я не відставала від нього, як відставала на своєму. Я була рада, що ми покинули замок Шериф Гаттон; там ми планували влаштувати собі палац, кращий за Гринвіч, ми покинули сади, де гуляли разом, і залу, де танцювали під музику найкращих музикантів, і капличку, де він узяв мене за руку й пообіцяв одружитися зі мною, як повернеться з битви. Із кожним днем я все віддалялася від того місця й сподівалася, що зрештою забуду про нього. Я намагалася втекти від своїх мрій і майже не чула, як вони скакали за нами, мов невідчепні привиди.

Едвард був збуджений мандрівкою, він утішався свободою Великої Північної дороги, йому було приємно бачити, як люди на їхньому шляху оберталися подивитися, що залишилося від королівської родини Йорків. Щоразу, коли наша невеличка процесія зупинялася на відпочинок, люди підходили, щоб благословити нас, скидали капелюхи перед Едвардом як перед єдиним спадкоємцем родини Йорків, єдиним чоловіком із цієї родини, хоч наша династія зазнала поразки й люди чули, що тепер на троні буде новий король, валлієць, якого ніхто не знав, чужоземець, який непроханим прибув сюди з Бретані, або Франції, чи звідкись із-поза Ла-Маншу. Тедді подобалося вдавати себе законним королем, який іде до Лондона коронуватися. Він кланявся, махав рукою, скидав капелюха, коли люди, штовхаючись, вибігали з домівок та крамниць, як ми проїздили крізь маленькі містечка. Хоч я щодня йому казала, що ми ідемо на коронацію нового короля Генриха, він забував про це відразу, коли хтось вигукував:

– Ворік! Ворік!

Меггі, його сестра, прийшла до мене вночі, перед самим Лондоном.

– Принцесо Єлизавето, можна поговорити з вами?

Я всміхнулася їй. Мати бідолашної маленької Меггі померла від пологів, і Меггі, ще не скинувши коротенького одягу, стала матір'ю та батьком своєму братові й господинею його дому. Батьком Меггі був Джордж, герцог Кларенський, його стратили в Тауері за наказом мого батька і наполяганням моєї матері. Меггі ніколи не виявляла почуття образи, хоч вона носить на шиї медальйон із волоссям матері, а на зап'ястку чудовий браслет зі срібною застібкою в пам'ять про батька. Перебувати біля трону завжди небезпечно; вона знає це, хоч їй лише дванадцять років. Династія Йорків поїдала власних дітей, як сказана кицька.

– Що таке, Меггі?

Її маленький лоб узявся зморшками.

– Я турбуюся за Тедді.

Я чекала, що вона скаже далі. Вона віддана сестра й дуже любить свого малого брата.

– Турбуюся за його безпеку.

– Чого ти боїшся?

– Він єдиний хлопець із роду Йорків, єдиний спадкоємець, – довірливо сказала вона мені. – Звичайно, є й інші Йорки, діти нашої тітки Єлизавети, герцогині Сафолкської. Але Тедді єдиний і останній із синів Йорків. Ваш батько, король Едвард, мій батько, герцог Кларенський, і наш дядько, король Ричард – усі вони вже мертві.

Я відчула, як забриніла в мені струна болю, як завжди, коли хтось згадував його ім'я, так ніби я була лютнею з напнутими до болю струнами.

– Так, – сказала я, – так, усі вони вже мертві.

– Від цих трьох синів Йорка немає більше нащадків. Наш Едвард єдиний хлопець, що залишився.

Вона подивилася на мене непевним поглядом. Ніхто не знає, що сталося з моїми братами Едвардом і Ричардом, яких востаннє бачили, коли вони гралися на зеленому моріжку перед лондонським Тауером і махали руками із Садової башти. Ніхто не знає напевне; але всі думають, що вони мертві. Те, що я знаю, я зберігаю в глибокій таємниці, але знаю я небагато.

– Пробачте мені, – зніяковіло сказала вона. – Я не хотіла засмутити вас...

– Пусте, – сказала я, ніби згадка про зникнення моїх братів не могла завдати мені болю. – Ти боїшся, що Генріх Тюдор накаже вкинути твого

брата в Тауер, як король Ричард укинув обох моїх братів? І що він також звідти не вийде?

Дівчинка заломила руки під одягом.

– Я навіть не знаю, чи слід мені везти його до Лондона! – вигукнула вона. – Чи не варто мені найняти корабель і відвезти його до нашої тітки Маргарити Йоркської у Фландрію? Але я не знаю, як це зробити. Я не маю грошей, щоб найняти корабель. І я не знаю, до кого звернутися. Як ви думаєте, нам треба зробити це? Вивезти Тедді звідси? Тітка Маргарита догляне його й захистить із любові до династії Йорків. Ми повинні виїхати звідси? Ви знаєте, як це робиться?

– Король Генрих не скривдить його, – сказала я. – Принаймні тепер. Він може наважитися на це згодом, коли утвердиться як король, міцно сяде на троні й люди вже не дивитимуться на нього й не думатимуть, що він має намір зробити. Але протягом кількох наступних місяців він намагатиметься подружитися з усіма. Він переміг у битві, тепер він повинен завоювати королівство. Не досить убити колишнього короля, він має бути визнаний людьми й коронований. Він не ризикне скривдити дім Йорків і всіх тих, хто нас любить. Відолаха може навіть відчувати обов'язок одружитися зі мною, щоб догодити їм усім.

Вона всміхнулася.

– Ви будете чудовою королевою! Справді дуже гарною королевою! І тоді я можу бути впевнена, що Едвардові нічого не загрожуватиме. Ви зможете залучити його до свого почту, правда ж? Ви будете опікуватися ним, хіба ні? Ви знаєте, що він нікому не загрожує. Ми обое будемо вірними династії Тюдорів. Ми будемо вірними вам.

– Якщо я коли-небудь стану королевою, він буде в безпеці, – пообіцяла я їй, подумавши, скільки людських життів залежатимуть від мене, якщо Генрих шануватиме наші заручини. – Але поки що, я думаю, ви можете спокійно приїхати в Лондон із нами й будете в безпеці з моєю матір'ю. Вона знає, що робити. У неї вже є план.

Меггі завагалася. Між її матір'ю Ізабеллою і моєю існувала давня ворожнеча, а її саму виховала дружина Ричарда Анна, що ненавиділа мою матір як смертельного ворога.

– А вона дбатиме про нас? – дуже спокійно запитала вона. – Чи ваша мати буде доброю до Тедді? Я чула, вона ворог нашої родини.

– Вона не сварилася ані з тобою, ані з Едвардом, – сказала я заспокійливим голосом. – Ви доводитеся їй небогою й небожем. Усі ми належимо до династії Йорків. Вона захищатиме вас, як захищає нас.

Меггі заспокоїлася, бо вона довіряє мені, а я не стала їй нагадувати, що моя мати мала двох власних синів, Едварда й Ричарда, яких вона любила більше за життя; але вона не змогла вберегти їх. І ніхто не знає, де перебувають мої менші брати сьогодні.

Вестмінстерський палац, Лондон

Осінь 1485 року

Нас не зустрічав кортеж на в'їзді до Лондона, а коли один чи двоє підмайстрів та базарна торговка побачили нас на вузьких вулицях і криками привітали дітей Йорків, наш ескорт згуртувався тісніше, щоб довести нас якнайскоріше до королівського Вестмінстерського палацу, де важкі дерев'яні ворота відразу зачинилися за нами. Безперечно, новий король Генрих не хоче мати суперників у серцях жителів міста, яке він називає своїм. Моя мати зустріла нас на сходах, перед великими дверима, вона чекала на нас із моїми маленькими сестрами, шестирічною Катериною й чотирирічною Бриджит, які стояли обабіч неї. Я скотилася з коня й опинилася в її обіймах, вдихнувши знайомі пахощі трояндової води з її волосся, й коли вона пригорнула мене до себе й поплескала по спині, я несподівано для себе залилася слізьми, оплакуючи втрату чоловіка, якого кохала так палко, і майбутнє, яке я хотіла прожити з ним.

– Припини, – твердо сказала мені мати й послала мене до кімнати, а сама почала вітати моїх сестер і кузин.

Вона ввійшла слідом за мною, несучи на стегні Бриджит і тримаючи Катерину за руку, а Анна й Сесилія танцювали навколо неї. Вона сміялася й здавалася набагато молодшою за свої сорок вісім. На ній був халат із темно-синьої матерії, синій шкіряний пояс охоплював її тонку талію, а її волосся ховалося під синім оксамитовим капелюшком. Діти від збудження здійснювали крик, коли вона привела їх у свої приватні покої й сіла, тримаючи Бриджит на коліні.

– А тепер розкажіть мені все, – зажадала вона. – Ти й справді всю дорогу їхала верхи, Анно? Це було непогано для тебе. Едварде, мій любий хлопче, ти стомився? Ти маєш доброго поні?

Усі заговорили водночас, Бриджит і Катерина вистрибували й перебивали одна одну. Ми з Сесилією чекали, коли стихне гамір, а моя мати всміхалася нам обом, почастувала дітей сливами в цукрі, дала їм випити трохи елю, а потім малі посідали біля вогню, втішаючись частуванням.

– А як ведеться моїм двом великим дівчатам? – запитала вона. – Сесиліє, ти виросла ще більше, присягаюся, ти стала такою високою, як і я. Єлизавето, моя любя, ти бліда й занадто тонка. Тобі спиться добре? Ти не постуєш?

– Елізабет каже, вона не впевнена, захоче чи не захоче одружитися з нею Генрих, – несподівано бовкнула Сесилія. – А якщо він не захоче, то що буде з усіма нами? Що станеться зі мною?

– Звичайно, він одружиться з нею, – сказала моя мати спокійним голосом. – Немає сумніву, що одружиться. Його мати нещодавно розмовляла зі мною. Вони розуміють, що ми маємо надто багато друзів у парламенті й по всій

країні і йому не варто ризикувати, ображаючи дім Йорків. Він муситиме одружитися з Єлизаветою. Він обіцяв це вже рік тому, а тепер він не має вибору. Це було частиною плану вторгнення і домовленістю з тими, хто погодився його підтримати на самому початку.

– Але хіба він не розгнівався, довідавшись про її стосунки з королем Ричардом? – правила своєї Сесилія.

– Із королем Ричардом? А якими були в них стосунки? – Мати спокійно дивилася на мою недобррозичливу сестру. – Я нічого не знаю про останнього узурпатора Ричарда, – сказала вона, і я вже знала, що вона скаже далі. – І ти знаєш не більше. А король Генрих знає ще менше.

Сесилія розтулила рота, наче хотіла заперечити, але один холодний погляд матері примусив її замовкнути.

– Король Генрих досі знає дуже мало про своє нове королівство, – провадила мати. – Він прожив майже все своє життя за морем. Але ми йому допоможемо й розповімо все, що він захоче знати.

– Але ж Єлизавета й Ричард...

– Це саме те, чого він не повинен знати.

– Ну, гаразд, – різко сказала Сесилія. – Але ж ідеться про всіх нас, а не тільки про Єлизавету. Вона тут не сама-одна, хоч поводитьсь так, ніби ніхто не має значення, крім неї. А діти із замку Ворік завжди запитуватимуть, чи будуть вони в безпеці, бо Меггі боїться за Едварда. А як щодо мене? Одружена я чи ні? Що станеться зі мною?

Мати спохмурніла під цим потоком запитань. Сесилія одружилася надто швидко, перед самою битвою, і вони навіть не встигли лягти до ліжка, бо її чоловік мусив їхати на війну. Тепер, звичайно, він невідомо-де, а король, який наказав їм одружитися, мертвий, і всі пов'язані з її одруженням плани зазнали невдачі. Сесилія, певно, знову стала дівчиною, або вдовою, або покинутою дружиною. Ніхто не знає.

– Леді Маргарет візьме дітей Воріків під свою опіку. І вона має плани щодо тебе. Вона говорила дуже прихильно про тебе та твоїх сестер.

– Чи леді Маргарет має намір правити двором? – спокійно поцікавилася я.

– А щодо мене в неї які плани? – запитала Сесилія.

– Я розповім тобі згодом, коли сама знатиму більше, – відповіла мати Сесилії, а звертаючись до мене, пояснила: – Її обслуговуватимуть, стоячи на одному коліні, до неї звертатимуться «ваша милість», їй віддаватимуть королівський уклін.

Я зробила зневажливу гримасу.

– Не схоже, щоб ми стали з нею найкращими друзями.

– Коли ти одружишся і станеш королевою, вона робитиме тобі реверанс, незалежно від того, як її називатимуть, – просто відповіла моя мати. – Не має значення, подобаєшся ти їй чи ні, ти одружишся з її сином. – Вона обернулася до менших дітей. – А тепер я покажу вам ваші кімнати.

– Хіба ми не житимемо у своїх звичних кімнатах? – бездумно запитала я.

Усмішка моєї матері була трохи напруженою.

– Звичайно, ми більше не житимемо в королівських кімнатах. Леді Маргарет Стенлі сама оселилася в королівських кімнатах. І родина її чоловіка, Стенлі, займає усі найкращі апартаменти. Ми оселимося в найкращих кімнатах другої категорії. Ти житимеш у колишній кімнаті леді Маргарет. Схоже, ми з нею обмінялися місцями.

– Леді Маргарет Стенлі хоче оселитися в кімнатах королеви? – запитала я. – А їй не спало на думку, що там житиму я?

– Поки що ні, – сказала моя мати. – Не раніше того дня, коли ти одружишся й будеш коронована. Доти вона буде першою леді двору Генріха, й вона зацікавлена, щоб усі це знали. Схоже, вона наказала всім, щоб її називали «ваша світлість мати короля».

– Ваша світлість мати короля, – повторила я дивний титул.

– Так, – підтвердила моя мати з кривою посмішкою. – Непогано для жінки, яка була моєю фрейліною і провела останній рік у розлуці з чоловіком і під домашнім арештом за зраду, тобі не здається?

Ми пішли в кімнати другої категорії у Вестмінстерському палаці й чекали, коли король Генріх привітає нас із прибуттям. Він не з'явився. Він улаштував свій двір у палаці лондонського єпископа поблизу собору Святого Павла в Сіті, й кожен, хто претендував на приналежність до дому Ланкастерів або тривалий час таємно підтримував справу Тюдорів, приходив побачитися з ним і просити винагороди за свою лояльність. Ми чекали запрошення бути відрекомендованими при дворі, але воно не надійшло.

Моя мати замовила для мене нові сукні, капелюшки, аби я могла здаватися ще вищою, нові пантофлі, що визирали б із-під нових суконь. Вона похвалила мою красу: я так само гарна, як була й вона – сіроока красуня; вона була знаменитою вродливою дочкою найвродливішого в королівстві подружжя, і тепер вона задоволено відзначила, що я успадкувала красу своєї родини.

Вона здавалася спокійною, поки не почалися всілякі розмови. Сесилія заявила, що хоч ми й знову перебуваємо в королівському палаці, але в ньому так само самотньо й тихо, ніби ми оселилися у святилищі. Я не завдаю собі клопоту заперечувати їй, але вона помиляється. Вона надто молода. Вона не може пам'ятати святилище, як пам'ятаю його я; немає нічого, нічого гіршого за темряву, тишу, відчуття, що ти не можеш вийти, і страху, що до тебе може ввійти хто завгодно. Востаннє ми жили у святилищі, тобто не могли покинути його, протягом дев'ятих місяців, що здалися нам дев'ятьма роками, і я думала, що зів'яну й помру без сонячного світла.

Сесилія сказала, що вона як жінка одружена не повинна навіть жити разом із нами і її слід відпустити, щоб вона приєдналася до свого чоловіка.

– Але ж ти не знаєш, де шукати його, – нагадала я. – Він, мабуть, утік до Франції.

– Принаймні я була одружена, – підкреслено заявила вона. – Я не лягала до ліжка з чоловіком, одруженим із кимось іншим. Я не була розпусною перелюбницею. І принаймні, мій чоловік не помер.

– Ралф Скроуп з Упсали, – відповіла я ехидним тоном. – Містер Ніхто й Нізвідки. Якщо ти знайдеш його, якщо він досі живий, ти можеш жити з ним, мені до того байдужісінько. Якщо ти визнаєш його своїм чоловіком без наказу короля.

Вона стенула плечем і відвернулася.

– Її світлість мати короля подбає про мене, – сказала вона, ніби виправдовуючись. – Я її хрещениця. Саме вона всім тепер розпоряджається. Вона подбає про мене.

Погода була поганою для цього сезону, надто сонячною, надто ясною, надто спекотною вдень і вологою вночі, тому ніхто не міг заснути. Ніхто, крім мене. Хоч сновидіння й замучили мене, я ще не можу відмовитися від сну. Я провалююсь у темряву щонаочі, й мені сниться, що усміхнений Ричард приходить до мене; він каже, що переміг у битві й тепер ми одружимося; він тримає мене за руки, коли я заперечую, що люди сказали мені: переміг Генріх; а він цілує мене й називає дурненькою, дурненькою й коханою. Я прокидаюся з вірою, що так було насправді, а тоді мене опановує усвідомлення істини, коли я дивлюся на стіни найкращої спальні другої категорії, на Сесилію, яка ділить зі мною ліжко, й пригадую, що мій коханий помер і лежить, неживий і холодний, у невідомій могилі, а його країна знемагає від спеки.

Моя покоївка Дженні, яка походить із родини купців у Сіті, розповіла про жахливу хворобу, на яку хворіють люди в перенаселених будинках міста. Вона розповіла, що двоє підмайстрів її батька захворіли й померли.

– Чума? – запитала я, відступивши від неї на крок.

Від цієї хвороби нема порятунку, і я подумала, що вона могла принести її з собою, а гарячий, просякнутий чумою вітер обвіє нею мене й мою родину.

– Це гірше, ніж чума, – відповіла вона. – Вона не схожа на жодну з досі відомих хвороб. Віл, перший підмайстер, сказав за сніданком, що йому холодно і що все тіло йому боляче, так ніби він усю ніч фехтував дерев'яною шпагою. Батько сказав, щоб хлопець повернувся в ліжко, а тоді він почав пітніти; його сорочка просякла потом, піт стікав із нього струмками. Коли моя мати принесла йому кухоль елю, він сказав, що весь горить і не може остигнути. Він захотів спати, а як заснув, уже не прокинувся. Йому було тільки вісімнадцять років. Згорів за півдня!

– А як його шкіра? – запитала я. – Нариви на ній були?

– Ні наливів, ні висипу, – заперечила вона. – Як я вже сказала – це не чума. Це якась нова хвороба. Вони називають її пітною хворобою, це нова чума, яку приніс нам король Генрих. Усі кажуть, що його правління почалося зі смерті й не триватиме довго. Смерть нерозлучна з ним. Ми всі помremo через його пиху. Кажуть, він прийшов із потом і муситиме тяжко трудитися, щоб утриматися на троні. Це хвороба Тюдорів, він приніс її із собою. Він проклятий, усі так кажуть. Уже осінь, але спека стоїть, як посеред літа, й ми всі захлинемося від поту й помremo.

– Ти можеш іти додому, – нервово сказала я Дженні. – І залишайся вдома, поки не впевнишся, що з тобою все гаразд і ніхто у твоїй родині не захворів. Моя мати не захоче тримати тебе на службі, якщо у тебе вдома хворітимуть люди. Не повертайся до палацу доти, доки біля тебе не буде хвороб. Іди додому, не зустрічайчись ані з моїми сестрами, ані з дітьми Воріків.

– Але зі мною все гаразд! – запротестувала вона. – І це дуже швидка хвороба. Якщо я її підхоплю, то помру, навіть не встигну повідомити вас про це. Доки я зможу ходити до палацу від свого дому, зі мною нічого не буде.

– Іди додому, – скомандувала я. – Я пошлю по тебе, коли ти знову зможеш прийти.

Мені треба було побачитися з матір'ю.

Я не знайшла її ані в палаці, ані в зачинених віконницями апартаментах королеви, ані навіть на прохолодних алеях саду, але знайшла її на стільці в кінці помосту біля річки, вона ловила там вітерець, що шепотів над водою, і слухала, як хлюпають хвилі об дерев'яну набережну.

– Моя дочко, – привітала вона мене, коли я підійшла до неї.

Я стала навколішки на дошки, щоб вона благословила мене, а потім сіла поруч із нею, так щоб мої ноги метлялися над краєм помосту, й мое віддзеркалення дивилося на мене, наче я була водяною богинею, що живе під водою, яка чекає, коли її визволять від чарів, а не незаміжною принцесою, якої ніхто не хоче.

– Ти чула про нову хворобу, яка лютує в Сіті? – запитала я в неї.

– Атож, чула, бо король постановив не коронуватися, ризикуючи зібрати до купи стільки людей, які можуть бути хворими, – сказала вона. – Генрих хоче залишитися переможцем, протягом ще кількох тижнів, поки минеться хвороба, він буде некоронованим королем. Його мати, її світлість леді Маргарет, проголошує молитви, щоб не дати хворобі наблизитися до неї; вона вважає, що Бог привів її сина так далеко, але тепер Він наслав чуму, щоб перевірити його твердість.

Подивившись угору на неї, я замружилася проти яскравого призахідного сонця, яке виблискувало яскравими кольорами, обіцяючи ще один жаркий не за сезоном день.

– Мамо, це твоя робота?

Вона засміялася.

– Ти звинувачуєш мене у відьмацтві? – запитала вона. – У тому, що я накликала на народ чумний вітер? Ні, я на таке неспроможна; а якби я навіть була наділена такою могутністю, то не стала б застосовувати її. Цю хворобу приніс із собою Генрих, бо найняв найгірших у християнському світі людей, щоб підкорити цю бідолашну країну, це вони принесли її з найтемніших і найбрудніших в'язниць Франції. Немає ніякої магії в тому, що люди переносять хворобу, коли вирушають у похід. Саме тому вона почалася у Велсі, а потім прийшла до Лондона, – вона йшла за ними, але не завдяки чарам, а через бруд, який вони залишали за собою, і через тих жінок, яких вони згвалтували, коли проходили, – нещасні душі. Це злочинне військо Генриха принесло сюди хворобу, хоч усі вважають: це знак того, що Бог проти нього.

– Але можливо, це те й те? – запитала я. – І хвороба, і знак?

– Немає сумніву, це обидві причини, – сказала вона. – Вони повідомляють про те, що король, чие правління почалося з поту, муситиме тяжко трудитися, щоб утриматися на троні. Ця хвороба вбиває його друзів та прихильників, так ніби це зброя, спрямована проти нього й проти них. У своєму тріумфі він втрачає більше союзників, ніж будь-коли гинуло на полях битви. Це було б смішно, якби не було так сумно.

– А що це означає для нас? – запитала я.

Вона подивилася вгору за течією, ніби сама річка мали принести відповідь до моїх ніг, які метлялися над нею.

– Я поки що не знаю, – замислено промовила вона. – Не можу сказати. Але якщо він сам захворіє й помре, то люди скажуть, що це здійснився Божий суд над узурпатором, і захочуть посадити на трон спадкоємця Йорків.

– А чи маємо ми його? – запитала я голосом, ледве чутним через плюскіт води. – Наступника престолу з роду Йорків?

– Звичайно, маємо: Едварда Ворікського.

Я завагалася.

– А чи маємо ми іншого? Ще ближчого?

Досі дивлячись убік від мене, вона ледь помітно кивнула.

– Мого маленького брата Ричарда?

Вона знову кивнула, ніби боялася доручити свої слова вітру.

Я набрала повні груди повітря.

– А він у безпеці, мамо? Ти в цьому певна? Він живий? В Англії?

Вона похитала головою.

– Я не мала про нього жодних новин. Я не можу нічого сказати напевно, а тим більше тобі. Ми повинні молитися за двох синів династії Йорків, принца Едварда й принца Ричарда, як утрачених хлопців, аж поки хтось нам не повідомить, що сталося з ними. – Вона всміхнулася мені. – І краще я тобі не говоритиму, чого я сподіваюся, – лагідно сказала вона. – Але хто може сказати, що принесе нам майбутнє, якщо Генрих Тюдор помре?

– А ти цього хочеш? – прошепотіла я. – Хочеш, аби він помер від хвороби, яку привіз із собою?

Вона відвернулася, ніби хотіла послухати річку.

– Якщо він убив мого сина, то накликав на себе прокляття, – категорично сказала вона. – Ти прокляла вбивцю наших хлопців разом зі мною, пам'ятаєш? Ми попросили Мелюзину, божественну покровительку родини моєї матері, помститися за нас. Ти пам'ятаєш, що ми сказали?

– Точних слів я не пам'ятаю. Але ту ніч я не забула.

То була ніч, коли моя мати і я, ув'язнені у святилищі, мало не збожеволіли від горя й страху, коли мій дядько Ричард прийшов і повідомив їй, що обидва її сини, Едвард і Ричард, мої улюблені маленькі брати, зникли зі своїх кімнат у Тауері. То була ніч, коли моя мати і я написали прокляття на аркуші паперу, згорнули його в паперового човника, підпалили й дивилися, як він горів, пливучи вниз за течією.

– Я точно не пам'ятаю, що ми тоді написали.

Щодо неї, то вона пам'ятала кожне слово того прокляття, найстрашнішого, яке вона висловлювала на будь-чій адресу; вона знала його напам'ять.

– Ми сказали: позаяк ніхто не може залагодити несправедливість, яку хтось учинив проти нас, ми прийшли до тебе, до нашої Богоматері, й ми поміщаємо в твої темні глибини своє прокляття: щоб ти забрала від того, хто забрав нашого першонародженого сина, його першонародженого сина.

Вона відвернула свій погляд від річки, й, коли подивилася на мене, її темні зіниці розширилися:

– Тепер ти пам'ятаєш? Як ми сиділи біля річки? Біля цієї самої річки?

Я кивнула.

– Ми сказали: «Нашого хлопця забрали, коли він ще не став чоловіком, не став королем – хоч був народжений, щоб стати і тим, і тим. А потім забори і його онука, і коли ти його забереши, ми знатимемо, що ці смерті стали результатом нашого прокляття і платою за втрату нашого сина».

Я затремтіла від трансу, яким мене оповила мати, коли її тихі слова впали на річку, як краплі дощу.

– Ми прокляли його сина і його онука.

– Він цього заслуговує. І коли його син та онук помруть і в нього не залишиться нікого, крім дівчат, тоді ми знатимемо, що це вбивця нашого хлопця, хлопця Мелюзини, й наша помста здійснилася.

– Ми вчинили жакливу річ, – сказала я непевним голосом. – Наше жакливе прокляття впаде на невинних нащадків. Жакливо бажати смерті двом невинним хлопцям.

– Так, – спокійно погодилася моя мати. – Твоя правда. Але ми вчинили так тому, що хтось учинив це нам. І нехай хтось знатиме, як мені було боляче, коли помре його син, а потім і онук, і лише дівчина залишиться його спадкоємцем.

Люди шепотілися, що моя мати обдарована відьмацькими чарами, і справді її власну матір судили й визнали винною в чорному чаклунстві. Лише їй відомо, у що вона вірить, лише вона знає, що вона спроможна зробити. Коли я була малою, то бачила, як вона накликала бурю з дощем, і бачила, як піднялася в річці вода і змила бунтівне військо герцога Букінгемського і його разом. Мені тоді здалося, вона це зробила за допомогою свисту. Вона розповіла мені про туман, який вона видихнула із себе холодної ночі і який заховав армію мого батька, щоб він зміг несподівано вдарити з вершини пагорба і захопити ворога зненацька, завдавши йому поразки за допомогою не лише меча, а й грози.

Люди вірять, що вона наділена чарівною силою, бо її мати належала до королівського дому Бургундії, предків якого можна простежити до водяної відьми, русалки чи сирени, Мелюзини. Можна почути, як Мелюзина співає, коли помирає одне з її дітей. Я сама її чула, і той звук я ніколи не забуду. То був холодний лагідний поклик, який лунав кожної ночі. Більше мій брат не гратиметься на моріжку біля Тауера, його бліде личко промайнуло за шибкою, і ми стали журитися за ним як за мертвим хлопцем.

Якою могутністю наділена моя мати і яке щастя супроводжує її в задумах, невідомо, мабуть, і їй самій. Безперечно, що їй щастить, і вона називає це магією. Коли я була малою дівчинкою, я вважала її чаклункою, спроможною повернути течію річок Англії. Але тепер, коли я дивлюся на поразку нашої родини, на втрату її сина, на наше тяжке становище, то думаю, що якщо вона вміє чарувати, то чарує не дуже добре.

Тому я не здивована, що Генрих не помер, хоч хвороба, яку він привіз до Англії, спочатку забрала лондонського мера і його покvapно обраного наступника, а потім упродовж місяця померли ще шість міських старійшин. Кажуть, смерть навідала кожен дім у місті й підводи, що перевозять мерців, торохтять вулицями щонаочі так, ніби це чумний рік, причому один із найгірших.

Коли з настанням холодів хвороба припинилася, я послала по Дженні, мою покоївку, але вона не повернулася на роботу, бо теж померла. Уся її родина облилася потом і померла від заутрені до вечерні. Ніхто раніше не знав таких швидких смертей, і люди скрізь шепотілися проти нового короля, чие правління почалося з процесії похоронних підвід. І лише наприкінці жовтня Генрих вирішив, що вже безпечно скликати лордів і дворян королівства до Вестмінстерського абатства на свою коронацію.

Два герольди зі штандартом родини Бофорт і дванадцять охоронців, одягнених у кольори родини Стенлі, загрюкали у великі двері палацу, щоб повідомити мене: леді Маргарет Стенлі з родини Бофорт, її світлість мати короля, має завтра вшанувати мене візитом. Моя мати похилила голову, почувши цю новину, й лагідно сказала – так наче нас надто шляхетно виховали, щоб ми наважувалися підвищити голос, – що ми будемо в захваті побачити її милість.

Як тільки герольди пішли й двері зачинилися за ними, ми мало не збожеволіли, обговорюючи мою сукню.

– Темно-зелена, – сказала моя мати. – Вона має бути темно-зелена.

Справді, це наш єдиний безпечний колір. Темно-синій – королівський колір жалоби, але я не повинна бодай на мить мати такий вигляд, ніби я тужу за своїм королівським коханцем і справжнім королем Англії. Темно-червоний – колір мучеництва, але іноді, всупереч звичаю, його вдягають повії, щоб надати обличчю бездоганного білого кольору. Жодну з цих асоціацій ми не хочемо навіяти суворій уяві леді Маргарет. Вона не повинна думати, ніби одруження з її сином для мене мука, вона повинна забути, що всі кажуть, я була коханкою Ричарда. Темно-жовтий колір був би доречним, але хто здається гарним у жовтій сукні? Червоний колір мені не подобається, до того ж він надто величний для скромної дівчини, чия єдина надія – одружитися з королем. Темно-зелений – це колір Тюдорів, але він дуже личитиме мені.

– Але я не маю темно-зеленої сукні! – вигукнула я. – І в нас нема часу, щоб її роздобути.

– Ми маємо одну таку сукню, пошиту для Сесилії, – відповіла моя мати. – Ти вдягнеш її.

– А що тоді вдягну я? – запротестувала Сесилія. – Якусь стару сукню? Чи, може, мені взагалі не з'являтися? Може, Елізабет єдина має зустрітися з нашою гостею? А ми всі повинні поховатися? Ви хочете, щоб я лягла спати посеред дня?

– Звичайно, немає потреби, щоб ти була тут, – відрізала моя мати. – Але леді Маргарет – твоя хрещена мати, тож ти вдягнеш свою синю сукню, а Елізабет одягне твою зелену й ти зробиш зусилля – надзвичайне зусилля – бути люб'язною до своєї сестри протягом візиту. Ніхто не любить дівчат із поганим характером, і мені така дівчина теж не потрібна.

Сесилія була розлючена, вислухавши такі слова, але мовчки підійшла до скрині з одягом, дістала звідти свою нову зелену сукню, струснула її й подала мені.

– Одягни її й ходімо до моїх кімнат, – сказала моя мати. – Ми повинні зробити край трохи нижчим.

Одягнена в зелену сукню, підшиту внизу вузьенькою стрічкою з тонкої парчі, я сиділа у вітальні материних кімнат і чекала, коли з'явиться леді Маргарет. Та прибула на королівській баржі зі штандартами на носі й на

кормі, що тепер завжди стоїть для неї наготові, із барабанщиком, який повсякчас відбиває ритм. Я почула, як шурхотять черевики її пошту на гравії садових доріжок, а потім під моїми вікнами, а потім почула гучне цокання її черевиків на каменях подвір'я. Відчинилися подвійні двері, й вона увійшла до передпокою, а потім і до кімнати.

Моя мати, мої сестри і я піднялися зі стільців і зустріли її реверансом, яким вітають рівного собі. Було важко вирішити, якою має бути висота цього реверансу. Ми присіли на середню висоту, а леді Маргарет зовсім трохи. Хоч нині мою матір знають просто як леді Грей, її коронували королевою Англії, і ця жінка була її фрейліною. А тепер, хоч леді Маргарет плаває на королівській баржі, її син досі не коронований; вона й називає себе «ваша світлість мати короля», та він досі не має на голові корони монарха Англії; він лише привласнив тіару, яку Ричард вдягав на шолом, тож повинен чекати своєї коронації. Я швидко заплющила очі від думки про золоту тіару на шоломі й побачила усміхнені карі очі Ричарда, які дивилися на мене крізь забороло.

– Я хочу поговорити з містріс Єлизаветою сам на сам, – сказала моїй матері леді Маргарет, не потурбувавшись привітатися бодай одним словом.

– Ваша милість, принцеса Єлизавета Йоркська, може провести вас до моєї приватної кімнати, – спокійно відповіла моя мати.

Я пішла першою. Йдучи, я відчула на собі пильний погляд леді Маргарет і відразу подумала про свій вигляд. Я боялася, що хитаю стегнами або підкидаю голову. Відчинила двері, увійшла до приватної кімнати матері й обернулася до леді Маргарет, яка сіла без запрошення у велике крісло.

– Ви можете сісти, – сказала вона, і я опустилася в крісло навпроти неї і чекала.

У мене пересохло в горлі. Я проковтнула слину, сподіваючись, що леді Маргарет нічого не помітила.

Вона оглянула мене з голови до ніг, ніби я прийшла проситися до неї на службу, а тоді всміхнулася.

– Твоя мати завжди була красунею, і ти дуже схожа на неї: гарна, струнка, шкіра гладенька, мов пелюстки троянди, й волосся водночас золоте й бронзове. Немає сумніву, що в тебе будуть гарні діти. Я сподіваюся, ти ще пишаєшся своєю родою? Ти ще марнослава, чи не так?

Я не сказала нічого, і вона прочистила горло, пригадавши мету свого візиту.

– Я прийшла поговорити з тобою наодинці як друг, – сказала вона. – Ми розлучилися погано.

Ми розлучилися як дві скандалістки. Але тоді я була переконана, що мій коханець уб'є її сина й зробить мене королевою Англії. Проте вийшло так, що її син убив мого коханця і моя доля опинилася у її біленьких ручках, обвішаних важкими перснями.

– Я жалкую, що так сталося, – сказала я з нещирістю, яку не дуже намагалася приховати.

– Я теж, – сказала вона на мій подив. – Я буду твоєю свекрухою, Елізабет. Мій син одружиться з тобою попри все.

З мого боку було б марно гніватися на її «попри все». Ми зазнали поразки, мої надії на щастя й на те, що я стану коханою королевою Англії, загинули під копитами вершників Стенлі, якими командував її чоловік.

Я похилила голову.

– Дякую вам.

– Я буду для тебе доброю матір'ю, – сказала вона з переконливими нотками в голосі. – Ти зрозумієш, коли познайомишся зі мною ближче, що в мене багато нерозтраченої любові і я маю природжений талант бути вірною у своїх почуттях. Я сповнена рішучості виконати волю Бога, а я переконана, що Бог обрав тебе бути моєю невісткою, дружиною мого сина, й... – Її голос упав до шепоту на думку про мою долю й божественну долю династії Тюдорів. – Матір'ю мого онука.

Я знову похилила голову і коли її підняла, то побачила, що її обличчя сїє.

– Коли я була малою дівчинкою, ще власне дитиною, мені випала доля народити Генріха, – прошепотіла вона, ніби молячись. – Я думала, що помру від болю, не сумнівалася, що ті пологи мене вб'ють. Я тоді знала, що, якщо я виживу, дитина і я матимемо велике майбутнє, найбільше, яке тільки може бути. Він стане королем Англії, а я посаджу його на трон.

Було щось дуже зворушливе в захопленому виразі її очей, вона скидалася на черницю, яка говорить про своє покликання.

– Я знала, – натхненно сказала вона, – я знала, що він буде королем. А коли я зустрілася з тобою, то зрозуміла, що на тобі лежить завдання народити йому сина. – Вона обернула на мене напружений погляд. – Ось чому я розгнівалася на тебе, по-справжньому розгнівалася, коли побачила, що ти зійшла зі своєї стежки. Ось чому я не могла витримати, коли зрозуміла, що ти хочеш відмовитися від своєї долі, від свого покликання.

– Ви гадаєте, я маю покликання? – прошепотіла і я, бо такою переконливою вона мені здалася.

– Ти будеш матір'ю наступного короля Англії, – проголосила вона. – Він стане представником Червоної троянди й Білої, троянди без жодної шпички. Ти народиш сина, й ми назвемо його Артуром Англійським. – Вона взяла мене за руки: – Ось яка твоя доля, дочко моя. Я тобі допоможу.

– Артуром.

Я з подивом повторила ім'я, яке Ричард обрав для сина, якого він сподівався мати від мене.

- Це моя мрія, - сказала вона.

Це було і нашою мрією. Я дозволила їй тримати мої руки й не відсунулася вбік.

- Бог допоміг нам зустрітися, - сказала вона мені з щирою переконаністю. - Бог привів тебе до мене, і ти подаруєш мені онука. Ти принесеш мир Англії, ти припиниш Війну кузенів. Елізабет, ти станеш творцем миру, й сам Бог назве тебе блаженною.

Здивована змальованою картиною, я дозволила їй тримати мої руки у своїх міцних долонях і не заперечувала.

Я ніколи не розповіла матері про те, що сталося між мною та її світлістю матір'ю короля. Вона підняла брову, здивована моєю стриманістю, але далі мене не розпитувала.

- Принаймні вона не сказала нічого про те, що змінила свою думку стосовно ваших заручин?

- Навпаки вона запевнила мене, що ми одружимося. Усе відбудеться так, як і було задумано. Вона пообіцяла бути моїм другом.

Мати приховала посмішку.

- Яка вона добра. - Це все, що вона сказала.

- Їй можна подякувати.

Тож ми тепер чекали з певною вірою в успіх запрошення на коронацію, сподіваючись, що нам дозволять користуватися королівським гардеробом, де ми зможемо вибрати собі сукні. Сесилія мріяла, що знайде там собі новий одяг і ми всі здобудемо шанс показатися у світі як ще п'ять принцес із династії Йорк. Лише коли Генрих скасував парламентський акт, який називав нас бастардами, а шлюб наших батьків двошлюбним обманом, ми змогли вдягти свої горностаєві мантиї та корони. Коронація Генриха мала стати нашим першим шансом знову з'явитися у світі після смерті Ричарда в наших справжніх кольорах як принцесам династії Йорк.

Я була переконана, що ми візьмемо участь у його коронації; але нас досі не запросили. Я не сумнівалася в тому, що він захоче, аби його майбутня дружина побачила, як йому одягають корону на голову й дають у руку скіпетр. Навіть якщо йому нецікаво побачити мене, хіба він не захоче продемонструвати свою перемогу перед нами, колишньою королівською родиною? Не випадало сумніватися, що він захоче, аби я побачила його у хвилину його найбільшої слави.

Я почувала себе радше зануреною в сон принцесою з відомої казки, аніж жінкою, яку пообіцяли одружити з новим королем Англії. Я можу жити в королівському палаці й спати в одній з найкращих кімнат, мене можуть обслуговувати чомно, але не згинаючи колін, як то належить згинати їх перед королівською родиною. Ось так я й жила тут, спокійно, без придворних, без звичного натовпу підлесників, друзів та прохачів, не

бачачи короля: принцеса без корони, наречена без нареченого й без дати, призначеної для укладення її шлюбу.

Бог знає, що колись мене вже називали нареченою Генриха.

Коли він жив у вигнанні як претендент на трон, то заприсягнувся в Реннському соборі, що він король Англії, а я його наречена. Але це було, звичайно, тоді, коли він збирав військо для вторгнення до Англії, розпачливо потребує підтримки від дому Йорків і всіх наших прихильників. Тепер, коли він виграв битву й відіслав військо геть, він, мабуть, хоче бути вільним від своєї обіцянки, як від зброї, яка тоді була йому потрібна, а тепер – ні.

Моя мати подбала про те, щоб ми роздобули собі нові сукні. Усі п'ять принцес із родини Йорків одяглися розкішно. Але ми не мали куди піти, й ніхто нас не бачив, і до нас зверталися не ваша милість як до принцес, а моя леді як до дочок з незаконного шлюбу, й моя мати була не вдова-королева, а вдова якогось провінційного сквайра. Ми почували себе не краще, ніж Сесилія, чий шлюб тепер був скасований, але новий претендент не з'явився. Вона перестала бути леді Скроуп, але іншою леді не стала. Усі ми зробилися дівчатами без імені, без родини, без певності в житті. Такі дівчата не мають майбутнього.

Я сподівалася, що мене поновлять у статусі принцеси, повернуть мій статок й одружать та коронують у великій церемонії поруч із Генрихом; але мовчанка підказувала мені, що він наречений, який не палко прагне одружуватись.

Жодного повідомлення не надійшло з королівського гардеробу: нас не запрошували прийти й вибрати собі сукні для коронації. Церемоніймейстер не поцікавився запитати нас, чи можемо ми прийти до палацу й вивчити танці для коронаційного обіду. Усі швачки й камеристки в Лондоні день і ніч працювали, шиючи сукні та капелюшки, але не для нас. Нікого не послали до нас від лорда управителя королівського двору з інструкціями про те, як відбудуватиметься процесія. Нас не запросили провести ніч перед церемонією в лондонському Тауері, як веліла традиція. Ніяких коней для нас не замовили, щоб відвезти нас від Тауера до Вестмінстерського абатства, жодних розпоряджень ми не отримали за день до церемонії. Генрих не надіслав ніяких подарунків, як мав би зробити наречений нареченій. Нічого не надійшло від його матері. Там, де мав бути безлад, гамір і безліч суперечливих розпоряджень від нового короля та нового двору, що хотіли б мати якнайкращий вигляд, панувала мовчанка, яка ставала дедалі помітнішою.

– Нас не запросять на коронацію, – напрямки сказала я матері, коли була наодинці з нею, бо вона прийшла до спальні, яку я поділяла із Сесилією, сказати мені на добраніч. – Це вже очевидно, чи не так?

Вона похитала головою.

– Я не думаю, що нас запросять.

– Чому він не хоче, щоб я була з ним поруч?

Мати повільно підійшла до вікна й подивилася на чорне нічне небо та сріблястий місяць.

– Я думаю, вони не хочуть бачити натовп Йорків біля трону й так близько до корони, – сухо промовила вона.

– Чому не хочуть?

Вона зачинила віконниці й узяла їх на защіпку, ніби хотіла відокремитися від сріблястого світла, що освітлювало її неземним сяйвом.

– Я точно не знаю чому, – сказала вона. – Але думаю, якби я була матір'ю Генриха, то не захотіла б, щоб мій син, претендент на престол і узурпатор, король лише за правом перемоги в битві, надів корону поруч із принцесою, справжньою принцесою з королівської родини, прегарною дівчиною, яку любить народ. Крім усього іншого, мало кому сподобався б його вигляд.

– Чому? А який у нього вигляд? – запитала я.

– Звичайнісінький. – Моя мати звинуватила його одним осудливим словом. – Він дуже й дуже нічим не примітний.

Поступово нам усім, навіть Сесилії, яка до останнього дня не втрачала відчайдушної надії бути запрошеною, стало зрозуміло, що новий король коронується сам-один, не бажаючи, щоб я, така гарна і єдина правдива представниця королівського роду, стояла з ним поруч. Він навіть не захоче мати нас, колишню королівську родину, своїми свідками, коли покладе руку на корону мого коханого, корону, яку носив чоловік, якого я кохала, і мій батько перед ним.

Жодного послання не надійшло ані від Генриха, ані від його матері.

Леді Маргарет Стенлі ніяк не підтвердила це рішення, і хоч моя мати і я розглядали можливість написати їй, жодна з нас не захотіла терпіти приниження просити її ані надати нам шанс відвідати коронацію, ані призначити дату для мого весілля.

– Крім того, якби я була присутня на коронації як королева-вдова, я мала б велику перевагу над нею, – в'їдливо зауважила моя мати. – Можливо, саме тому нас і не запросили. Вона у своєму житті на кожній великій події не бачила нічого, крім моєї спини, або вид їй затуляв мій капелюшок чи моя вуаль. Вона супроводжувала мене в кожному кімнату в цьому палаці, а потім також супроводжувала Анну Невіл, коли була її фрейліною. Вона йшла за Анною на її коронації, несучи шлейф від її сукні. Мабуть, леді Маргарет відчуває, що тепер настала її черга бути першою леді, й хоче, щоб хтось ніс її шлейф.

– А як щодо мене? – з надією запитала Сесилія. – Я згодна нести її шлейф. Я б із радістю несла її шлейф.

– Ти його не нестимеш, – відрубала мати.

Генрих Тюдор залишався в палаці Ламбет до коронації, і якби він захотів підвести голову від свого сніданку, то побачив би своє вікно у Вестмінстерському палаці, прямо через річку перед ним; але, мабуть, він не захотів підвести голову, він досі не цікавився своєю незнайомою нареченою, бо не надіслав їй жодної звістки. Уночі перед коронацією він перебрався в лондонський Тауер, як веліла традиція. Там він оселився в королівських покоях і щодня проминав двері, за якими востаннє бачили моїх братів, щодня перетинав зелений моріжок, де для мого брата поставили мішень, щоб він тренувався у стрільбі з лука. Чи може чоловік ходити там і не відчувати, як поза спиною йому пробігає мороз, не бачити бліде обличчя ув'язненого хлопчика, який мав би коронуватися королем? Чи його мати не бачить легку тінь на причалі або, коли стає навколішки на королівському місці в каплиці, не чує вона слабе відлуння хлоп'ячого дисканту, який промовляє свої молитви? Як можуть двоє Тюдорів підійматися на кам'яний поміст у саду Тауера й не чути за дерев'яними дверима голоси двох маленьких хлопчаків? І якщо вони будь-коли дослухаються, то невже вони не чують тихих молитов Едварда?

– Він шукатиме винуватців, – похмуро промовила моя мати, – він допитуватиме всіх, хто будь-коли їх охороняв. Він захоче знати, що сталося з принцями, й сподівається, що знайде когось, кому можна буде дати хабар, і той виступить з необхідним звинуваченням або когось, кого можна буде переконати, щоб він склав провину на Ричарда. Якщо він зможе довести, що Ричард убив принців, він зможе виправдати себе за те, що захопив трон, бо справжні спадкоємці мертві, й він зможе назвати Ричарда тираном і царевбивцею. Коли Генрих доведе їхню смерть, він виграє свою справу.

– Мамо, я готова заприсягтися своїм життям, що Ричард їх не скривдив, – сказала я переконано. – Я знаю, Ричард мені сказав би, якби він так зробив. Ти це знаєш. Ти ж переконалася в цьому тієї ночі, коли він прийшов до тебе й запитав, чи не ти їх викрала, правда ж переконалася? Він не знав, де вони є і що з ними сталося. Він думав, що, можливо, вони в тебе. Я готова заприсягтися, що він нічого не знав ані тоді, ані згодом. Звичайно, його мучило те, що він нічого не знає. Тому він не знав, кого назвати своїм наступником. Він розпачливо хотів знати, що сталося з хлопцями.

Мати подивилася на мене важким поглядом.

– О, я вірю, що Ричард не вбивав хлопців. Зрештою, я це знаю. Я ніколи не віддала б тебе й твоїх сестер під його опіку, якби думала, що він спроможний скривдити дітей власного брата. Але не випадає сумніватися в тому, що він викрав нашого принца Едварда на дорозі в Лондон. Він убив мого брата Ентоні, коли той намагався його захистити. Він помістив Едварда в Тауер і зробив усе, щоб захопити Ричарда. Це не він убив їх таємно. Але він помістив їх туди, де вбивця міг до них добутися. Він порушив волю твого батька й сів на трон твого брата. Можливо, він їх і не вбив; але він мусив залишити їх під моєю опікою, де вони були б у безпеці. Ричард Глочестерський забрав Едварда від мене й захотів забрати також мого сина Ричарда. Він захопив трон і вбив мого брата Ентоні й мого сина Ричарда Грея. Він був узурпатором і вбивцею, і я ніколи не прошу його за ці злочини. Я не маю потреби класти під двері Ричарду інші трупи, він і за ці потрапить до пекла, і я йому ніколи їх не прошу.

Я гірко похитала головою, слухаючи, як моя мати говорить такі речі про чоловіка, якого я кохала. Я не можу захищати його перед жінкою, яка втратила двох своїх хлопчиків і досі не знає, що з ними сталося.

– Я знаю, – прошепотіла я. – Я не можу заперечувати, що він мусив жити й діяти в жакливі часи й чинив жакливі речі. Він усе розповів своєму сповіднику й просив Бога простити його. Ти не можеш собі уявити, як він мучився тими вчинками, які мусив творити. Але я певна, він не наказував убити моїх братів.

– Тоді Генрих не знайде нічого, коли обшукає Тауер, – зауважила вона. – Якщо Ричард їх не вбивав, Генрих не знайде трупів, які він міг би показати людям. Можливо, вони обидва живі, заховані десь у Тауері або в одному з ближніх будинків.

– І що Генрих їм зробить? Якщо знайде їх живими? – У мене перехопило дух від такого припущення. – Що він зробить, коли хтось прийде до нього й скаже, що тривалий час безпечно переховував наших хлопчиків?

Усмішка моєї матері була так само сумною й так само повільною, як сльоза, що падає з ока.

– Він муситиме їх убити, – просто відповіла вона. – Якби йому пощастило знайти моїх синів тепер, він би негайно їх убив і звинуватив у їх смерті Ричарда. Якби він знайшов моїх синів живими, він мусив би їх убити, щоб захопити трон, так само як твій батько вбив старого короля Генриха, щоб самому сісти на трон. Звичайно, він муситиме їх убити. Ми всі це знаємо.

– І ти думаєш він їх справді вб'є? Невже він спроможний учинити таку жакливу річ?

Мати стонула плечима.

– Я думаю, йому доведеться зробити це. Він не матиме вибору. Інакше він наразить на ризик своє життя й може втратити армію без особливих на те причин. Його мати прожила життя, снуючи змови й навіть виходячи заміж без видимих результатів. Так, якщо Генрих коли-небудь знайде твого брата Едварда живим, він уб'є його в ту ж таки мить. А якщо він знайде твого брата Ричарда, то теж муситиме його вбити. Це буде для нього лише продовженням тієї роботи, яку він зробив на полі Босвортської битви. Він знайде спосіб заспокоїти свою совість. Він молодий хлопець, який жив у тіні меча відтоді, як утік з Англії у чотирнадцять років, до того дня, коли повернувся додому воквати за свої претензії на трон. Ніхто краще за нього не знає, що будь-який претендент на трон має померти негайно. Жоден король не може дозволити, щоб він жив.

Двір Генриха подався за ним до Тауера. Навколо штандарта Тюдорів збиралися усе більше й більше чоловіків тепер, коли він став переможним. Із міських вулиць до нас доходили чутки про винагороди від трону Тюдорів, мовляв, Генрих перед коронацією роздавав трофеї Босвортської битви. Його матері повернули всі її землі й багатство; вона здобула велич, на яку завжди претендувала, але якою досі ніколи не тішилася. Її чоловіка, Томаса, лорда Стенлі, зробили графом Дербі й верховним констеблем

Англії – це найвища посада в королівстві, за його двоїсту хоробрість і його вміння служити і вашим і нашим, тобто вміння бути дволиким зрадником, яким він є. Я знаю, бо чула, як він виголошував присягу, в якій обіцяв свою лояльність, свою абсолютну вірність моему Ричарду; я бачила, як він стояв навколішках і обіцяв йому свою любов, навіть пропонував свого сина як за поруку своєї лояльності. Він присягався, що його брат, уся його родина, є вірними прихильниками Ричарда. Але того ранку на полі битви під Босвортом він і сер Вільям сиділи на конях поперед своїх могутніх армій і чекали, в який бік повернеться битва. Коли вони побачили, як Ричард врубався в саму її гущу, сам-один, націлений, мов спис, на Генриха, Стенлі, лорд Вільям і сер Томас, діючи заодно, налетіли на нього ззаду з піднятими мечами. Вони врятували Генриха й повалили Ричарда на землю, коли він був за мить від того, щоб устроїти меча в серце Генриха Тюдора. Сер Вільям Стенлі підняв шолом мого Ричарда з багнюки, зірвав із нього бойову корону й подав ту золоту тіару Генриху: то було найпідлішим завершенням того підлого дня. Тепер, у вияві піжонської вдячності, Генрих настановив сера Вільяма своїм камергером, поцілував його в обидві щоки, проголосив, що вони утворили нову королівську родину. Він оточив себе Стенлі, він не може віддячити їм достатньо. Він здобув трон і знайшов свою родину в одному триумфі.

Він не розлучається зі своєю матір'ю, і завжди на півкроку позад неї перебуває її вірний чоловік, лорд Томас Стенлі, а на півкроку позад нього її брат, сер Вільям. Генрих відпочивав на колінах цих двох нововіднайдених родичів, які посадили свого хлопця на трон, і знає, що нарешті він у безпеці. Дядько Джаспер, який поділяв його вигнання й зберігав вірність справі Тюдорів від народження Генриха, теж перебував тут, винагороджений за ціле життя лояльності своєю часткою трофеїв. Йому повернули його титул і його землі. Він також дістав кілька вигідних посад в уряді. Але й це ще не все. Генрих написав своїй тітці Катерині, удові зрадника герцога Букінгемського, й наказав їй готуватися до повторного шлюбу. Джаспер матиме її за дружину, і йому дістанеться Букінгемська маєтність. Схоже, всі жінки роду Ріверс стали частиною воєнних трофеїв Генриха. Вона прийшла в найкращі кімнати другої категорії Вестмінстерського палацу побачитися з моєю матір'ю і принесла листа.

– Він збожеволів? – запитала вона мою матір. – Хіба не досить того, що мене одружили з хлопчиком, із юним герцогом, який ненавидів мене, то тепер мене віддають заміж ще за одного ворога моєї родини?

– А ти маєш бути винятком? – сухо запитала моя мати, яка тримала в руках інший лист, щоб показати своїй сестрі. – Бо ось яка доля нам призначена. Мені мають виплачувати пенсію. Сесилію віддають заміж за сера Джона Велса, Єлизавета буде заручена з королем.

– Слава Богу хоч це! – вигукнула тітка Катерина. – Ви, либонь, хвилювалися.

Мати кивнула.

– О, він відмовився б від обітничі, якби міг. Він шукав собі іншу наречену, він намагався зректися свого обов'язку.

Я підвела голову від шиття, почувши ці слова, але моя мати та її сестра зосередили всю увагу на листах, майже доторкаючись головами.

– Коли воно відбудеться? Весілля?

– Після коронації.

Моя мати показала уривок зі свого листа.

– Звичайно, він не хоче, аби хтось сказав, що вони з'єдналися як король і королева. Він хоче, аби всі думали, що він здобув трон за свої власні заслуги. Він не хоче, аби хтось сказав, що він здобув корону завдяки їй.

– Але ми всі підемо на його коронацію? – запитала моя тітка Катерина. – До неї залишилося зовсім мало часу, але...

– Нас не запрошено, – коротко відказала моя мати.

– Хіба це не образа? Він повинен подбати, щоб Елізабет була там присутня!

Моя мати стенула плечима.

– А що як її там палко вітатимуть? Якщо вітатимуть і нас? – спокійно відказала вона. – Ти знаєш, як вітали б її люди, якби побачили. Ти знаєш, як лондонці люблять дім Йорків. Що, якби люди побачили нас і стали кликати мого племінника Едварда Воріка? Що якби вони освистали династію Тюдорів і стали славити династію Йорків? На його коронації? Він не піде на такий ризик.

– Але родичі Йорків там будуть, – нагадала Катерина.

– Твоя невістка Єлизавета змінила своє вбрання, коли її чоловік, герцог Сафолкський, знову перейшов на протилежний бік. Її син, Джон де Ла Поль, якого король Ричард назвав своїм наступником, попросив у Генріха пробачення, а отже, вони будуть там.

Моя мати кивнула.

– Вони там будуть, – підтвердила вона. – І я певна, вони служитимуть йому лояльно.

Моя тітка Катерина пирхнула від сміху, й мати теж не змогла втриматися від усмішки.

Я пішла шукати Сесилію.

– Тебе одружать, – коротко повідомила я. – Я чула розмову між нашою матір'ю та тіткою Катериною.

Вона зблідла.

– З ким?

Я відразу зрозуміла, що вона боїться, аби її знову не принизили одруженням із якимсь другорядним прихильником вторгнення Тюдорів.

– У тебе все буде гаразд, – сказала я. – Леді Маргарет залишається твоїм другом. Вона хоче одружити тебе зі своїм зведеним братом, сером Джоном Велсом.

Сесилія затремтіла, схлипнула й обернулася до мене.

– О, Лізі, я так боялася... Я так боялася...

Я обняла її за плечі.

– Я знаю.

– І я нічого не могла вдіяти. Коли наш батько був живий, вони мали звичай називати мене шотландською принцесою, бо мене мали одружити з королем Шотландії. А тоді мене опустили на рівень леді Скроуп! А потім я взагалі втратила ім'я! О, Лізі, я була несправедливою до тебе!

– До всіх, – нагадала я їй.

– Я знаю, я знаю...

– А тепер ти будеш віконтесою, – сказала я. – І не сумніваюся, що тобі буде добре. Леді Маргарет надає всі переваги своїй родині, а Генрих має сплатити серу Джонові борг вдячності за його підтримку. Він подарує йому новий титул і нові землі. Ти станеш багатю, станеш шляхетною, ти станеш родичкою її світлості матері короля, її напівневівсткою і родичкою родини Стенлі.

– А що для наших сестер? Для нашої кузини Маргарет?

– Поки що нічого. Томас Грей, материн син, повернеться додому згодом.

Сесилія зітхнула. Наш зведений брат був для нас наче батьком. Він приєднався до нас у святилищі; щоб урятувати наших братів, улаштував таємну атаку на Тауер, потім служив при дворі Генриха у вигнанні, намагаючись підтримувати з нами зв'язок і весь час шпигуючи для нас. Коли мати переконалася в тому, що Генрих ворог, якого слід боятися, вона переказала Томасові, щоб він повертався додому, але Генрих полонив його, коли повертався. Тепер він сидів у в'язниці у Франції.

– Його помилували? Король його простив?

– Я думаю, кожен знає, що він не вчинив нічого поганого. Він був заручником, який забезпечував наш союз. Генрих залишив його як заставу французькому королю, але тепер, коли Тюдор бачить нашу покірність, він може визволити Томаса й заплатити французам.

– А як справи в тебе? – запитала Сесилія.

- Схоже, Генрих має намір одружитися зі мною, бо він не може звільнитися від свого зобов'язання. Але він вочевидь не квапиться. Мабуть, усі знають, що він намагався порушити своє слово.

Вона подивилася на мене зі співчуттям.

- Це образа, - сказала вона.

- Звичайно, образа, - погодилася я. - Але я хочу тільки бути його королевою. Він мені не потрібен як чоловік, тому я не переймаюся тим, що він не хоче мати мене дружиною.

Вестмінстерський палац, Лондон

30 жовтня 1485 року

Я спостерігаю з вікна спальні, як іде вниз по річці до Тауера коронаційна баржа, яку ескортують десяток кораблів. Я чую музику, що лунає над водою. Відтоді як ми плавали на королівській баржі, вона стала позолоченою - сяє золотом на холодній воді, а на її носі й на кормі тріумфально майорять червоні дракони Тюдорів. На палубі крихітна постать Генриха. З цієї відстані я можу бачити лише його довгу мантию з пурпурового оксамиту, підшиту горностаєм. Він стоїть так, вперши руки в боки, щоб усі могли бачити його з берегів річки на піднятій палубі в задній частині баржі. Я затуляю очі розчепіреними пальцями й дивлюся на нього. Це вперше я побачила чоловіка, з яким повинна одружитися, й на цій відстані він не більший за кінчик мого мізинця. Баржа пропливла мимо, несучи мого нареченого на коронацію без мене, й він навіть не знає, що я на нього дивлюся. Йому й на думку не спадає, що я притулила мізинець до шибки, аби виміряти його, а потім зневажливо прибрала пальці від скла.

Усі веслярі вдягнені в зелений і білий одяг - кольори Тюдорів, а весла пофарбовані в білий колір із яскравими зеленими смугами. Генрих Тюдор розпорядився використовувати восени весняні кольори; здається, в Англії немає нічого доброго для цього молодого завойовника. Хоч листя падає з дерев, як брунатні сльози, для нього все має бути зеленим, як свіжа трава, білим, як пелюстки травневих квітів, так ніби він хоче переконати нас, що сезони перекинулися з ніг на голову й ми всі стали Тюдорами.

Друга баржа везе її світлість матір короля, що сидить тріумфально на високому стільці, схожому на трон, тож усі можуть бачити, що леді Маргарет нарешті пливе на власному кораблі. Її чоловік стоїть біля стільця, поклавши руку володаря на позолочену спинку, лояльний до цього короля, як він був лояльним до попереднього й до того, що передував попередньому. Його девізом, сміхотворним девізом, є «sans changer», що означає «завжди незмінний», але єдиний спосіб, у який Стенлі ніколи не змінюється, - це їхня нескінченна вірність самим собі.

Наступна баржа пливе з Джаспером Тюдором, дядьком короля, який нестиме корону під час коронації. Моя тітка Катерина, приз за його перемогу, стоїть поруч нього, легенько тримаючи його за лікоть. Вона не дивиться на наші вікна, хоч і знає, що ми спостерігаємо процесію. Вона дивиться прямо перед собою, виструнчена, як лучник, вона іде, щоб бути свідком коронування нашого ворога, її вродливе обличчя незворушне. Вона була одружена раніше задля зручності своєї родини з молодиком, який її ненавидів, вона звикла до величі на людях і приниження вдома. Таку ціну вона мусила заплатити за те, що була найвродливішою з родини Ріверс і стояла близько до трону, від чого її тіло вкривалося болючими синцями.

Моя мати обняла мене за стан, дивлячись на процесію разом зі мною. Вона не сказала нічого, але я знала, що вона згадує день, коли ми стояли у святилищі й спостерігали, як плывуть по річці королівські баржі на коронацію мого дядька Ричарда, який обминув законного спадкоємця, мого брата Едварда. Я тоді думала, ми всі помremo в темряві й самоті. Я думала, що однієї ночі до нас мовчки прийде кат. Я думала, що рано чи пізно прокинусь, відчуючи тиск подушки на своєму обличчі. Я думала, що більш ніколи не побачу світло сонця. Я була тоді юною дівчиною і вважала, що смуток, який опанував мене, приведе лише до смерті. Я тужила за своїм батьком, мене лякала відсутність моїх братів, і я думала, що скоро я теж помру.

Я усвідомила, що це вже третя переможна коронаційна баржа проминула мою матір. Я була зовсім малою дівчинкою, а мій брат Едвард ще й не народився, коли вона мусила ховатися у святилищі, бо мого батька, короля, вигнали з Англії. Вони повернули попереднього короля, і моя мати нахилилася, щоб виглянути в низьке брудне віконечко у крипті церкви під Вестмінстерським абатством, щоб побачити, як леді Маргарет та її син Генріх ідуть униз по річці з усією помпою, щоб відсвяткувати перемогу повернутого на престол короля Генріха з роду Ланкастерів.

Я була тоді зовсім малою і не пам'ятаю, як кораблі проминали нас, і не пам'ятаю тріумф матері та її маленького сина, що плвли на баржі, де палуба була вистелена червоними трояндами; але я пам'ятаю всепроникний запах річкової води й вологості. Я пам'ятаю, як плакала, бо не могла вночі заснути, глибоко приголомшена, чому ми раптом стали жити, як убогі люди, ховаючись у крипті під церквою, замість утішатися життям у чудових королівських палацах.

– Уже втретє ти бачиш, як леді Маргарет проминає тебе в тріумфі, – зауважила я матері. – Одного разу, коли короля Генріха повернули на трон і вона прийшла у двір, щоб відрекомендувати свого сина, іншого разу, коли її чоловік мав високу посаду в короля Ричарда й вона несла на коронації шлейф королеви Анни, а тепер поглянь, вона знову пливе повз тебе.

– Так, – визнала моя мати. Я помітила, як її сірі очі звузилися, коли вона дивилася на розкішну позолочену баржу й бачила, як гордо майорять штандарти. – Але вона завжди здається мені дуже непереконливою навіть у своїх найбільших тріумфах, – докинула вона.

– Непереконливою? – повторила я слово, яке здалося мені дивним.

– Вона завжди здається мені жінкою, до якої погано ставилися, – сказала моя мати й радісно та голосно засміялася, ніби побачила поразку в цьому переможному оберті колеса фортуни й леді Маргарет не піднялася вгору й не стала інструментом славної волі Бога, як їй здається, але була щаслива тільки на цьому оберті й, поза всяким сумнівом, упаде на наступному. – Вона завжди здається мені жінкою, яка має багато на що нарікати, а до жінок такого різновиду завжди погано ставляться.

Вона обернулася, щоб подивитись на мене, й голосно засміялася, побачивши мій спантеличений вираз.

– Це не варте уваги, – сказала вона. – Хай там як, а ми маємо її слово, що Генрих одружиться з тобою, як тільки коронується, й тоді ми матимемо на троні дівчину з родини Йорків.

– Він подає мало знаків, що хоче одружитися зі мною, – сухо завважила я. – Навряд чи можна вважати, що мене вшанували під час коронації. Нас немає на королівській баржі.

– О, він нікуди не дінеться, – впевнено заявила вона. – Хочеться йому чи не хочеться одружуватися з тобою, парламент зажадає, щоб він це зробив. Він здобув перемогу в битві, але вони не визнають його королем, якщо тебе не буде поруч із ним. Він мусив це пообіцяти. Вони говорили з Томасом, лордом Стенлі, а він, як ніхто з чоловіків, розуміє, яка дорога веде до влади. Лорд Стенлі поговорив зі своєю дружиною, а вона поговорила зі своїм сином. Усі вони знають, що Генрих мусить одружитися з тобою, подобається це йому чи ні.

– А що як це не подобається мені? – Я обернулася до неї й поклала руки їй на плечі, щоб вона не могла вислизнути від мого гніву. – Що, як я не хочу бути небажаною нареченою, претенденткою на корону, завойовану через невірність і зраду? Ти зрозумієш мене, коли я тобі скажу, що мое серце перебуває в невідомій могилі десь у Лестері?

Вона не намагалася ухилитись від мене й дивилася спокійно на мое сердите згорьоване обличчя.

– Дочко моя, ти знала, що одружишся задля добра своєї країни і своєї родини. Ти виконаєш свій обов'язок як принцеса незалежно від того, де поховане твоє серце, від того, кого ти хочеш, а кого не хочеш, і я сподіваюся, ти матимеш вигляд жінки щасливої, коли робитимеш це.

– Ти одружиш мене з чоловіком, якому я бажаю смерті?

Усмішка не зійшла з її обличчя.

– Ти знаєш так само добре, як і я, що молода жінка дуже рідко має можливість одружитися з чоловіком, якого вона кохає.

– Ти одружилася саме так, – звинуватливо кинула їй я.

– Я мала глузд закохатися в короля Англії.

– Я також! – вихопився в мене крик.

Вона кивнула й лагідно поклала руку мені на потилицю, а коли я нахилилася до неї, вона поклала мою голову собі на плече.

– Я знаю, моя люба, я знаю. Ричарду не пощастило в той день, а раніше йому щастило завжди. Ти, звичайно, вірила в те, що він переможе. І я вірила в те, що він переможе. Я також поставила свої надії і своє щастя на його перемогу.

– Я справді повинна одружитися з Генрихом?

– Так, повинна. Ти станеш королевою Англії й повернеш нашій родині велич. Ти принесеш Англії мир. Це великі речі. Ти будеш щаслива. Або принаймні ти матимеш право здаватися щасливою.

Вестмінстерський палац, Лондон

Листопад 1485 року

Перша сесія парламенту Генриха заходилася працювати, перекручуючи закони Ричарда, викидаючи його підпис із законодавчих актів так само, як раніше вони зірвали корону з його шолома. Насамперед вони скасували всі звинувачення у зраді, висунуті проти прихильників Тюдорів, проголосивши себе невинними й вірними лише інтересам країни. Мій дядько герцог Сафолкський і його сини Джон та Едмунд де Ла Поль стали вірними Тюдорам і забули про свою вірність Йоркам, хоч їхня мати Єлизавета належала до родини Йорків і є сестрою мого Ричарда та мого покійного батька. Мій зведений брат Томас Грей залишався у Франції як заручник, але його мали викупити і повернути додому. Король готовий відмовитися від підозр, які він мав як претендент. Томас написав благального листа, переконуючи короля, що він ніколи не намагався втекти з двору претендента, й тепер він повернувся до Англії під опіку моєї матері. А Генрих, переконаний, що він нарешті прийшов до влади, готовий забути його короточасну зраду.

Вони повернули матері Генриха її родинний статок і маєтки; ніщо не здається таким важливим, як повернення багатства могутній матері короля. Потім вони пообіцяли виплатити пенсію моїй матері як королеві-вдові. Вони всі погодилися на тому, що закон Ричарда, в якому стверджувалося, що мої мати й батько ніколи не були законно одружені, слід скасувати як наклепницький. Більше того, його слід забути, щоб ніхто ніколи не згадував про нього. Одним розчерком пера тюдорівського парламенту нам повернули наше ім'я, і я та всі мої сестри стали законними принцесами династії Йорків. Про перший шлюб Сесилії було забуто; його ніби ніколи й не було. Вона знову стала принцесою Сесилією Йоркською, вільною для того, щоб одружитися з родичем леді Маргарет. У Вестмінстерському палаці слуги тепер опускаються на одне коліно, коли подають нам страви, й кожен звертається до кожної з нас ваша милість.

Сесилія з великою радістю сприйняла несподіване повернення наших титулів, та й усі ми, звичайно, були раді, що знову стали принцесами Йоркськими; але я бачила, як мати мовчки ходить понад холодною річкою, накинувши на голову каптур, заховавши холодні руки в муфту й дивлячись своїми сірими очима на сіру воду.

– Ваша світлість, що з тобою?

Я взяла її за руки й зазирнула в її бліде обличчя.

– Він думає, що мої хлопчики мертві, – прошепотіла вона.

Я подивилася вниз і побачила багнюку на її черевиках і на краечку сукні. Вона ходила вже близько години понад річкою, щось шепочучи до збриженої води.

– Повернися в дім, ти застудишся, – сказала я.

Вона дозволила мені взяти її за руку, відвести по вкритій гравієм доріжці до садових дверей і допомогти їй піднятися кам'яними східцями до її приватної кімнати.

– Генрих, певно, має якийсь доказ, що обидва мої хлопчики мертві.

Я скинула з неї плащ і посадила її на стілець біля вогню. Моїх сестер не було вдома; вони пішли до крамниць торговців шовком, маючи у гаманцях золоті монети й узявши із собою слуг, щоб ті принесли їхні покупки додому, опускаючись на коліно, коли їх обслуговували. Дівчата тепер часто сміялись, радіючи відновленню свого імені. Лише моя мати і я переживали, придавлені горем. Я стала перед нею навколішки, відчуваючи холод сухої рогозяної мати під моїми коліньми. Я взяла її холодні, навіть крижані, руки у свої долоні. Наші голови були так близько одна від одної, що ніхто, навіть якби він підслуховував під самими дверима, не почув би нашого пошепту.

– Ваша світлість, – тихо запитала я. – Звідки ти це знаєш?

Вона похилила голову, ніби дістала гострий удар у серце.

– Він знає. Він мусить бути цілком певним, що вони обидва мертві.

– Ти ще сподівалася, що твій син Едвард живий, навіть тепер?

Легкий жест, наче рух пораненої тварини, підказує мені, що вона ніколи не переставала сподіватися: її старший син із Йорків зміг у якийсь спосіб утекти з Тауера і ще живий, деś ховається всупереч імовірності.

– Справді сподівалася?

– Я думала, що знатиму, – тихо відповіла вона мені. – Я відчувала, що, якби мій хлопчик Едвард був убитий, серце мені це підказало б. Я думала, його дух не міг покинути цей світ і не доторкнутися до мене, коли він відходив. Ти знаєш, Елізабет, я дуже його люблю.

– Але ж, мамо, ми обидві чули спів у ту ніч, спів, який лунає тоді, коли хтось із нашої династії помирає.

Вона кивнула.

– Так, ми його чули. Але я все ж таки сподівалася.

Між нами запала коротка мовчанка, поки ми думали про смерть і надії.

– Ти думаєш, Генрих здійснив пошуки і знайшов тіла?

Вона похитала головою. Була певна, що він їх не знайшов.

– Ні. Бо якби він знайшов тіла, він показав би їх світу і влаштував би пишний похорон, аби всі знали, що їх уже нема. Якби він мав тіла, то поховав би їх по-королівському. Він наказав би нам усім одягтися в найчорніший одяг і носити жалобу протягом кількох місяців. Якби він мав твердий доказ, він би використав його, щоб очорнити ім'я Ричарда. Якби він міг когось звинуватити в убивстві, він би віддав його під суд і привселюдно повісив. Найкращим результатом для Генриха було б знайти обидва тіла. Він, певно, молився відтоді, як висадився в Англії, що знайде обох хлопців мертвими й похованими, щоб його претензії на трон були незаперечними, щоб ніхто не міг прикритися ними. Єдина особа в Англії, яка хоче знати навіть більше, ніж я, де мої сини, це Генрих, новий король.

– Тож він не зміг знайти їхні тіла, але він переконаний, що вони мертві. Хтось, либонь, переконав його, що їх убито. Хтось такий, кому він довіряє. Бо він ніколи не повернув би королівський титул нашій родині, якби знав, що ми маємо хлопця, якому пощастило вижити. Він ніколи не зробив би вас, дівчат, принцесами Йоркськими, якби думав, що десь є живий принц.

– Отже, його переконали, що Едвард і Ричард мертві?

– Безперечно, переконали. Інакше він ніколи не підтвердив би, що твій батько і я були одружені. Та постанова, що робить вас принцесами Йоркськими, робить і ваших братів принцями Йоркськими. Якщо наш Едвард помер, тоді твій менший брат є англійським королем Ричардом Четвертим, а Генрих – узурпатор. Генрих ніколи не повернув би королівський титул живому супернику. Він мусить бути переконаний, що обидва мої хлопчики мертві. Хтось мусив запрягнутися йому, що вбивство справді відбулося. Хтось, безперечно, мав сказати йому, що обох хлопців убито, й він бачив їхні трупи.

– Може, це його мати? – прошепотіла я.

– Вона єдина особа, яка мала причини їх убити; вона була тут, коли вони зникли, і жива тепер, – сказала моя мати. – Генрих жив у вигнанні, його дядько Джаспер був із ним; це міг зробити союзник Генриха герцог Букінгемський, але він помер, і ми про це ніколи не довідаємося. Якщо хтось переконав Генриха саме тепер, що він у безпеці, то це мусить бути його мати. Обое вони хочуть бути переконані, що вони в безпеці. Вони

думають, що обидва принци з династії Йорків, мертві. Далі він запропонує тобі одружитися з ним.

– То він чекав, поки зможе переконатися, що обидва мої маленькі брати мертві, перш ніж він назве мене принцесою й запропонує мені шлюб? – запитала я.

У роті мені стало гірко від цього запитання. Моя мати стонула плечима.

– Звичайно. А що він міг би зробити ще? Такий закон править світом.

Моя мати мала слухність. Одного зимового ранку гурт новопризначених йомнів королівської гвардії, наряджених у червоні лівреї, підійшов до дверей Вестмінстерського палацу, й герольд передав мені послання, що король Генрих матиме втіху навідати мене через годину.

– Поквапся! – сказала моя мати, скинувши на лист швидким поглядом. – Бесс! – звернулася вона до нової фрейліни. – Піді з її милістю, візьми мій новий капелюшок і її нову зелену сукню і скажи хлопцеві, щоб негайно приніс до її кімнати гарячу воду та ванну! Сесиліє! Анно! Ви також одягніться й одягніть своїх сестер, пошліть дітей Воріків до шкільної кімнати й скажіть учителю, щоб він затримав їх там, поки я не покличу. Діти Воріків не повинні спускатися сходами, поки король буде тут. Переконайся, що вони це зрозуміли.

– Я вдягну каптур, мій чорний каптур, – уперто сказала я.

– Ні, ти вдягнеш мою нову сукню! – вигукнула вона. – Мою сукню з діамантами! Ти станеш королевою Англії, навіщо мати вигляд його покоївки? Навіщо бути схожою на його матір? Тьмяною, як черниця?

– Бо це те, що йому подобається, – швидко відповіла я. – Ти хіба не бачиш? Він любить дівчат тьмяних, як черниці. Він ніколи не був при нашому дворі, він ніколи не бачив чудових суконь і гарних жінок. Він ніколи не бачив наших танців, вбрання та розкоші нашого двору. Він жив, як бідняк, у Бретані зі служницями. Він жив у вбогих готелях. А потім прибув до Англії і тут збавляв весь свій час із матір'ю, що вдягається, як черниця, і потворна, як сам гріх. Я повинна здаватися скромною, а не величною.

Моя мати нетерпляче клацнула пальцями.

– Яка ж я дурепа! Твоя правда! Іди такою, як тобі хочеться! – Вона легенько штовхнула мене в спину. – Іди й поквапся! – Я почувала, як вона сміється. – Якщо ти хочеш бути негарною, то будь нею! Якщо тобі вдасться не бути найгарнішою дівчиною в Англії, це буде справжнє диво!

Я послухалася її й поквапилася до своєї кімнати, хлопець швидко наносив дров і закотив до моєї спальні велику дерев'яну ванну, потім приніс нагору сходами важкі глеки з гарячою водою й залишив їх біля дверей. Я швидко помилася, поки моя покоївка заносила до кімнати глеки й наповнювала ванну, а потім витерлася й заховала мокре волосся під чорний каптур, який насунула собі на лоб і на вуха. Я швидко накинула на себе білизну та зелену сукню, а Бесс гасала навколо мене, протягуючи шнурівку

крізь дірки в корсажі, аж поки обв'язала мене, наче курку перед тим, як настромити її на рожен, потім я засунула ноги в черевики й обернулася до неї, і вона всміхнулася до мене й сказала:

– Дуже гарно! Ви така вродлива, ваша милість!

Я взяла ручне люстерко й побачила своє обличчя, туманно віддзеркалене на сріблі, – овальне з глибокими сірими очима. Я розчервонілася від гарячої води у ванні й мала дуже непоганий вигляд. Я спробувала легенько всміхнутися й побачила, як мої губи розкрилися, створивши порожній вираз без жодної іскри радості. Ричард казав мені, що я найгарніша дівчина з тих, які будь-коли народжувалися на світ, що один мій погляд розбуджував у ньому шалене бажання, що моя шкіра досконала, один погляд на моє волосся наповнював його щастям і він ніколи не спав так добре, як тоді коли його голова лежала на ньому. Я ніколи більше не сподіваюся почути такі слова любові й ніколи не сподіваюся відчувати себе такою гарною. Вони закопали мою радість і моє дівоче самолюбство разом із моїм коханим, і мені ніколи більше не судилося пережити такі почуття.

Двері до спальні відчинилися.

– Він тут, – сказала мені засапана Анна. – Заїхав на подвір'я з ескортом близько сорока осіб. Мати каже, щоб ти негайно вийшла.

– А діти Воріків нагорі, у шкільній кімнаті?

Анна кивнула.

– Вони знають, що їм не можна сходити вниз.

І я спустилася сходами, тримаючи голову прямо, наче на ній була корона, а не важкий каптур, а моя зелена сукня шаруділа й пахтіла. Подвійні двері відчинилися, і Генрих Тюдор, переможець Англії, новокоронований король, убивця мого щастя, увійшов до великої зали, що була на рівень нижче від мене.

Моїм першим відчуттям було відчуття полегкості; він був не зовсім таким, яким я сподівалася його побачити. Усі ці роки, коли ми знали, що існує претендент на трон, який чекає свого шансу вторгнутися в Англію, перетворили його на страховище, на велетенського звіра. Розповідали, що на полі битви під Босвортом його охороняв велетень, і його я теж уявляла велетнем, але чоловік, який увійшов до зали, був худий, тендітний і високий, віком років тридцяти. Його хода буда енергійною, але обличчя напруженим, волосся він мав брунатне, а очі вузькі й карі. Уперше я подумала про те, що жити у вигнанні, либонь, несолодко і не таке вже велике щастя потім завоювати своє королівство за допомогою зради, за допомогою ренегатів, які підтримали тебе в битві, і знати, що більшість країни не радіє твоєму успіху, а жінка, з якою ти мусиш одружитися, кохає іншого чоловіка, твого смертельного ворога й законного короля. Досі я думала про нього як про тріумфатора; але тепер побачила перед собою чоловіка, обтяженого неприродним поворотом долі, який гарячого серпневого дня здобув перемогу завдяки підлій зраді, досі непевного, чи Бог підтримує його. Я зупинилася на сходах, тримаючись руками за холодну мармурову балюстраду, і нахилилася, щоб роздивитися його. Його

червонясто-брунатне волосся злегка поріділо на маківці. Я змогла це побачити зі свого вигідного пункту спостереження, коли він зняв капелюха і низько вклонився над рукою моєї матері, коли підійшов до неї й усміхнувся їй, але та усмішка була позбавлена теплоти. Вираз його обличчя був недовірливий, що зрозуміло, бо він прийшов у дім вельми непевного союзника. Іноді моя мати підтримувала його плани проти Ричарда, а іноді виступала проти нього. Вона послала свого сина Томаса Грея до його двору як прихильника, але потім відкликала його назад, запідозривши Генріха в убивстві сина, нашого принца. Я думаю, він ніколи не знав, друг вона йому чи ворог. Звичайно ж, він їй не довіряв. Либонь, не довіряв він і нам, лукавим принцесам. Він мусив боятися моєї нещирості, моєї невірності, що було найгірше.

Він поцілував кінчики пальців моєї матері так легенько, як тільки зміг, так ніби не чекав нічого, крім обману від неї, а може, й від усіх нас. Потім він випростався й простежив за її спрямованим угору поглядом і побачив мене – я стояла вгорі над ним, на сходах.

Він зрозумів відразу, хто я така, і мій уклін підказав йому, що я впізнала в ньому чоловіка, з яким я повинна одружитися. Ми більше скидалися на двох чужинців, які домовляються про те, щоб разом здійснити незручну експедицію, аніж на закоханих, які вперше зустрілися. Лише чотири місяці тому я була коханкою його ворога й молилася тричі на день, благаючи Бога, щоб Тюдор зазнав поразки. Лише вчора він намагався з'ясувати, чи може відмовитися від заручин зі мною. Учора вночі мені приснилося, що він не існує, і я прокинулася з бажанням, щоб це був день напередодні Босвортської битви і щоб вторгнення в Англію закінчилося його поразкою та смертю. Але він переміг під Ботсвортом і тепер не може відмовитися від своєї присяги одружитися зі мною, а я не можу знехтувати обіцянку своєї матері, що я одружуся з ним.

Я повільно спускалася сходами, і ми пильно роздивлялися одне одного, так ніби намагалися збагнути суть давно уявлюваного ворога. Я переживала надзвичайне відчуття, спитавши себе, подобається він мені чи ні, але я муситиму одружитися з ним, народжувати його дітей і жити з ним до кінця свого життя. Я називатиму його своїм чоловіком, він буде моїм володарем, я буду його дружиною і його майном. Я не зможу визволитися з-під його влади до самої його смерті. З холодною стриманістю я подумала, чи проведу я решту свого життя, щодня бажаючи йому смерті.

– Добридень, ваша величносте, – спокійно сказала я, подолавши останні сходинки, і схилилася у реверансі, подавши йому руку.

Він нахилився, щоб поцілувати мої пальці, а тоді притягнув мене до себе й поцілував в одну щоку, а потім у другу, як придворний француз із витонченими манерами. Від нього приємно пахло чистотою, а в його волоссях я відчула пахощі зимової прохолоди. Він відступив на крок, і я побачила його карі насторожені очі й обережну усмішку.

– Добридень, принцесо Елізабет, – сказав він. – Я радий зустрітися з вами нарешті.

– Вип'єте склянку вина? – запропонувала моя мати.

- Дякую, - сказав він; але не відірвав погляду від мого обличчя, наче судив мене.

- Сюди, будь ласка, - спокійно мовила моя мати й провела нас до великої зали, де стояла карафа з венеційського скла, й поставила келихи для нас трьох. Король сів на стілець, але брутально не запросив сісти й нас, і ми мушили стояти перед ним. Моя мати наповнила келихи вином і подала випити йому першому. Він підняв келих, дивлячись на мене, й випив, ніби пив у шинку, не проголосивши тосту. Він здавався задоволеним, сидів мовчки й пильно роздивлявся мене, тоді як я стояла перед ним, наче дитина.

- А ось і мої інші дочки, - сказала моя мати, спокійно рекомендуючи їх.

Мою матір неможливо вибити з рівноваги - цю жінку не стривожило б і вбивство короля, і вона кивнула, подивившись на двері. Увійшли Сесилія й Анна з Бриджит і Катериною позад них. Усі вони зробили дуже низький реверанс. Я не змогла не всміхнутися, дивлячись із якою гідністю присіла й піднялася Бриджит - маленька дівчинка, але її манери вже схожі на манери герцогині. Вона подивилася на мене докірливим поглядом; цій надзвичайно серйозній дівчинці було лише п'ять років віку.

- Я радий зустріти вас усіх, - сказав новий король, нікого не виділяючи й не потурбувавшись підвестися на ноги. - Вам тут живеться зручно? Ви маєте все, що вам треба?

- Гадаю, що так, - відповіла моя мати, так ніби вона колись не володіла всією Англією і в цьому її улюбленому палаці все відбувалося, як вона хотіла.

- Вашу пенсію виплачуватимуть вам шокварталу, - сказав він їй. - Моя ясновельможна мати вже зробила необхідні розпорядження.

- Будь ласка, передайте мої найкращі побажання леді Маргарет, - сказала моя мати. - Її дружба підтримала мене останнім часом, а її служба означала для мене дуже багато в минулому.

- Справді? - сказав він, ніби йому не дуже сподобалося нагадування про те, що його мати була фрейліною моєї матері. - А ваш син Томас Грей буде звільнений у Франції й зможе повернутися додому, до вас, - сказав він, роздаючи свої подарунки.

- Дякую вам. І передайте, будь ласка, вашій матері, що із Сесилією, її хрещеницею, все гаразд, - провадила моя мати. - І вона вдячна вам та вашій матері за турботу про її близьке одруження.

Сесилія зробила невеличкий додатковий реверанс, аби показати королю, котрою з нас є вона, й він змуджено кивнув. Вона подивилася на нього, ніби хотіла нагадати йому, що вона чекає, коли він призначить день для її одруження, й доти, доки він цього не зробить, вона не є ані вдовою, ані дівчиною. Але він не дав їй нагоди заговорити.

- Мої радники повідомили мене, що люди прагнуть побачити принцесу Єлизавету одруженою, - сказав він.

Моя мати нахилила голову.

– Я хотів переконатися, що вам живеться добре й щасливо, – сказав він, звертаючись прямо до мене. – І що ви згодні стати моєю королевою.

Я здивовано підвела голову. Я не могла підтвердити, що мені живеться добре й щасливо. Я глибоко сумую за чоловіком, якого я кохала, чоловіком, убитим цим новим королем і похованим без почестей. Цей чоловік, який сидить переді мною тепер і так чемно запитує, чи я згідна з ним одружитися, дозволив своїм людям скинути з Ричарда його бойовий обладунок, а потім і весь одяг, прив'язати голе тіло до його коня й повезти з поля битви. Мені розповіли, що мертва голова Ричарда розгойдувалася, коли його везли до Лестера, й ударилася об перила Дугового мосту. Цей стук мертвого черепа об дерево лунав у моїх вухах не один день, відлунював у моїх снах. Потім вони виставили його голе покалічене тіло на сходах вітара в церкві, аби всі переконалися в тому, що він цілком і безповоротно мертвий і будь-який шанс для Англії знайти своє щастя під правлінням династії Йорк остаточно й безнадійно втрачений.

– Моя дочка живе добре й щасливо і є вашим найслухнянішим слугою, – люб'язно сказала моя мати, порушивши коротку мовчанку.

– І який девіз ви собі оберете? – запитав він. – Коли станете моєю дружиною?

Я подумала, чи не навідався він сюди лише для того, щоб познущатися з мене. Я про це зовсім не думала. Чому, в ім'я неба, мала я думати про свій девіз?

– Ви маєте якесь бажання? – запитала я в нього холодним і незацікавленим тоном. – Бо в мене його нема.

– Моя ясновельможна мати запропонувала «смирenna й розкаяна», – сказав він.

Сесилія пирхнула від сміху, перетворила його на кашель і відвернула обличчя, почервонівши. Мати і я обмінялися нажаханим поглядом, але ми обидві знали, що нічого вдіяти не зможемо.

– Якщо вам так хочеться, – мені вдалося зробити свій голос байдужим, і я була цьому рада.

Якщо я більш нічого зробити не можу, то мені лишається тільки вдавати байдужість.

– Тоді хай буде «смирenna й розкаяна», – спокійно сказав він, звертаючись сам до себе, ніби дуже був цим задоволений, і тепер я не сумнівалася, що він сміється з нас.

Наступного дня моя мати підійшла до мене, всміхаючись.

– Тепер я розумію, чому вчора ми були вшановані королівським візитом, – сказала вона. – Сам спікер парламенту вчора піднявся зі стільця й від імені всіх присутніх попросив короля одружитися з тобою. Палата громад і

палата лордів дійшли спільного рішення в цьому питанні. Люди не визнають його королем, поки ти не будеш поруч із ним. Вони звернулися до нього з петицією, в якій він не міг відмовити їм. Вони мені це обіцяли, але я не була певна, що вони наважаться довести справу до кінця. Усі дуже його бояться; але більше всього на світі хочуть мати на престолі дівчину з роду Йорків і хочуть, щоб Війна кузенів завершилася одруженням між кузенами. Ніхто не повірить, що прийшов мир із Генрихом Тюдором, якщо ти не будеш на троні. Вони бачать у ньому лише претендента, якому пощастило. Вони сказали йому, що хочуть, аби він приєднався до Плантагенетів, цієї міцної лінії.

– Не думаю, що йому це сподобалося.

– Він був розлючений, – весело сказала моя мати. – Але нічого не міг удіяти. Він мусить зробити тебе своєю дружиною.

– «Смиренною і розкаяною», – лагідно нагадала їй я.

– Справді, смиренною і розкаяною, – весело погодилася вона.

Вона подивилася на мое засмучене обличчя й засміялася.

– Це лише слова, – нагадала вона мені. – Слова, які він може примусити сказати. Але натомість ми примусимо його одружитися з тобою і зробимо тебе королевою Англії, а тоді не матиме значення, яким є твій девіз.

Вестмінстерський палац, Лондон

Грудень 1485 року

Знову королівський герольд підійшов до наших дверей і повідомив, що король має приемність навідати нас. Але цього разу він має намір тут пообідати й з ним прибудуть близько двадцяти чоловік із його двору. Моя мати розпорядилася, щоб групи кухонь і питва з'явилися до неї з меню страв і вин, які можуть бути приготовлені й подані на стіл цього ж таки дня, і звеліла їм працювати. Вона організовувала банкети з десятками страв, які подавалися сотням людей, коли була королевою в цьому самому палаці, а мій батько був найулюбленішим королем Англії. Вона була рада, що зможе показати Генриху, чоловікові, який згаяв п'ятнадцять років на задвірках маленького двору Бретані, висланий з Англії, відчуваючи постійний страх за своє життя, як досконало можна правити великим палацом.

Хлопець-опалювач піднявся сходами, несучи ванну, а дітей Воріків відіслали до їхніх кімнат і наказали не спускатися сходами й навіть не підходити до вікон.

– Чому так? – запитала мене Маргарет, прослизнувши до моєї кімнати за поклоївками, які несли оберемок теплої білизни й пляшку трояндової води,

щоб я сполоснула нею волосся. – Невже ваша ясновельможна мати думає, що Тедді не досить моторний, аби зустріти короля? – Вона почервоніла. – Ваша мати соромиться нас?

– Мати не хоче, щоб король побачив тут хлопця з родини Йорків, – коротко відповіла я. – Ви з Едвардом тут ні до чого. Генрих, звичайно, знає про вас обох, можете бути певні, що його мати, яка ретельно цікавиться всім, що є в Англії, не забула про вас. Вона тримає вас під постійним наглядом; але ви будете в надійнішій безпеці, якщо не потраплятимете їм на очі.

Меггі зблідла.

– Ви думаєте... думаєш, король може забрати Тедді?

– Ні, – сказала я. – Але нема потреби, щоб вони обідали разом. Немає сумніву, буде ліпше, якщо ми подбаємо, аби вони не зустрічалися. Крім того, якщо Тедді скаже Генриху, що він сподівається стати королем, він поставить його в незручне становище.

Вона коротко засміялася.

– Було б ліпше, аби ніхто йому не казав, що він наступний у черзі претендентів на трон, – сказала вона. – Він сприйняв це надто близько до серця.

– Краще йому не потрапляти на очі Генриху, поки той не звикне до всього, – сказала я. – Тедді чудовий хлопчик, але годі сподіватися, що він не бовкне чогось зайвого.

Вона роззирнулася навколо себе на приготування до моєї ванни, подивилася, як розстеляють для мене мою нову сукню, яку кравець привіз сьогодні з Сіті, зеленого кольору Тюдорів із бантами на плечах.

– Вам дуже не хочеться одружуватися з ним, Елізабет?

Я стинула плечима, не бажаючи признаватися, як мені боляче.

– Я принцеса з династії Йорків, – сказала я. – Я повинна зробити це, я завжди була повинна одружитися з кимось таким, хто відповідав би планам мого батька. Я була заручена ще в колісці. Я не мала вибору; але я ніколи й не сподівалася, що матиму вибір, крім одного випадку, але тепер я сприймаю той випадок як чарівну нагоду, як мрію. Коли настане твій час, тобі теж доведеться одружитися так, як тобі накажуть.

– Ви сумуете? – запитала вона, така мила й серйозна дівчинка.

Я похитала головою.

– Я не відчуваю нічого. – Я сказала їй правду. Це, мабуть, для мене найгірше. Я взагалі не відчуваю нічого.

Двір Генриха з'явився вчасно, усі гарно вдягнені, з сором'язливо прихованими усмішками. Половина його двору складалася з наших давніх друзів; більшість із нас споріднені шлюбом, якщо не кров'ю. Лорди не

говорили багато, коли заходили й віталися з нами, як вони мали звичай робити, коли ми були королівською родиною, розважаючи їх тут, у палаці.

Мій кузен Джон де Ла Поль, якого Ричард оголосив своїм наступником перед битвою під Босвортом, прийшов із матір'ю, моєю тіткою Єлизаветою. Вона й уся її родина тепер стали лояльними Тюдорами й вітають нас обережними усмішками.

Моя друга тітка Катерина, що тепер має прізвище Тюдор, прийшла сюди попідруч із дядьком короля Джаспером; але зробила моїй матері не менш глибокий реверанс, ніж завжди, й підвелася, щоб обмінятися з нею теплим поцілунком.

Мій дядько Едвард Вудвіл, рідний брат моєї матері, перебував серед придворних Тюдора й був почесним і довіреним другом нового короля. Він товаришував із Генрихом, відколи той подався у вигнання і воював у його війську в битві під Босвортом. Він низько вклонився над материною рукою, потім поцілував її в обидві щоки як брат, і я почула, як він прошепотів:

– Приємно бачити тебе на твоєму звичному місці, Лізі, твоя милість!

Мати влаштувала пречудовий обід із двадцяти двох страв, і, коли всі поїли й тарілки та розкладні столи були прибрані, мої сестри Сесилія й Анна станцювали перед королівським двором.

– Будь ласка, принцесо Єлизавето, станцюйте для нас, – коротко наказав мені король.

Я подивилася на матір; ми з нею домовилися, що я не танцюватиму. Востаннє я танцювала в цих кімнатах на Різдво, й на мені була шовкова сукня, не менш розкішна, ніж на королеві Анні, пошита за тією самою моделлю, наче щоб підсилити порівняння між нею і мною – я була на десять років молодшою, ніж вона; і її чоловік, король Ричард, не міг відвести від мене очей. Весь двір знав, що він закохався в мене й що він покине свою стару хвору дружину, щоб поєднатися зі мною. Я танцювала з сестрами, але він бачив тільки мене. Я танцювала перед сотнями людей, але тільки для нього.

– Якщо ваша ласка, – сказав король Генрих, і я зустрілася з прямим поглядом його карих очей і зрозуміла, що відмовитися не можу.

Я підвелася зі стільця й подала руку Сесилії, якій довелося бути моїм партнером, хотіла вона цього чи не хотіла, й музики заграли сальтарело. Сесилія багато разів танцювала зі мною для короля Ричарда, й, побачивши, як скривилися її губи, я зрозуміла, що вона теж про це думає. Вона могла почуватися як рабіня, змушена догоджати султанові, але в ту мить найбільш приниженою була я – і це її трохи втішало. То був швидкий танець зі стрибком після кожного кроку, а ми обидві були прудкі й граціозні. Ми кружляли по кімнаті, сходячись і розходячись до інших партнерів, а потім зустрічалися знов у центрі зали. Музики закінчили фанфарами, й ми зробили реверанс королю й одна одній, повернулися назад і стали біля матері розчервонілі, трохи спітнілі й засапані, а тим часом музики стали грати для короля.

Він слухав їх уважно, відбиваючи однією рукою ритм на бильці стільця. Безперечно, він любив музику і, коли вони закінчили фанфарами, нагородив їх золотою монетою, пристойною винагородою, але не королівською. Спостерігаючи за ним, я зрозуміла, що він так само ошадливий із грошми, як і його мати. Цього молодика не виховували в переконанні, що світ повинен посадити його на трон. Це був не той молодик, який звик до королівського статку й безтурботно його гайнує. Не був схожий він на короля Ричарда, який вважав, що чоловік шляхетний має жити, як лорд, і роздавав своє багатство людям. Далі музики заграли для загального танцю, а король нахилився до моєї матері і сказав, що хотів би провести певний час на самоті зі мною.

– Звичайно, ваша величносте.

Вона наготувалася піти геть від нас і забрати дівчат із собою, залишивши нас самих у кінці великої зали.

– На самоті, й щоб нас ніхто не тривожив, – сказав він, зупиняючи її порухом руки. – У приватній кімнаті.

Вона завагалася, і я зрозуміла, що вона обмірковує ситуацію. По-перше, він король. По-друге, ми заручені. А по-третє, так чи інак вона не може йому відмовити.

– Ви можете побути наодинці в приватній кімнаті за великим столом, – сказала вона. – Я простежу, щоб вас ніхто не потурбував.

Він кивнув і підвівся. Музики перестали грати, придворні схилилися в сотні поклонів, а потім розігнулися й жадібно стали спостерігати, як король Генрих взяв мене за руку й повів слідом за моєю матір'ю через невисокий поміст і повз великий стіл, за яким ми обідали, крізь аркові двері в кінці зали до приватних кімнат. Усі збуджено спостерігали, як ми покинули двір і танцюристів. Біля дверей до приватної кімнати моя мати відступила назад і, здвигнувши плечем, пропустила нас досередини, ніби акторів, які зі сцени повернулися до приватного життя, життя, де не треба жити за сценарієм. Коли ми ввійшли до кімнати, він зачинив двері. Я почула, як зовні музики почали грати, звуки крізь товсте дерево долинали сюди приглушеними. Так, ніби це було чимось звичайним, він обернув у замку великий ключ.

– Що ви думаєте, ви робите? – запитала я, здивована тим, як змінилися його досі дуже чемні манери.

Він обернувся до мене й обхопив мене рукою за стан, притягнувши до себе захватом, з якого я не могла випрчатися.

– Я хочу познайомитися з тобою ближче, – сказав він.

Я не відсахнулася від нього, як перелякана невинна дівчина. Я просто стояла нерухомо.

– Я хотіла б повернутися до зали.

Він сів на стілець завбільшки, як трон, і потяг мене вниз, так що я незручно сіла йому на коліно, ніби він був п'яний, а я була повією в таверні, за яку він щойно заплатив.

– Ні. Я тобі сказав, я хочу познайомитися з тобою ближче.

Я спробувала випручатися від нього, але він тримав мене міцно. Якби я почала битися з ним, я підняла б руку на короля Англії й це було б актом зради.

– Ваша величносте... – промовила я.

– Схоже, я повинен одружитися з тобою, – сказав він, і в його голосі пролунала твердість. – Для мене велика честь, що парламент зацікавлений у цій справі. Схоже, ваша родина має ще багато друзів. Навіть серед тих, котрі вважають себе моїми друзями. Вони переконали мене в тому, що ви наполягаєте на нашому одруженні. Я втішений, дякую вам за таку увагу. Як ми обоє знаємо, ми заручені вже протягом двох років. Тож тепер ми маємо завершити наші заручини.

– Що?

Він зітхнув, наче я навіяла йому почуття неймовірної нудоти своєю тупістю.

– Ми маємо завершити наші заручини.

– Я в цьому участі не братиму, – категорично заявила я.

– Ти однаково це зробиш у першу ніч після нашого весілля. То чом не зробити цього тепер – яка різниця?

– Бо це вкриє мене ганьбою! – вигукнула я. – Ви хочете зробити це в кімнатах моєї матері, коли мої сестри стоять лише на відстані однієї сходинки за цими дверима, у власному палаці моєї матері, до нашого весілля, щоб зганьбити мене!

Він холодно всміхнувся.

– Я не думаю, що ти маєш досить честі, аби її захищати, чи не так, Елізабет? І будь ласка, не бійся, що я відкрию, що ти не дівчина. Я втратив лік тій кількості людей, які мені писали й повідомляли, що ти коханка Ричарда. І тим, які завдавали собі клопоту приїхати з Англії й розповідали, що бачили, як ти прогулювалася з ним у садах, як він щочас приходив до твоєї кімнати, що ти була фрейліною його дружини, але весь свій час перебувала в його ліжку. І було багато таких, котрі казали, що вона померла від отруєння і що це ти вкинула отруту в її склянку. Італійський порошок твоєї матері знайшов собі ще одну жертву. Ріверси елегантно здолали ще одну перешкоду.

Я була така нажахана, що майже втратила спроможність говорити.

– Я ніколи, ніколи не завдала б шкоди королеві Анні.

Він стелував плечима, так ніби не мало ніякого значення, була я чи не була царевбивцею.

– Кому це тепер потрібно? Думаю, ми обое натворили справ, про які нам не хочеться згадувати. Вона мертва, й він мертвий, твої брати мертві, а ти заручена зі мною!

– Мої брати! – вигукнула я, несподівано напруживши свою увагу.

– Вони мертві. Не залишилося нікого, крім нас.

– Звідки ви знаєте?

– Я знаю. Ну ж бо, нахилися ближче до мене.

– Ви говорите про моїх мертвих братів і ви хочете зганьбити мене?

Я ледве могла говорити, я задихалася від емоцій.

Він відхилився назад і засміявся, ніби мої слова й справді розвеселили його.

– Справді. Як можу я зганьбити таку дівчину, як ти? Твоя репутація випереджає тебе на милі. Ти вже давно остаточно зганьблена. Я думав про тебе протягом останнього року не більше, ніж думають про злочинну хвойду.

Я задихалася, коли він ображав мене, міцно тримаючи за талію і притискаючи мене до своїх гострих колін, як ото притискають дитину, ласкаючи її супроти її волі.

– Ви не можете бажати мене. Ви знаєте, що я не хочу вас.

– Це правда. Я не дуже люблю зіпсоване м'ясо, мені не потрібно те, що залишив по собі інший чоловік. А надто мені не потрібно те, що залишилося від мерця. Думка про Ричарда-узурпатора, який облапує тебе, а ти лащишся до нього, викликає в мене глибоку огиду.

– Тоді відпустіть мене! – закричала я і смикнулася геть, але він тримав мене міцно.

– Ні. Бо, як ти знаєш, я повинен одружитися з тобою; твоя відьма-мати наполягає на цьому. Парламент наполягає на цьому. Але я повинен знати, чи ти спроможна народити дитину. Я повинен знати, який товар мені підсунули. Оскільки мене змушують одружитися з тобою, я наполягаю, щоб моя дружина могла народжувати дітей. Нам потрібен принц із династії Тюдорів. Ми втратимо все, якщо з'ясується, що ти безплідна.

Я боролася з усіх сил, намагаючись випручатися від нього, розімкнути його дужі руки, відірвати його пальці від свого стану; але відірватися від нього було неможливо, його руки стискали мене, ніби хотіли задушити.

– То що, мені згвалтувати тебе? – сказав він, трохи засапавшись. – Чи ти задереш для мене цю симпатичну сукню і ми зробимо справу й повернемося на

обід до твоєї матері? Можливо, ти станцюєш для нас іще? Для такої шльондри, як ти, це неважко.

На мить я завмерла від холодного жаху, дивлячись на його худе обличчя, а потім, на мій подив, він несподівано схопив мене за зап'ясток і відпустив талію, і я стрибнула з його колін і стала перед ним. Я подумала про те, щоб випручати руку, стрибнути до дверей і втекти, але шкіра в мене на руці горіла, там, де він її схопив, а суворий вираз його обличчя запевняв, що я не зможу втекти, не матиму такої нагоди.

Я густо почервоніла, й сльози закапали у мене з очей.

– Благаю вас, – сказала я слабким голосом, – благаю, не примушуйте мене робити це.

Він майже стелав плечима, так ніби нічого не міг зробити, крім як тримати мій зап'ясток, наче я була в'язнем, а вільною рукою він трохи задер краєчок моєї сукні, моєї зеленої сукні у стилі Тюдорів.

– Я охоче прийду до вас уночі... – запропонувала я. – Я таємно прийду до ваших кімнат.

Він засміявся, гучно й зневажливо.

– Проникнеш до королівських кімнат, як звикла раніше? Отже, ти повія, як я й думав. І я візьму тебе, як повію. Тут і тепер.

– Мій батько... – прошепотіла я. – Ви сидите на його стільці, на стільці мого батька...

– Твій батько мертвий, а твій дядько не був великим захисником твоєї честі, – сказав він і пирхнув, ніби справді розвеселився. – Облиш про них думати. Задери свою сукню й залазь на мене. Ти не дівчина. Ти знаєш, як це робиться.

Він тримав мене міцно, коли я повільно нахилилася й підняла краєчок сукні. Другою рукою він стягнув штани й знову опустився на стілець, розставивши ноги, а я підкорилося його жесту й посмику його руки й підступила до нього.

Одна його рука ще тримала мене за зап'ясток, а друга підсмикнула вгору мою гаптовану чудовою вишивкою внутрішню спідничку, й він примусив мене розчепірити ноги й опуститися зверху на нього, ніби я справді була хвойдою, якою він мене називав. Він потяг мене вниз на себе, туди, де він сидів на стільці, й штовхнув своє тіло вгору не більше як дванадцятьок разів. Його гарячий подих, коли він піднявся до мого обличчя, пахнув обідом, і я заплющила очі й відвернула обличчя вбік, стримуючи дихання. Я не посміла думати про Ричарда. Якби я подумала про Ричарда, який брав мене з такою радістю й шепотів мое ім'я на вершині блаженного захвату, я б, либонь, виблювала. На мое щастя, Генрих застогнав під час своєї миттєвої насолоди, і я розплющила очі й побачила, що він утупився в мене, а його карі очі стали зовсім пустими й білими.

– Не плач, – сказав він, коли я злізла з нього й витерлася краечком своєї тонкої сорочки. – Як ти звідси вийдеш і подивишся в обличчя своїй матері та на мій двір, якщо ти плакатимеш?

– Ви зробили мені боляче, – кинула я з огидою.

Я показала йому червоний рубець на зап'ястку, а потім нахилилася й підсмикнула вниз пожмакану білизну та нову сукню веселого зеленого кольору Тюдорів.

– Я прошу пробачення за це, – сказав він байдужим тоном. – Надалі я не робитиму тобі боляче. Якби ти не пручалася, я не тримав би тебе так міцно.

– Надалі?

– Твоя фрейліна або твоя чарівна сестра, або навіть твоя доброзичлива мати проводжатимуть мене до твоїх кімнат. Я приходитиму до тебе. Ти більше ніколи не спатимеш у королівському ліжку, тож навіть про це не думай. Ти скажеш своїй сестрі чи хто там із тобою спить, щоб вона вкладалася спати десь-інде. Я приходитиму щоночі раніше півночі, в годину, яку сам обиратиму. Інколи можу прийти пізніше. Ти муситимеш чекати мене. Ти можеш сказати своїй матері, що таким було твоє бажання і моє.

– Вона ніколи мені не повірить, – відповіла я роздратовано, утираючи з обличчя сльози й облизуючи губи, щоб на них повернувся колір. – Вона ніколи не повірить, що я кликатиму вас для кохання.

– Вона зрозуміє, що мені потрібна дітородна наречена, – гостро сказав він. – Вона зрозуміє, що ти муситимеш мати в череві мою дитину на день нашого весілля, бо інакше не буде ніякого весілля. Я не буду таким йолопом, щоб дозволити накинути собі безплідну наречену. Ми з цим погодилися.

– Ми? – повторила я. – Ми на це не погоджувалися. Я ніколи не казала, що погоджуюся на це. І моя мати ніколи не повірить, що я погодилася, аби ви мене зганьбили, що ми домовилися про це спільно. Вона відразу зрозуміє, що це не моє бажання, а ваше, і що ви згвалтували мене.

Він усміхнувся вперше.

– О, ти мене не зрозуміла. Коли я сказав «ми», то я не мав на увазі тебе й мене. Я не можу собі уявити, щоб я говорив про тебе й про себе, як «ми». Ні, я мав на увазі себе і свою матір.

Я перестала вовтузитися зі своєю спідницею й обернулася, щоб подивитися на нього з роззявленим від подиву ротом.

– Ваша мати погодилася, щоб ви мене згвалтували?

Він кивнув.

– Чом би й ні?

Я пробелькотіла:

– Бо вона сказала, що буде моїм другом, бо вона сказала, що бачить, яка доля мене чекає.

Мої слова анітрохи не стурбували його, він не побачив ніякої суперечності між її ніжним ставленням до мене і її наказом, щоб він мене згвалтував.

– Звичайно, вона бачить твою долю саме такою, – сказав він. – Усе це, – показав він жестом, який охопив мій обдертий зап'ясток, мої червоні очі, мое приниження, біль у паху й біль у серці, – усе це Божа воля, як сказала моя ясновельможна мати.

Я відчула такий жах, що нічого не могла вдіяти, а тільки витріщилася на нього.

Він засміявся й підвівся, щоб запхати тонку сорочку в штани, й застібнувся.

– Народити принца для династії Тюдорів – це Божий акт, – сказав він. – Моя мати дивиться на нього майже як на святе таїнство. Хоч би яким болючим воно було.

Я грубо витерла сльози зі свого обличчя.

– У такому разі ви служите брутальному Богові й брутальній матері, – виплюнула я на нього.

Він погодився.

– Я знаю. Це їхня воля привела мене сюди. Це єдине, на що я можу розраховувати.

Він дотримав свого слова й став навідувати мене щоночі, як той, хто ходить до аптеки по лікувальні п'явки, – регулярно, але без задоволення. Моя мати, стиснувши губи, перенесла мою спальню до кімнати, розташованої найближче до приватних сходів, які вели в сад і до того пірса, де причалює його баржа. Вона сказала Сесилії, що та має спати з сестрами, а я тепер спатиму сама-одна. Вираз люті на її блідому обличчі не дозволяв будь-яких коментарів чи запитань навіть від Сесилії, яка згорала від цікавості. Моя високошановна мати сама впускала Генриха в незамкнені зовнішні двері і в крижаній мовчанці проводила його до моєї кімнати. Вона ніколи не казала йому жодного слова привітання. Вона супроводжувала його до дверей і назад, як ворог, із випростаною головою і з виразом зневаги. Вона чекала його в приватній залі зі свічкою з пригашеним полум'ям. Вона не казала жодного слова прощання, коли він ішов геть, але відчиняла йому двері й замикала їх за ним з мовчазною люттю. Він мусив мати залізну рішучість, щоб заходити до моєї кімнати й виходити з неї повз опановану мовчазною ненавистю мою матір, коли її сірі очі палахкотіли і встромлялися йому в спину, наче розжарені пруті.

Я у своїй кімнаті також мовчала, але після першого візиту він став більш упевненим у собі, став робити паузи, щоб випити келих вина, перш ніж

перейти до справи, він запитував, що я робила протягом дня, розповідав мені про свою роботу. Він сідав на стільці біля вогню і з'їдав кілька бісквітів, сир і фрукти, перш ніж розстебнути штани і взяти мене. Поки він сидів, дивлячись на вогонь, він розмовляв зі мною як із рівною, як людиною, котра може цікавитися його днем. Він розповідав мені про новини двору, про тих багатьох людей, яких він прощав, сподіваючись зміцнити своє правління, розповідав і про свої плани для країни. Мимоволі, хоч я завжди починала ніч у лютій мовчанці, я ловила себе на тому, що розповідаю йому, як мій батько робив те або те в тому чи в тому графстві, або про те, що Ричард планував зробити у своєму королівстві. Він слухав уважно й іноді казав: «Добре, дякую тобі за розповідь, я цього не знав».

Він із ніяковістю усвідомлював, що прожив життя у вигнанні, розмовляв англійською мовою з чужоземним акцентом – почасти бретонським, почасти французьким – і не знав нічого про країну, яку називав своєю, крім того, чого навчив його відданий дядько Джаспер і вчителі, яких він найняв. Він зберіг яскраву й добру пам'ять про Велс відтоді, коли був малим хлопцем і жив під опікою Вільяма Герберта, одного з найбільших друзів мого батька; але все інше він знав лише від учителів, від свого дядька Джаспера та з плутаних і погано намальованих мап, якими користувався у своєму вигнанні.

Він дуже добре пам'ятав і розповідав наче казку, як навідувався до двору божевільного короля, а мої мати, сестри і я були вперше ув'язнені в темному й холодному святилищі. Він пам'ятав ті часи як найважливіші у своєму дитинстві, коли його мати переконувала його, що їх буде навіки поновлено як королівську родину, й він несподівано повірив їй і знав, що Бог подарує йому долю, яка вирішиться на полі битви, тож вона має рацію.

– О, ми бачили, як ви пропливали повз нас на баржі, – сказала я, спогадуючи. – Я побачила вас на освітленій сонцем річці, коли ви пливли до двору, тоді як ми були замкнені й хворі в непроглядній темряві.

Він розповів, що став навколішки, і його благословив Генрих Шостий, і коли рука короля доторкнулася до його голови, він мав таке відчуття, ніби до нього доторкнувся святий.

– Він був більше святим, ніж королем, – сказав він мені з почуттям захвату, наче проповідник, який хоче, щоб йому повірили. – Ви могли відчутти це в ньому, він був святий, він був, як янгол.

Потім він несподівано замовк, наче пригадавши, що то був чоловік, якого вбив уві сні мій батько, коли божевільний король був дурний, як мала дитина, довіряючи честі династії Йорків, на яку не можна було покладатися.

– Він був святим і мучеником, – звинуватливо сказав він. – Він помер після того, як помолився. Він помер у стані благодаті. Загинув від рук тих, котрі були не більше як еретиками, зрадниками, царевбивцями.

– Мабуть, і справді, – промурмотіла я.

Щоразу, коли ми розмовляли, ми наче нагадували одне одному про якийсь конфлікт. Наші доторки ніби залишали одне на одному криваві відбитки.

Він усвідомлював, що вчинив дуже підло, проголосивши себе королем ще перед битвою, в якій загинув Ричард. Кожен, хто воював у той день на боці помазаного короля, тепер може бути названий зрадником і законно засуджений до страти. У такий спосіб він обернув правосуддя ногами догори й почав своє правління як тиран.

– Ніхто раніше так не робив, – зауважила я. – Навіть королі з династій Йорків і Ланкастерів визнавали, що йшлося про суперництво між двома домами і що будь-який чоловік міг стати на той чи інший бік, не втрачаючи честі. А ви назвали людей, які лише постраждали, зрадниками. Ви назвали їх зрадниками, хоч їхня провина полягає лише в тому, що вони програли битву. Ви стверджуєте, що кожний переможець має слухність.

– Це здається жорстоким, – погодився він.

– Це здається лицемірством. Як їх можна називати зрадниками, якщо вони захищали законного кроля проти чужоземного вторгнення? Це суперечить закону й здоровому глуздові. І Божій волі також, я думаю.

Він усміхнувся, так ніби ніщо не мало значення більше, як незаперечне утвердження правління Тюдорів.

– О, ні, це ніяк не може суперечити волі Бога. Моя мати найсвятіша з жінок, а вона так не думає.

– Невже вона має бути єдиним суддею? – різко запитала я. – Суддею Божої волі? І закону Англії?

– Звісно, я довіряю лише її судженням, – відповів він і всміхнувся. – Звичайно, я віддам перевагу її порадам, а не твоїм.

Він випив склянку вина й помахом руки покликав мене до ліжка з веселою безпосередністю, що, як я починаю думати, приховувала його власну ніяковість тим, що він робить. Я лежала на спині, нерухома, як камінь. Я ніколи не підіймала край своєї сукні, навіть не допомагала йому прибрати її, коли вона йому заважала. Я дозволяла йому брати себе без жодного слова протесту й відвертала обличчя до стіни. Коли він уперше нахилився, щоб поцілувати мене в щок, його поцілунок потрапив мені на вухо, і я не звернула на нього уваги, ніби то був доторк мухи, що там пролетіла.

Вестмінстерський палац, Лондон

Різдво 1485 року

Після трьох тижнів такого життя я пішла до матері.

– Я пропустила свій термін, – сказала я напрямки. – Думаю, це знак.

Вираз радості в неї на обличчі був достатньою відповіддю.

– О, моя люба!

– Він повинен одружитися зі мною негайно. Я не хочу зазнати публічної ганьби.

– Він не матиме причин відкладати шлюб. Це те, чого вони хотіли. Просто чудо, що ти виявилася такою плодючою. Але я була такою самою, і моя мати теж. Ми жінки, яких Бог благословив дітьми.

– Так, – сказала я, не відчувши ніякої радості у своєму голосі. – Але я не маю відчуття, що Він мене благословив. Ця дитина зачата не в коханні. Й навіть не в законному шлюбі.

Вона знехтувала безвиразність мого голосу й напругу на моєму блідому обличчі. Вона пригорнула мене до себе й поклала руку на мій живіт, плаский і гладенький, як і завжди.

– Це благословення, – запевнила вона мене. – Нова дитина, можливо, хлопчик, можливо, принц. І не має значення, що ти зачала його під примусом. Головне, щоб він виріс сильним і високим, і ми зробимо його своїм власним, трояндою Йорків на троні Англії.

Я стояла в її обіймах, наче слухняна племінна кобила, і я знала, що вона має рацію.

– Ти скажеш йому чи я?

Вона не стала вагатися.

– Скажи йому ти, – запропонувала вона. – Він буде щасливий, коли почує про це від тебе. Це буде першою доброю новиною, яку ти зможеш йому принести. – Вона всміхнулася мені. – Першою з багатьох, я сподіваюся.

Я не змогла всміхнутися їй у відповідь.

– Мабуть, що так.

Цього вечора він прийшов рано, і я налила йому вина й заперечливо підняла руку, коли він хотів повести мене до ліжка.

– Я пропустила свої місячні, – спокійно сказала я. – У мене, мабуть, буде дитина.

Не було сумніву, що на його обличчі з'явився радісний вираз. Воно розчервонілося, він узяв мої руки й притяг мене ближче до себе, так ніби хотів обняти мене й пригорнути до себе з любов'ю.

– О, я радий, – сказав він. – Дуже радий. Дякую тобі, що ти сказала мені, це дало мені велику полегкість. Нехай Бог благословить тебе, Елізабет. Благословить тебе й ту дитину, яку ти зачала. Це велика новина. Це найкраща новина з усіх можливих. – Він обернувся й підійшов до вогню, а потім повернувся до мене. – Це справді добра новина. А ти така гарна! Й така плодюча!

Я кивнула, мое обличчя залишилося кам'яним.

– Ти знаєш, чи це буде хлопчик? – запитав він.

– Поки що рано знати нехай там що, – відповіла я. – Зрештою жінка може пропустити свої місячні через нещастя або шок.

– Тоді я сподіваюся, ти не була нещасливою й не пережила шок, – весело сказав він, наче я не пережила потрясіння й не була згвалтована. – І сподіваюся, ти носиш хлопчика з роду Тюдорів. – Він поплескав мене по животу, такий собі доторк власника, наче ми були вже одружені. – Це означає все. Ти вже сказала своїй матері?

Я похитала головою, відчувши легеньку зухвалу радість від того, що збрехала йому.

– Я зберегла щасливу новину, щоб насамперед повідомити її вам.

– Я скажу своїй матері, коли повернуся вночі додому. – Він був абсолютно глухий до мого похмурого тону. – Я нічого приємнішого сказати їй би не міг. Вона замовить подячну молитву своєму священикові.

– Ви повернетесь додому пізно, – завважила я. – Уже минула північ.

– Вона чекає на мене, – сказав він. – Вона ніколи не лягає спати, доки я не повернуся.

– Чому? – запитала я з легкою іронією.

У нього вистачило сором'язливості почервоніти.

– Вона любить провести мене до ліжка, – признався він. – Вона завжди цілує мене перед сном і бажає мені на добраніч.

– Вона цілує вас на добраніч? – запитала я, подумавши про холодне серце жінки, яка послала сина згвалтувати мене, а потім дочекалася, щоб поцілувати його на добраніч.

– Багато років вона не мала змоги поцілувати мене перед тим, як я лягав спати, – спокійно відповів він. – Довго вона не знала, де я спав і навіть чи міг я спати в безпеці. Вона любить перехрестити мені лоба й поцілувати мене на ніч. Але сьогодні, коли вона прийде благословити мене, я скажу їй, що в тебе дитина, і сподіваюся, що це буде син.

– Я думаю, що в мене буде дитина, – обережно сказала я. – Але це тільки перші дні. Я не можу бути певна. Не кажіть їй, що я впевнена.

– Я знаю, знаю. Ти, звичайно, думаєш, я повадився егоїстично, але я думав лише про інтереси династії Тюдорів. Та коли ти народиш сина, твоя родина належатиме до королівського дому Англії і твій син стане королем. Ти будеш у тому становищі, в якому ти народилася бути, й війни між кузенами закінчатимуться назавжди, бо ми одружимося й ти народиш дитину. Ось як усе має бути. Це єдине щасливе закінчення, яке може настати для цієї війни й

цієї країни. Ти всіх нас приведеш до миру. – Він подивився на мене так, ніби хотів обняти й поцілувати мене. – Ти привела нас до миру й до щасливого кінця.

Я повела плечем перед ним.

– Я думала про інше закінчення, – сказала я, пригадавши короля, якого я кохала, який хотів, щоб я народила йому сина, і сказав, що ми назвемо його Артуром на честь Камелота, то був би королівський наступник, зачатий не з холодною рішучістю та в гіркоті, а з любов'ю, що знаходила собі вихід у палких таємних побаченнях.

– Навіть тепер можуть бути інші закінчення, – сказав він обережно, взявши мене за руку й лагідно тримаючи її. Він знизив голос, наче хтось міг підслухати його в цій нашій найприватнішій кімнаті. – Ми досі маємо ворогів. Вони ховаються, але я знаю, що вони є. І якщо в тебе народиться дівчинка, це буде для мене недобре й наші сподівання виявляться марними. Але ми наполегливо молитимемося, щоб ти носила в собі хлопчика з династії Тюдорів. Я скажу матері, щоб вона організувала наше весілля. Принаймні ми тепер знаємо, що ти спроможна народжувати дітей. Навіть якщо нас спіткає невдача й ти народиш дівчинку, ми знатимемо, що наступного разу ти зможеш народити хлопчика.

– А що ви зробили б, якби я не змогла завагітніти? – з цікавістю запитала я. – Якби ви взяли мене, але дитина не народилася б?

Я розуміла, що цей чоловік та його мати мали плани для будь-яких ситуацій, вони були завжди наготові.

– Твоя сестра, – коротко відповів він. – Я одружився б із Сесилією.

Я хапнула повітря від несподіванки.

– Але ж ви сказали, вона одружиться із сером Джоном Велсом?

– Так. Але якби ти виявилася безплідною, я мусив би знайти дружину з династії Йорк, що народила б мені сина. Цю роль довелося б виконати їй. Я скасував би її шлюб із сером Джоном і взяв би її собі.

– І ви згвалтували б і її? – різко кинула я, забравши в нього руку. – Спочатку мене, а потім мою сестру?

Він підняв плечі й викинув руки вперед жестом цілком французьким, нічого англійського в ньому не було.

– Звичайно. Я не мав би іншого вибору. Я повинен узяти лише таку дружину, яка зможе народити мені сина. Навіть ти змогла переконатися в тому, що я здобув трон не для себе, а для того, щоб створити нову королівську родину. Я беру дружину не для себе, а для того, щоб створити нову королівську династію.

– Тоді ми схожі на найубогіших сільських людей, – гірко сказала я. – Вони одружуються лише тоді, коли має народитися дитина. Вони кажуть, що варто купувати телицю лише з телям.

Він засміявся, зовсім не збентежений.

– Вони так кажуть? Тоді я справді англієць. – Він затягнув шнурки на своєму поясі й засміявся. – Отже, я став англійським селянином! Я скажу про це своїй високошанованій матері сьогодні вночі, й вона напевне прийде побачитися з тобою завтра. Вона молилася про це щоночі, поки я тут робив свою справу.

– Вона молилася, поки ви мене гвалтували? – запитала я.

– Це не згвалтування, – відповів він. – Годі говорити такі дурниці. Не будь дурепою. Оскільки ми заручені, то це не може бути згвалтуванням. Як моя дружина ти не можеш мені відмовити. Я маю на тебе право як твій законний наречений. Віднині до самої своєї смерті ти ніколи не зможеш відмовити мені. Між нами не може бути згвалтування, а можуть бути лише мої права і твій обов'язок.

Він подивився на мене й побачив, як протест завмер на моїх губах.

– Ти програла свою битву під Босвортом, – нагадав він мені. – Ти належиш до трофеїв тієї битви.

Колдгаберський палац, Лондон

Свято Різдва 1485 року

На свято Різдва мене запросили зробити візит своєму нареченому при дворі, й мене провели до найкращих кімнат Колдгаберського палацу, де його мати тримає свій двір. Коли я увійшла з матір'ю та двома сестрами, у кімнаті зашепотілися. Фрейліна, що читала Біблію, підняла голову, побачила мене й замовкла, й у кімнаті запанувала тиша. Леді Маргарет, яка сиділа на стільці під балдахіном, так ніби вона була коронованою королевою, підвела голову й спокійно дивилася, як ми наближалися до неї.

Я зробила реверанс; я побачила, як позад мене моя мати ретельно визначила висоту свого присідання й відразу ж стала на рівні ноги. Ми підготували цей найскладніший рух у кімнатах моєї матері, намагаючись визначити точний рівень шанобливості. Моя мати тепер ставилася до леді Маргарет із холодною неприязню, а я не збиралася прощати її наказ своєму сину згвалтувати мене перед одруженням. Лише Сесилія й Анна зробили свої реверанси з нічим не ускладненою шанобливістю, як двоє принцес нижчого ранку всемогутній матері короля. Сесилія навіть підвелася на ноги з вдячною усмішкою на устах, як хрещениця леді Маргарет, яка розраховувала на добру волю цієї могутньої жінки, аби переконатися, що справа з її одруженням просувається. Моя сестра не знала, і я ніколи їй не скажу, що вони взяли б її з такою самою холодною рішучістю, як узяли мене, якби я не завагітніла, й згвалтували б її замість мене, поки ця жінка з кам'яним обличчям молилася б, щоб сестра змогла зачати дитину.

– Ласкаво просимо до Колдгарбера[1 – Coldharbour – холодна гавань (англ.). (Прим. пер.)], – сказала леді Маргарет, і я подумала, що це влучна назва, бо важко уявити собі більш жалюгідну й недружню гавань. – І до нашої столиці, – провадила вона, так ніби наші дівчата не виросли тут, у Лондоні, поки вона застрягла з маленьким і нікчемним чоловіком у сільській місцевості, її син перебував у вигнанні, а її дід зазнав цілковитої поразки.

Моя мати оглянула кімнати й побачила на сидіннях біля вікон дешеві подушки, а замість gobelénів на стінах погані копії. Леді Маргарет Бофорт була дбайливою, а точніше сказати нікчемною й вульгарною господинею.

– Дякую, – відповіла я.

– Я активно зайнялася підготовкою до весілля, – сказала вона. – Ти можеш прийти наступного тижня й узяти свою сукню в королівському гардеробі. Твої сестри і твоя мати теж. Я вирішила, що присутні будете всі ви.

– Мені дозволено бути присутньою на власному весіллі? – сухо запитала я, і побачила, як вона почервоніла від роздратування.

– Я мала на увазі всю вашу родину, – поправила вона мене.

Моя мати подарувала їй безвиразну усмішку.

– А як щодо принца Йоркського? – запитала вона.

Запанувала раптова мовчанка, ніби тріскучий мороз несподівано перетворив кімнату на шматок криги.

– Принца Йоркського? – повільно запитала леді Маргарет, і я відчула тремтіння в її голосі. Вона подивилася на мою матір переляканим поглядом, ніби сподівалася почути щось жахливе. – Що ви маєте на увазі? Якого принца Йоркського? Що ви говорите? Що говорите ви тепер?

Моя мати зустріла її погляд безвиразно.

– Ви не забули про принца Йоркського?

Леді Маргарет побіліла, як сніг. Я побачила, як вона вчепилася в бильця свого крісла, й нігті на її пальцях побіліли від панічного стискання. Я подивилася на свою матір. Вона втішалася цією ситуацією, як дресирувальник, що дражить ведмеда довгим залізним прутком.

– Що ви маєте на увазі? – запитала леді Маргарет надтріснутим від страху голосом. – Ви ж не хочете сказати... – Вона судомно ковтнула повітря, ніби хотувалася до того, що їй сказати далі. – Ви ж не маєте на увазі...

Одна з її леді ступила крок уперед.

– Ваша милосте, вам погано?

Моя мати дивилася на цю сцену з неуважною цікавістю – так алхімік може спостерігати за відомим йому перетворенням елементів. Мати короля підвелася, нажахана однією згадкою про принца Йоркського. Моя мати якусь мить тішилася цим видовищем, потім вирішила розвіяти чари.

– Я мала на увазі Едварда Ворікського, сина Джорджа, герцога Кларенського, – лагідно промовила вона.

Леді Маргарет, затремтівши, видихнула повітря.

– А, ви про дітей Воріків, – сказала вона. – Про хлопця Воріків. Я забула про хлопця Воріків.

– А про кого ж я вам казала? – запитала моя мати лагідним голосом. – Про кого іншого я могла згадати?

– Я не забула про дітей Воріків, – сказала леді Маргарет, повертаючи собі свою мало не втрачену гідність. – Я замовила для них одяг теж. А також сукні для ваших найменших дочок.

– Я дуже задоволена, – сказала моя мати приязним голосом. – А коронація моєї дочки?

– Вона коронується згодом, – сказала леді Маргарет, намагаючись приховати, що вона досі хапає ротом повітря, неспроможна отямитися від шоку, ковтаючи слова, як ковтає повітря викинутий на берег короп. – Після весілля. Коли я вирішу.

Одна з її леді піднесла їй склянку мальвазії, і вона зробила ковток, потім ще один. Солодке вино повернуло їй колір обличчя.

– Після весілля вони вирушать у подорож, щоб показатися людям. Коронація буде після народження наступника трону.

Моя мати кивнула, ніби це питання не мало для неї ваги.

– Звичайно, вона народилася принцесою, – зауважила вона, таємно втішена, що народитися принцесою набагато краще, ніж претендувати на трон.

– Як на мене, то кожна дитина має народитися у Вінчестері, в серці стародавнього королівства, Артурового королівства, – заявила леді Маргарет, намагаючись повернути свій авторитет. – Мій син належить до династії Артура Пендрагона.

– Справді, – приязно вигукнула моя мати. – Я думала, він народився від незаконнонародженого Тюдора й принцеси-вдови з роду Валуа. З їхнього шлюбу, який ніколи не був доведений. Який стосунок це має до династії короля Артура?

Леді Маргарет пополотніла від люті, і я хотіла смикнути матір за рукав, щоб вона перестала мучити цю жінку. Вона примусила леді Маргарет похвилюватися, нагадавши їй про принца Йоркського, але ми прохачі в цьому новому дворі й нема ніякого резону гнівати його найвпливовішу жінку.

– Я не маю потреби пояснювати походження свого сина вам, чий титул був відновлений лише нами, після того як вас назвали перелюбницею, – брутально кинула леді Маргарет. – Я повідомила вам про підготовку до весілля й не смію затримувати вас далі.

Моя мати підвела голову й усміхнулася.

– Дякую вам, – сказала вона з королівською гідністю. – Ви багато для нас зробили.

– Мій син хоче бачити принцесу Єлизавету, – сказала леді Маргарет, кивнувши пажу. – Проведіть принцесу до приватних апартаментів короля.

Я не мала іншого вибору, як пройти через проміжну кімнату до покоїв короля. Схоже, ці двоє ніколи не були далі одне від одного, як через одні двері. Він сидів за столом, яким – я одразу впізнала: ним користувався в цьому палаці мій коханець Ричард, а виготовлений він був для мого батька, короля Едварда. Мені було так дивно бачити Генріха на стільці мого батька, бачити, як він підписує документи на столі Ричарда, так ніби він і сам був королем – аж поки я пригадала, що він і справді король і його бліде стурбоване обличчя скоро буде викарбуване на всіх монетах Англії.

Він щось диктував клеркові з переносним письмовим столом, підвішеним на його шиї, з одним пером у руці, а другим заткнутим за вухо, та коли Генріх побачив мене, він привітно всміхнувся, помахом руки відіслав клерка геть, охоронці зачинили за ним двері, й ми залишилися самі-одні.

– Вони плічуться одна на одну, як коти на даху? – засміявся він. – Вони не зберегли велику любов одна до одної, чи не так?

Я була така рада знайти союзника, що я майже відповіла на його дружнє звертання, але за мить спам'яталася.

– Ваша мати всім розпоряджається, як звичайно, – холодно відповіла я.

Весела усмішка зникла з його обличчя. Він хмурився щоразу, коли чув критичні зауваження щодо неї.

– Ти мусиш зрозуміти, що вона чекала на ці хвилини протягом усього свого життя.

– Звичайно, ми знаємо й розуміємо. Вона повідомила про це всім.

– Я завдячую їй усім, – холодно відказав він. – Я не потерплю жодного слова, сказаного проти неї.

Я кивнула.

– Я знаю. Вона також повідомляє це всім.

Він підвівся зі стільця й обійшов стіл, щоб підійти до мене.

- Елізабет, ти будеш її невісткою. Ти навчишся шанувати й любити та цінувати її. Ти знаєш, протягом усіх тих років, коли твій батько був на троні, моя мати ніколи не втрачала своєї мрії.

Я зціпила зуби.

- Я знаю, - сказала я. - Усі знають. Вона також розповідає про це всім.

- Ти повинна захоплюватися нею за це.

Я не могла примусити себе сказати, що я захоплююся нею.

- Моя мати також надзвичайно вперта жінка, - обережно мовила я.

Подумки я сказала собі: але я не захоплююся нею, як мала дитина, вона не розмовляє тільки про мене, ніби вона не мала нічого в житті, крім однієї зіпсованої дитини.

- Я не сумніваюся, що тепер вони сповнені жовчі одна проти одної, але раніше вони були подругами й навіть союзниками, - нагадав він мені. - Коли ми одружимося, вони об'єднаються. Вони матимуть онука, якого любитимуть.

Він зробив паузу, ніби хотів, аби я щось сказала про їхнього онука.

Незалежно від своєї волі я промовчала.

- З тобою все гаразд, Елізабет?

- Так, - коротко відповіла я.

- А твої місячні не почалися?

Я скреготнула зубами, не бажаючи обговорювати щось таке інтимне з ним.

- Ні.

- Це добре, ох, як це добре, - промовив він. - Це найважливіша річ у світі!

Його гордість і збудження були б надзвичайно приємними від коханого чоловіка, але його слова шкрябали мені душу. Я дивилася на нього з холодною ворожістю і зберігала мовчанку.

- Так от, Елізабет, я лише хотів тобі сказати, що наше весілля відбудеться в день святої Маргарити Угорської. Моя мати все спланувала, тобі не доведеться робити нічого.

- Крім дати свою згоду й піти під вінець, - докинула я. - Думаю, навіть ваша мати погодиться з тим, що я повинна дати свою згоду.

Він кивнув.

- Дати свою згоду й здаватися щасливою, - докинув він. - Англія хоче бачити веселу наречену, і я теж.

Маргарита Угорська була принцесою, як і я, але вона жила в монастирі в такій убогості, що заморила себе постом до смерті. Вибір дня для весілля моею свекрухою не проминув моєї уваги.

- Скромна й розкаяна, - нагадала я йому про девіз, який обрала для мене його мати. - Скромна й розкаяна, як свята Маргарита.

Він знайшов у собі бажання засміятися.

- Ти можеш бути такою самою скромною й розкаяною, якою ти здаєшся.

Він усміхнувся й мав такий вигляд, ніби от-от візьме мене за руку й поцілує мене.

- Але не можеш переважити своєю скромністю нас, моя люба.

Вестмінстерський палац, Лондон

18 січня 1486 року

Я зимова наречена, й ранок у день мого весілля був так само холодний, як і мое серце. Прокинувшись, я побачила морозні квіти на вікнах і Бесс, яка зайшла до моєї кімнати й попросила мене залишатися в ліжку, поки вона розпалить вогонь і викладе перед ним мою білизну, щоб та нагрілася.

Я підвелася з ліжка, й вона стягла мені через голову мою нічну сорочку, а тоді вдягла на мене спідню білизну, прикрашену гаптуванням із білого шовку на краях, потім мою червону атласну сукню з розрізаними рукавами й відкриту спереду, щоб показати нижню сукню з чорного шовкового дамасту. Метушливо вона натягла шнурівку під руками, тоді як дві інші покоївки зав'язали її на спині. Вона обхопила мене тепер трохи тугіше, аніж тоді, коли я вперше приміряла її на себе. Мої груди стали повнішими, а талія потовщала. Я бачу свої зміни, але поки що ніхто інший їх не помічає. Я втрачаю те тіло, яке обожнював мій коханець, дівочу гнучкість, яка так контрастувала з його затверділим від боїв тілом. Натомість я набула форму, яку хоче від мене мати мого чоловіка: округлої плодючої груші, посудини для сім'я Тюдорів, схожої на глек.

Я стояла, як дитяча лялька, стулена з округлих шкарпеток, напханих соломкою, й піддатлива в їхніх руках, коли мене вдягали. На тлі чорної блискучої сукні мое волосся здавалося золотим, а моя шкіра - холодною й білою. Відчинилися двері, й увійшла моя мати. На ній була її сукня кремового кольору, обшита зеленими і сріблястими стрічками, її волосся було легенько перев'язане на спині; згодом вона запхає його під важкого капелюха. Уперше я помітила, що її русаве волосся змережили сиві волосини; вона більше не була золотою королевою.

- Ти маєш чудовий вигляд, - сказала вона, цілючи мене. - Він знає, що ти будеш одягнена в червоне й чорне?

- Його мати спостерігала, як шили мені сукню, - мляво відповіла я. - Вона обрала матеріал. Звичайно, він знає. Вона знає все й розповідає йому.

- Вони не захотіли зеленого кольору?

- Вони обрали для мене червоний колір Ланкастерів, - гірко відповіла я. - Мучеництво червоне, повіі червоні, кров червона.

- Облиш, - наказала вона. - Сьогодні день твого тріумфу.

Я відчула, як від її доторку мое горло стислося, а сльози, які туманили зір увесь ранок, покотилися по щоках. Вона обережно витерла їх зворотною стороною долоні, спочатку одну щоку, потім і другу.

- Ану припини, - лагідно наказала вона. - Ти нічого не можеш удіяти, крім як підкоритися й усміхатися. Іноді ми перемагаємо. Іноді - зазнаємо поразки. Головне, що ми завжди, завжди просуваємося вперед.

- Ми - це дім Йорків? - скептично запитала я. - Адже мое одруження розчиняє Йорків у Тюдорах. Це не перемога для нас, а наша остаточна поразка.

Вона усміхнулася своєю таємничою усмішкою.

- Я кажу про нас, дочок Мелюзини, - поправила вона мене. - Твоя бабуся була дочкою водної богині королівського дому Бургундії й ніколи не забувала, що вона водночас належить до королівського роду й до роду чарівників. Коли я була твого віку, я не знала, чи вона спроможна накликати бурю, чи то були тільки її забаганки зробити все по-своєму. Але вона навчила мене, що немає нічого у світі могутнішого, аніж жінка, яка знає, чого вона хоче, і йде до цього прямою дорогою. І не має значення, як ти це назвеш: чарами чи рішучістю. Не має також значення, робиш ти якісь заклинання чи ні. Ти мусиш налаштувати твій розум на те, чого ти хочеш, і мати мужність так само налаштувати своє серце. Ти станеш королевою Англії, а твій чоловік буде королем. Завдяки тобі Йорки повернуть собі трон Англії, який належить їм по праву. Переступи через свій смуток, дочко моя, він навряд чи чогось вартий, якщо ти йдеш туди, де ти хочеш бути.

- Я втратила чоловіка, якого кохала, - гірко сказала я. - І сьогодні я повинна одружитися з тим, хто його вбив. Я не думаю, що коли-небудь дійду туди, де я хочу бути. На мою думку, таке місце більше в Англії не існує, думаю, воно не існує ніде у світі.

Вона мало не засміялася у своїй непохитній переконаності.

- Звичайно, ти так тепер думаєш! Сьогодні ти маєш одружитися з чоловіком, якого зневажаєш; але хто знає, що станеться завтра? Я не можу провістити майбутнє. Ти народилася у вирі тривожних часів. Сьогодні ти одружуєшся з одним королем, але не виключено, ти побачиш, як йому кинуть виклик і

скинуть його з престолу. Не виключено, ти побачиш, як Генрих впаде в багнюку й загине під копитами зрадливого війська. Звідки я можу знати? Ніхто цього не може знати. Але одне я знаю: сьогодні ти одружишся з ним і станеш королевою Англії. Ти зможеш створити мир там, де він створив війну. Ти зможеш захистити твоїх друзів і родину й посадити на трон хлопця з династії Йорків. Тому йди на своє весілля з усмішкою.

Він стояв біля сходів до вівтаря, коли я ввійшла крізь західні двері Вестмінстерського абатства під несподіваний вибух сріблястих сурм. Я йшла сама; іронія цього одруження полягала в тому, що, якби знайшовся чоловік із моєї родини, який міг би супроводжувати мене, тоді Генрих не був би королем Англії й не чекав би мене із сором'язливою усмішкою. Але мій батько король помер, мої два дядьки Йорки померли, мої маленькі брати Едвард і Ричард зникли й, либонь, також мертві. Єдиний хлопець із роду Йорків, який нині живий, – це малий Едвард Ворікський, який киває мені в дивній королівській манері, ніби даючи мені дозвіл, коли я проминаю стільці, де він стоїть під наглядом своєї сестри Маргарет.

Попереду мене Генрих весь блищить золотом. Його мати вирішила пожертвувати елегантністю задля вихвалання, на ньому повністю золотий костюм, так ніби він щойно відлита статуя, новий Крез. Вона думала, він матиме королівський вигляд, а я здаватимуся поруч із ним тьмяною і скромною. Але на тлі його помпезного блиску моя чорна з червоним сукня виблискувала авторитетністю.

Я бачила, як його мати сердито зиркала від нього до мене, і спантеличено міркувала, чому я маю королівський вигляд, а він здається шарлатаном. Сукня була скроєна дуже просторою, попереду було зібрано багато матерії, а тому ніхто не міг побачити, що мій живіт збільшився. Я вже відбула повний місяць вагітності, а може, й більше; але про це знають лише король, його мати та моя мати. Я мовчки помолилася, щоб вони не сказали про це нікому.

Архієпископ чекав на нас із розгорнутим молитовником, на його старому обличчі грала усмішка, коли ми підіймалися до нього по східцях вівтаря. Він мій родич, Томас Бурш'є, і руки йому тремтіли, коли він узяв мою руку й поклав її в теплу долоню Генриха. Він коронував мого батька двадцять п'ять років тому, коронував мою матір, коронував мого любого Ричарда і його тодішню дружину Анну. І якщо дитина, яку я ношу, виявиться сином, тоді, безперечно, він охрестить хлопчика Артура, а потім коронує мене. Архієпископ із круглим зморшкуватим обличчям дивився на мене добрим поглядом, коли я стояла перед ним. Він би обвинчав нас із Ричардом, і тоді я стояла б тут у білій сукні, прикрашеній білими трояндами, й одружилася б, і коронувалася б в одній чудовій церемонії, й стала б коханою дружиною і веселою королевою. Коли погляд його добрих очей упав на моє обличчя, я відчула, як поринаю в солодке марення, майже непритомнію, так ніби увійшла в одне зі своїх сновидінь, стоячи тут, на сходах до вівтаря, в день свого весілля, як я і мріяла, що так буде. У напівзабутті я взяла руку Генриха й стала промовляти слова, які колись сподівалася сказати іншому чоловікові: «Я, Єлизавета, беру тебе Ге...Ге... Ге...» – промовила я, затинаючись. Схоже, я не могла вимовити це чуже ім'я, не могла прокинутися до цієї абсурдної реальності. Це було жакливо, я не могла промовити далі жодного слова, не могла віднайти дихання, жакливий факт, що я даю присягу не Ричарду, застряв у моєму горлі. Я ніби чимось

вдавилася, через мить я могла виблювати. Я відчувала, як обливаюся потом, як непритомнію, ноги підгиналися піді мною. Я не могла примусити себе промовити ім'я не того чоловіка, я не могла пообіцяти себе нікому, крім Ричарда. Я зробила ще одну спробу. Мені вдалося проказати: «Я, Єлизавета, беру тебе...», і тут я провалилася в мовчанку. Це було безнадійно, я не могла цього сказати. Я спробувала кахикнути й підняла очі до його обличчя. Я не могла нічого із собою вдіяти, я ненавиділа його як ворога, я не могла примусити себе мріяти про свого ворога. Я не могла промовити його ім'я, мабуть, не могла й одружитися з ним.

Але, Генрих, прозаїчний і реальний, чудово розумів, що діялося зі мною, й вирішив допомогти мені, вгородивши нігті у мою м'яку долоню. Він глибоко встромив їх у мою плоть, я зойкнула від болю, і важкий погляд його карих очей виринув із туману, і я побачила, як він розгнівався. Я судомно вдихнула ковток повітря.

– Скажи це! – люто промурмотів він.

Я опанувала себе й знову сказала, тепер правильно вимовивши його ім'я:

– Я, Єлизавета, беру тебе, Генриха...

Шлюбний банкет відбувався у Вестмінстерському палаці, й мене обслуговували на зігнуте коліно, ніби я була королевою, хоч її світлість мати короля нагадала раз або двічі, що хоч я й дружина короля, але мене ще не коронували. Після банкету були танці, й кілька досвідчених акторів зіграли п'єсу. Виступали акробати, хор проспівав кілька пісень, королівський блазень розповів кілька непристойних історій, а тоді моя мати й сестри відвели мене до спальні.

Там давно горів вогонь у каміні, який пахнув жаром від товстих колод і сосновими шишками, і моя мати дала мені випити спеціально звареного весільного елю.

– Ти нервуєш? – запитала мене Сесилія голосом солодким, як мед.

Ми досі не знаємо дати її весілля, й вона стурбована тим, аби ніхто не забув, що воно має бути наступним.

– Я не сумніваюся в тому, що нервуватиму у свою шлюбну ніч. Я знатиму, коли настане моя черга, а ти знаєш?

– Ні, – коротко відповіла я.

– Чому ти не допоможеш сестрі лягти до ліжка? – сказала їй мати, й Сесилія відгорнула ковдри й штовхнула мене на високе ліжко.

Я прихилилася спиною до подушок і проковтнула тривогу.

Ми почули, як король та його друзі наблизилися до дверей. Архієпископ увійшов першим, щоб побризкати на ліжко святою водою й помолитися над ним. За ним увійшла леді Маргарет, міцно тримаючи в руках велике розп'яття зі слонової кості, а за нею – Генрих, розчервонілий і

усміхнений, посеред гурту чоловіків, які плескали його по спині й казали, що він завоював найкращий трофей у всій Англії.

Холодний погляд леді Маргарет попередив усіх, що тут неприпустимі брутальні жарти. Хлопчик-паж відгорнув ковдри, супутники короля, зняли з нього важкий, прикрашений дорогоцінним камінням халат, Генрі у гарно гаптованій нічній сорочці ковзнув під простирадла поруч мене, й ми обое прихилилися спинами до подушок і цмулили наш шлюбний ель, як слухняні діти, коли їх укладають до ліжка, а тим часом архієпископ закінчив свої молитви й відступив назад.

Неохоче шлюбні гості стали виходити з кімнати, моя мати подарувала мені швидку прощальну усмішку й повела геть моїх сестер. Леді Маргарет покинула нас останньою, й коли вона рушила до дверей, я побачила, як вона подивилася назад на свого сина, ніби примушувала себе не повертатися назад, щоб іще раз обняти його.

Я пригадала, як він розповідав мені, що протягом багатьох років він лягав до ліжка без її поцілунку і її благословення і що тепер вона любить проводити його до ліжка. Я побачила, як вона завагалася на порозі, так ніби їй було нестерпно покинути його, і я всміхнулася їй, простягла руку й легенько поклала на плече її сина таким собі власницьким доторком.

– На добраніч, високошанована мати, – сказала я. – На добраніч від нас обох.

Я дозволила їй побачити, як я взяла гарний нічний комір її сина пальцями і тримала його, наче то був повідець мисливського собаки, що цілком належав мені.

На мить вона зупинилася, дивлячись на нас, із ледь розтуленим ротом, затримавши дихання; поки вона там стояла, я нахилила голову до Генріха, ніби хотіла покласти її йому на плече. Він гордо всміхнувся, його обличчя зашарілося, йому було приємно усвідомлювати, що вона тішиться, бачачи свого сина, свого любого єдиного сина в шлюбному ліжку поруч із прекрасною нареченою, справжньою принцесою. Лише я зрозуміла, що бачити мене усміхненою в його ліжку їй було важко, це розбудило в ній ревності, які терзали її, наче вовк, що встромив зуби їй у живіт. Її обличчя скривилося, коли вона зачиняла за собою двері, й, коли клацнув замок і ми почули, як охоронці стукнули списами, поставивши їх на підлогу, ми обое зітхнули, ніби чекали цієї миті, коли нарешті залишимося самі-одні. Я підвела голову й моя рука ковзнула з його плеча, але він зловив її й притиснув мої пальці до своєї ключиці.

– Нехай вона буде тут, – сказав він.

Щось у виразі мого обличчя остерегло його, що то була не ласка, а фальшива монета.

– О що то було? Якийсь зловтішний дівочий трюк?

Я прибрала руку.

– Нічого, – сказала я.

Він подивився на мене погрозовим поглядом, і на мить я злякалася, що розгнівала його й він наполягатиме, щоб підтвердити наш шлюб і взяти мене під натиском гніву, щоб зробити мені боляче й ще раз боляче. Але потім він пригадав, що я ношу в собі його дитину й він не повинен доторкатися до мене, поки я вагітна, й підвівся з ліжка, сердитий від образи, накинув на плечі розкішний шлюбний халат і сів біля вогню, підтягнув письмовий стіл до стільця й запалив свічку. Я зрозуміла, що весь день був для нього зіпсований цією однією хвилиною. Він оголосить день зруйнованим через цю хвилину, пам'ятатиме хвилину й забуде день. Він завжди так боявся спізнати розчарування – і воно підтвердило його песимізм. Тепер він пам'ятатиме геть усе – собор, церемонію, банкет, хвилини, які дарували йому втіху, – крізь серпанок образи протягом решти свого життя.

– Яким же я був дурнем, подумавши, що ти поставилася до мене з любов'ю, – коротко сказав він. – Я подумав, ти доторкнулася до мене з ніжністю. Я подумав, наші шлюбні обітниці зворушили твоє серце. Я подумав, ти поклала голову мені на плече з почуттям приязні. Дурень я, та й годі.

Я не змогла йому відповісти. Звичайно ж, я не могла поставитися до нього з любов'ю. Він мій ворог, убивця мого коханого. Він той, хто мене згвалтував. Як він міг подумати, що між нами може коли-небудь виникнути почуття приязні?

– Ти можеш спати, – кинув він через плече. – Я хочу переглянути деякі прохання. Світ наповнений людьми, які чогось хочуть від мене.

Мені було байдужісінько до того, що в нього поганий настрій. Я ніколи не дозволю собі співчувати йому, хай навіть він буде розгніваний, чи навіть – можливо, як тепер, – ображений на мене. Він може знайти собі втіху або перебувати в поганому настрої всю ніч – як собі хоче. Я підтягла подушку собі під голову, розгладила нічну сорочку на округлому животі й повернулася до нього спиною. Потім я почула, як він сказав:

– О, я щось забув.

Він знову підійшов до ліжка, я подивилася через своє зігнуте плече й, на свій жах, побачила, що він тримав у руці ніж, не закритий піхвами, й світло від вогню виблискувало на його голому лезі.

Я похолола від страху. Боже, я так його розгнівала, що він вирішив убити мене й помститися мені за те, що я наставила йому роги, і який це буде скандал, а я навіть не попросилася з матір'ю. Потім я, ні сіло, ні впало, подумала, що дозволила малій Маргарет Ворік надіти мое намисто в день мого весілля і хотіла б повідомити їй, що вона може залишити його собі, якщо я помру, й нарешті я подумала – о Боже, якщо він перетне мені горло тепер, то я зможу спати, не бачачи уві сні Ричарда. Я подумала, що, мабуть, мені доведеться пережити миттєвий жакливий біль, а потім я вже не бачитиму сновидінь. Можливо, удар кинджала кине мене в обійми Ричарда, й ми разом провалимося в солодкий сон смерті, і я бачитиму його любе усміхнене обличчя, й він триматиме мене в обіймах, і наші очі заплещуться разом. На думку про Ричарда, про смерть разом із ним я обернулася до Генрі та до ножа в його руці.

- Ти не боїшся? - з цікавістю запитав він, дивлячись на мене так, ніби побачив мене вперше в житті. - Я стою над тобою з кинджалом у руці, а ти навіть не здригнулася? Отже, правду про тебе кажуть? Мовляв, твоє серце таке розбите, що ти прагнеш померти?

- Я тебе не проситиму зберегти мені життя, якщо ти сподіваєшся на це, - сказала я з гіркотою в голосі. - Я думаю, я прожила свої найкращі дні, і не сподіваюся коли-небудь бути щасливою. Але ти помиляєшся, я хочу жити. Я волію жити, а не померти, й радше хочу бути королевою, ніж мерцем. Але я не боюся ані тебе, ані твого ножа. Я пообіцяла собі ніколи не зважати на те, що ти скажеш або зробиш. А якби я боялася, то радше померла б, аніж дозволила тобі побачити мій страх.

Він коротко засміявся і сказав, ніби звертаючись до самого себе.

- Уперта, як мул, так я і сказав своїй ясновельможній матері... - Потім промовив голосніше: - Ні, я маю намір порізати не твоє гарненьке горло, а лише твою ногу. Дай мені свою ногу.

Неохоче я випростала ногу, й він відкинув багаті покривала ліжка.

- Навіть шкода, - сказав він сам до себе. - Шкіра в тебе надзвичайно гладенька, а вигин твого підйому так і хочеться поцілувати - мабуть, безглуздо про це думати, але будь-який чоловік захотів би поцілувати тебе ось тут...

І він зробив швидкий надріз, який примусив мене здригнутися й зойкнути від болю.

- Ти мене поранив!

- Замовкни, - сказав він і здавив мою ногу крізь простирадла, так що дві або три краплі крові утворили плями на білому, потім він подав мені клапоть білої матерії. - Ти можеш забинтувати твою рану. Вона навряд чи залишиться видимою на ранок, це лише подряпина, не більше, а до того ж ти одягнеш панчохи.

Я обмотала клапоть матерії навкруг ноги й подивилася на нього.

- Даремно ти так переживаєш цей біль, - сказав він. - Це врятує твою репутацію. Вони подивляться на простирадла вранці і знайдуть плями, які доведуть, що ти пустила кров, як невинниця у свою шлюбну ніч. Коли твій живіт стане видимим, ми скажемо, що це дитина шлюбної ночі, а коли вона народиться, то скажемо, що це восьмимісячна дитина, яка народилася надто рано.

Я поклала руку собі на живіт і не намацала там нічого, крім кількох складок зайвого жиру.

- Що ти знаєш про восьмимісячну дитину? - запитала я. - Що тобі відомо про плями на простирадлах?

- Моя мати все мені пояснила, - сказав він. - Вона порадила мені порізати тобі ногу.

– Я маю так багато дякувати їй, – сказала я з гіркотою в голосі.

– Звичайно, маеш. Бо вона порадила це зробити, щоб наша дитина стала дитиною медового місяця, – сказав Генрі з похмурим гумором. – Дитина медового місяця – дитина благословенна на відміну від королівського бастарда.

Вестмінстерський палац, Лондон

Лютий 1486 року

Я дружина короля Англії, але я не маю апартаментів королеви у Вестмінстерському палаці.

– Бо ти не королева, – просто пояснив мені Генріх.

Напіврозтуливши рота, я подивилася на нього ворожим поглядом.

– Ти не королева! – повторив він. – А крім того, моя мати працює зі мною над державними паперами й нам легше працювати, якщо ми маємо спільну приватну кімнату. А їй зручно утворити, коли наші апартаменти дотичні.

– Ти користуєшся таємним проходом, який сполучає твою спальню з її спальнею?

Він зашарівся.

– Це навряд чи таємниця.

– Отже, ви маєте приватну кімнату. Мій батько побудував їй, щоб він міг приходити до моєї матері в її кімнати без того, щоб його супроводжував весь двір. Вони любили зустрічатися таємно.

Несподівана краска забарвила йому щоки.

– Елізабет, у чому річ? Моя мати і я часто вечеряємо вдвох, ми часто розмовляємо увечері, ми молимося вдвох. Нам легше жити, якщо вона може прийти до мене або мені треба побачитися з нею.

– Ви любите заходити до кімнати одне одного вночі й удень? – поцікавилася я.

Він помовчав, роздратований. Я навчилася читати вираз його обличчя, й коли він стискає рота і звужує очі, то це означає, що я збентежила його. Мені подобається штовхати його на грань, це одна з небагатьох втіх, які я знаходжу у своєму шлюбі.

- Чи я правильно тебе зрозумів, що ти хочеш переселитися до кімнат королеви для того, аби я міг заходити до твоєї спальні вночі й удень, ніким не помічений? Ти навіяла собі потребу в моїй увазі? Ти хочеш, щоб я перебував біля твого ліжка? У твоєму ліжку? Ти хочеш, щоб я таємно приходив до тебе кохатися? Кохатися для похоті, а не для того, щоб зачинати дітей? Щоб ми жили, як твої батьки з їхніми потаємними гріховними зустрічами?

Я опустила очі.

- Ні, - відповіла я похмурим голосом. - Я лише хотіла сказати, що, здається, дивним те, що я живу не в апартаментах королеви.

- Тобі чимось не подобаються апартаменти, в яких ти живеш? Тобі не подобається, як вони вмебльовані? Вони надто малі?

- Ні.

- Ти хочеш кращих gobеленів на стінах? Тобі не вистачає музик? Чи слуг? Ти голодуєш, кухні надсилають тобі мало страв?

- Не в цьому річ.

- Може, й справді ти помираєш із голоду? Почуваєш себе самотньою або мерзнеш?

- Мої апартаменти мене цілком задовольняють, - процідила я крізь зуби.

- Тоді я пропоную, щоб ти дозволила моїй матері залишитися в тих апартаментах, де вона нині є, бо вона їх потребує як мій головний радник. А ти житимеш у кімнатах, які вона тобі надала. І я навідуватиму тебе щоночі, перш ніж вирушу в подорож.

- Ми вирушимо в подорож?

Я вперше про це почула. Він кивнув.

- Не ти. Ти нікуди не поїдеш. Мати вважає, тобі краще залишитися в Лондоні. А ми з нею поїдемо на північ. Вона вважає, що я повинен показатися стільком людям, скільком зможу, відвідати міста, поширити свою популярність. Призначити наших прихильників на відповідальні місця, переманити колишніх ворогів. Тюдори повинні поставити свою печать на цій країні.

- О, в такому разі вона, звичайно, не захоче, щоб я була там, - сказала я з неприязню в голосі. - Якщо ви поширюватимете вплив Тюдорів, то принцеса з династії Йорків вам лише заважатиме. А що як люди віддадуть перевагу мені? Якщо вони не помічатимуть тебе, не помічатимуть її, а вітатимуть мене?

Він підвівся на ноги.

- Думаю, вона дбає лише про твоє здоров'я і здоров'я твоєї дитини, як і я, зрештою, - різко відказав він. - І звичайно ж, треба домогтися, щоб

королівство лояльно ставилося до династії Тюдорів. Дитина у твоєму лоні – це спадкоємець престолу з династії Тюдорів. Ми робимо це для тебе й для дитини, яку ти носиш. Моя мати працює на мене й на свого онука. Я хотів би, щоб ти знайшла в собі бажання бути вдячною. Ти називаєш себе принцесою, я тільки й чую, що ти вважаєш себе принцесою за правом народження, – я хотів би, щоб ти це довела. Я хочу, щоб ти показала себе особою королівської крові.

Я опустила очі.

– Скажи їй, що я вдячна, – мовила я. – Я завжди, завжди вдячна.

Моя мати увійшла до моїх апартаментів, із блідим обличчям і з листом у руках.

– Що там у тебе? Нічого доброго, судячи з твого обличчя.

– Це пропозиція короля Генріха, щоб я одружилася.

Я взяла в неї листа.

– Ти? Щоб ти одружилася? Що він має на увазі?

Я переглянула аркуш паперу, який тримала в руці, й подивилася на неї. Навіть її губи побіліли. Вона кивнула, ніби втратила дар мови, кивнула кілька разів і не сказала нічого.

– Одружитися з ким? Облиш, мамо. Ти мене лякаєш. Про що він думає? Про кого він думає?

– Про Якова Шотландського.

Вона хапнула ротом повітря, ніби хотіла засміятися.

– У кінці листа після всіх компліментів і похвал на адресу мого молодого вигляду й доброго здоров'я він каже, що я маю одружитися з королем Шотландії, поїхати звідси до далекого Единбурга й ніколи не повертатися.

Я знову повернулася до списаної сторінки. Це був дуже чемний лист від мого чоловіка до моєї матері, у якому він писав, що був би дуже їй вдячний, якби вона зустрілася з шотландським послом і прийняла його пропозицію одружитися з королем Шотландії, а також погодилася на дату, яку вони запропонують, щоб укласти шлюб цього літа.

Я подивилася на неї.

– Він збожеволів. Він не може командувати тобою. Він не може примусити тебе вийти заміж. Він не посміє. Цей план підсунула його мати. Ти не можеш туди поїхати.

Вона затулила рота рукою, щоб приховати тремтіння губ.

– Думаю, мені доведеться на це погодитись. Вони можуть мене примусити.

– Мамо, я не зможу залишитися тут без тебе!

– А як він накаже?

– Я не зможу жити тут без тебе!

– Я неспроможна тебе покинути. Але якщо король накаже, то в нас не залишиться вибору.

– Ти не можеш знову вийти заміж! – я почула себе приголомшеною на саму думку про це. – Ти навіть про таке не думай!

Вона затулила очі долонею.

– Я не можу навіть уявити собі щось подібне. Твій батько... – її голос урвався. – Елізабет, моя найдорожча, я казала тобі, що ти повинна бути усміхненою нареченою, я сказала своїй сестрі Катерині, що вона краще за інших знає: жінки повинні виходити заміж, коли їм наказують, і я погодилася на заручини Сесилії на вибір Генриха. Я не можу прикидатися, що я єдина, кого це не стосується. Генрих переміг у битві. Він тепер командує Англією. Якщо він наказує мені одружитися, хай навіть із королем Шотландії, я мушу їхати до Шотландії.

– Це його мати! – вибухнула я. – Це його мати, яка хоче прибрати тебе зі своєї дороги, а не він!

– Так, – повільно промовила моя мати. – Це, мабуть, вона. Але вона прорахувалася. Вона не вперше припускається помилки у своїх взаєминах зі мною.

– Чому ти так думаєш?

– Бо вони хочуть мати мене в Единбурзі, аби бути певними, що шотландський король дотримуватиметься нового союзу з Англією. Вони хочуть, щоб я підтримувала його дружбу з Генрихом. Вони думають, що коли я стану королевою Шотландії, то Яків ніколи не вторгнеться в королівство мого зятя.

– А насправді? – прошепотіла я.

– Вони помиляються, – сказала вона мстивим голосом. – Вони дуже й дуже помиляються. У той день, коли я стану королевою Шотландії й матиму армію, якою зможу командувати, й чоловіка, який дослухатиметься до моїх порад, я перестану служити Генриху Тюдору, я не переконуватиму свого чоловіка дотримуватися мирного договору з Генрихом. Якщо я буду досить сильною і знайду потрібних мені союзників, я виступлю в похід проти самого Генриха Тюдора й поведу на південь армію, яка принесе із собою терор.

– Ти вторгнешся з армією шотландців? – прошепотіла я.

Англію опановував справжній жах, коли їй загрожувало вторгнення шотландців, армії варварів, яка накочувалася з холодних рівнин півночі, грабуючи все.

- Проти Генриха? Щоб посадити нового короля на трон Англії? Претендента з династії Йорків?

Вона навіть не кивнула мені, а тільки широко розплющила свої сірі очі.

- Але що ж буде зі мною? - просто запитала я. - Що буде зі мною і з моєю дитиною?

Ми вирішили, що я спробую поговорити з Генрихом. Тижнями він готувався вирушити в подорож, тому приходив до моєї кімнати й спав у моєму ліжку кожної ночі. Цим він намагався підтвердити свої претензії на дитину медового місяця. Він не доторкався до мене, щоб не зашкодити дитині, яка росла в моєму вже збільшеному животі. Але він вечеряв біля каміна, а тоді лягав у ліжко поруч мене. Здебільшого він спав неспокійно, його турбували сновидіння. Часто він по кілька годин стояв уночі навколішках, і я думала, його мучить усвідомлення, що він пішов війною на законного короля, порушив закони Бога і розбив моє серце. У темряві ночі його совість говорила голосніше, ніж амбіції його матері.

Іноді він приходив пізно після тривалого сидіння зі своєю матір'ю, іноді приходив трохи п'яний після вечірки з друзями. У нього було мало друзів - лише ті, з якими він перебував у вигнанні, чоловіки, яким він міг довіряти, адже вони товаришували з ним, коли він лише претендував на престол, і вони перебували в такому самому розпачливому становищі, як і він. Він захоплювався лише трьома чоловіками: своїм дядьком Джаспером і своїми двома новими родичами, лордом Томасом Стенлі й сером Вільямом Стенлі. Вони були його єдиними радниками. Цієї ночі він прийшов рано й замислений із кількома аркушами паперу в руках, то були прохання від чоловіків, що підтримували його, а тепер хотіли одержати свою частку від багатства Англії, - босі вигнанці, які просили, щоб їм віддали черевики загиблих супротивників.

- Мій чоловіче, я хочу з тобою поговорити.

Я сиділа біля каміна з розпущеним волоссям в нічній сорочці, накинувши на плечі червоний халат. Я приготувала для нього теплий ель і кілька маленьких пиріжків із м'ясом.

- Ти хочеш поговорити про свою матір, - здогадався він, охопивши одним швидким невдоволеним поглядом мої приготування. - З якої іншої причини ти намагалася б зробити мені зручно? Навіщо б ти вдавала, ніби хочеш спокусити мене? Сама знаєш, що ти найгарніша жінка, яку я будь-коли стрічав у своєму житті. Коли ти вдягаєшся в червоне і розпускаєш волосся, я знаю, ти сподіваєшся наставити мені якусь пастку.

- Атож, я хочу поговорити про неї, - відповіла я, анітрохи не розгубившись. - Я не хочу, щоб її відіслали далеко від мене. Я не хочу, щоб вона поїхала до Шотландії. І не хочу, щоб вона знову одружувалася. Вона любила мого батька. Ти ніколи не бачив їх разом, але в основі того шлюбу лежало справжнє кохання, глибоке кохання. Я не хочу, щоб вона одружувалася й лягала до ліжка з іншим чоловіком - чоловіком на чотирнадцять років молодшим за неї й нашим ворогом... Це... це... - я урвала мову. - Вимагати від неї такого шлюбу - це справді жахлива річ.

Він сів на стілець, який стояв біля вогню, і якусь мить нічого не казав, дивлячись, як згорають і розпадаються на червоний жар дрова.

– Я розумію, що ти не хочеш, аби вона тебе покинула, – спокійно відповів він. – І мені тебе шкода. Але половина цієї країни досі підтримує династію Йорків. Ніщо для них не змінилося. Іноді я думаю, ніщо для них ніколи й не зміниться. Поразка на них не вплинула. Вона тільки зробила їх більш жорстокими і небезпечними. Вони підтримували Ричарда й не перекинулися до мене. Деякі з них мріють, щоб твої брати були ще живі, й шепочуться про якогось принца, що живе за морем. Вони дивляться на мене як на чужинця, загарбника. Ти знаєш, як вони мене називають на вулицях Йорка? Мої шпигуни повідомляють мене про це у своїх листах. Вони називають мене Генрихом Завойовником, так ніби я Вільгельм із Нормандії – такий собі чужоземний бастард, який з'явився знову. Претендент на трон. І вони ненавидять мене.

Я ворухнулася, маючи намір сказати якусь заспокійливу брехню, але він простяг руку, узяв мої холодні пальці й поставив мене перед собою.

– Якщо будь-який чоловік висуне свої претензії на трон і він походить з дому Йорків, він згуртує навколо себе тисячу, а може, й багато тисяч людей, – сказав він. – Подумай про це. Ти можеш поставити собаку під прапор Білої троянди, й вони воюватимуть за нього на смерть. І моє становище відразу стане хистким. Буде це собака чи принц, мені доведеться знову розпочати війну. Це буде те саме, що організувати нове вторгнення. Доведеться мені знову не спати як перед битвою під Босвортом і мріяти про перемогу протягом цілого дня, як тоді я мріяв. З одним винятком: цього разу я не матиму французького війська, не матиму прихильників із Бретані, не матиму іноземних грошей, щоб набрати військо, не матиму добре навчених найманців. Я не матиму того дурного оптимізму, який опановує хлопця, що вперше виходить на битву. Цього разу я зможу сподіватися тільки на себе. Цього разу я матиму не прихильників, а тих людей, які приєдналися до мого двору, коли я виграв битву.

Він побачив зневагу на моєму обличчі й кивнув, погоджуючись зі мною.

– Я знаю «тимчасових служителів», – сказав він. – Так, я їх знаю. Людей, які приєднуються до переможця. Думаєш, я не розумію, що вони були б найближчими друзями Ричарда, якби він переміг під Босвортом? Думаєш, я не знаю, що вони перебіжать до кожного, хто виграє битву між мною і новим претендентом? Ти думаєш, я не знаю, що кожен із них є моїм найкращим другом лише тому, що я переміг у битві в той знаменний день? Думаєш, я не протиставляю тих дуже й дуже небагатьох, які були зі мною в Бретані, тим дуже й дуже багатьом, які перебувають зі мною в Лондоні? Думаєш, я не знаю, що кожен новий претендент, який переміг би мене, робив би те саме, що роблю я, – змінював закон, роздавав багатство, намагався б завести друзів і підтримувати їхню лояльність?

– Який новий претендент? – прошепотіла я, вибравши одне слово з його тривожного монологу. Я похолола від страху, що він чув про хлопця, котрий ховається десь у Європі й, можливо, написав моїй матері. – Що ти маєш на увазі, який новий претендент?

- Будь-який, - різко відповів він. - Сам Христос не знає, хто тепер перебуває у схованці. Мені розповідають про хлопця, але ніхто не може сказати мені ні де він є, ні як він себе називає. Лише Бог знає, що робили б люди, якби їм довелося вислухати бодай половину історій, що їх я вислуховую кожного дня. Джон де Ла Поль, твій кузен, запрягся мені в лояльності, але його мати, сестра твого батька, й він був названий наступником Ричарда - не знаю, чи можу я довіряти йому. Френсис Ловел - найбільший друг Ричарда - заховався десь у святилищі, й ніхто не знає, чого він хоче й що планує або з ким він змовляється. Нехай мені допоможе Бог, я навіть переживаю такі хвилини, коли сумніваюся у твоєму дядькові Едвардові Вудвілі, а він перебував у моєму оточенні ще в Бретані. Я відкладаю визволення твого зведеного брата Томаса Грея, бо боюся, що, приїхавши до Англії, він не стане моїм лояльним підданим, а буде ще одним рекрутом для них - хоч би ким вони були, хоч би чого вони чекали. Потім існує Едвард, граф Ворікський, він серед тих, хто гуртується навколо твоєї матері, готуючи себе до чого? До зради? Я оточений твоєю родиною, і я не довіряю нікому з них.

- Едвард ще дитина, - швидко сказала я. Мені перехопило дух від полеткості, що він принаймні не має ніяких новин про принца Йоркського, не знає, де він перебуває, який має вигляд, яку освіту, які претензії. - Моя мати тепер цілком лояльна до тебе. Ми дали тобі слово, що Тедді ніколи не виступить проти тебе. Ми пообіцяли тобі. Він запрягся в лояльності. Ти можеш довіряти йому більше, ніж будь-кому з нас.

- Сподіваюся, що це так, - сказав він. - Сподіваюся. - Він здавався виснаженим через свій страх. - Але навіть у цьому випадку я повинен домогтися миру в цій країні, зміцнити її кордони. Я намагаюся зробити велику справу тут, Елізабет. Я намагаюся зробити те, що робив твій батько, створити нову королівську родину, щоб вона поставила свою печатку на країну, привела її до миру. Твій батько ніколи не міг домогтися миру з Шотландією, хоч і намагався, як намагаюся я. Якщо твоя мати поїде для нас у Шотландію й утримає їх у союзі з нами, вона зробить тобі послугу, мені послугу, і її онук буде в боргу перед нею протягом усього життя за безпеку своєї англійської спадщини. Подумай про це! Вона має змогу подарувати нашому синові безпечні кордони його королівства. Й вона спроможна зробити це!

- Я повинна мати її поруч себе! - Це був зойк, схожий на зойк малої дитини. - Ти не відішлеш мою матір геть. Вона повинна весь час перебувати біля тебе! Тобі не слід відсилати її далеко.

- Вона служить нашому дому, - сказав він. - Я попросив і твою матір послужити нашій династії. Вона ще вродлива жінка, й вона знає, як бути королевою. Якщо вона стане королевою Шотландії, ми почуватимемося набагато безпечніше.

Він підвівся. Поклав руки на мій уже опуклий живіт і подивився вниз на моє стурбоване обличчя.

- О Елізабет, я готовий усе зробити для тебе, - лагідно сказав він. - Не хвилюйся, тобі нема чого хвилюватися. Принаймні тоді, коли ти носиш нашого сина. Будь ласка, не плач. Сльози зашкодять тобі. Вони зашкодять нашій дитині. Будь ласка - не плач.

– Ми навіть не знаємо, чи це син, – сказала я ображено. – Ти так говориш весь час, але це нічого не змінює.

Він усміхнувся.

– Звичайно, це хлопчик. Хіба така вродлива жінка, як ти, може зробити мені інший подарунок, аніж народити гарного сина?

– Я повинна мати свою матір поруч із собою, – категорично заявила я.

Я подивилася на його обличчя й побачила зблиск емоції, якої ніколи не сподівалася на ньому побачити. Його карі очі були теплими, його рот – лагідним. Він мав вигляд закоханого чоловіка.

– Мені вона потрібна в Шотландії, – сказав він, але його голос пролунав лагідно.

– Я не зможу народити дитину без неї тут. Вона має бути зі мною. А що, як щось складеться погано?

Це був мій найбільший козир.

Він завагався.

– Вона й справді допоможе тобі народити нашого хлопчика?

Я похмуро кивнула.

– Вона має бути зі мною, поки ми його не охрестимо. Я буду щаслива під час пологів, лише якщо вона буде зі мною.

Він поцілував мене в маківку.

– Тоді я обіцяю тобі, що вона залишиться тут, – сказав він. – Покладися на моє слово. Ти згинаєш мою волю, як справжня чарівниця. Отже, вона поїде до Шотландії після народження нашої дитини.

Вестмінстерський палац, Лондон

Березень 1486 року

Його мати була глибоко збуджена і схвильована, плануючи королівську подорож. Моя мати, ветеран подорожей, святкових процесій та візитів, спостерігала, але не казала нічого, коли її світлість мати короля зникала в королівських гардеробах з кравцями, швачками та капелюшниками іноді на цілий день, намагаючись пошити якнайбільше одягу для свого сина, який би приголомшив північан і переконав прийняти його як свого короля. Як і кожна родина узурпаторів, що сумнівається у своїй цінності, вона

прагнула, щоб він грав роль короля, а не просто мав бездоганний вигляд. Він повинен грати роль короля, а не лише ним бути. На легкий подив моєї матері й мене, леді Маргарет намагалася брати приклад із мого батька й це часто дуже їй бентежило. Мій батько був надзвичайно високий і надзвичайно вродливий чоловік, і йому досить було увійти до кімнати, щоб підкорити своєму впливу гурт людей. На банкетах він з'являвся одягнений за останньою модою в найкращому вбранні й найкращих кольорах. Він завжди був привабливий для жінок, неспроможний утриматися від спокуси, жадібний до їхньої уваги. І Бог знав, що їй вони не могли стримувати свої бажання. Жінки, що наповнювали кімнату, мало не всі закохувалися в мого батька, а їхні чоловіки розривалися між захватом і заздрістю. До того ж він завжди мав поруч себе мою надзвичайно вродливу матір, а позад себе цілий виводок винятково гарних дочок. Ми завжди були вітражним вікном у русі, іконою краси й грації. Її світлість мати короля знала, що ми були королівською родиною поза всяким порівнянням: царською, плідною, вродливою, багатю. Вона була фрейліною при нашому дворі й на власні очі бачила, що провінція дивилася на нас як на казкових монархів. Вона мало не схилася, намагаючись примусити свого незграбного, блілого, непоказного сина брати приклад із тієї ідеальної королівської родини.

Вона намагалася вирішити проблему, прикрашаючи його дорогоцінним камінням. Він ніколи не виходив без коштовної брошки у капелюсі або неоціненної перлини на комірці. Він ніколи не виїздив верхи без рукавичок, прикрашених діамантами, або без сідла із золотими стременами. Вона обгортала його горностаевою мантиєю, наче прикрашала реліквію для великодньої процесії; а проте він здавався молодиком, що перевищував свої можливості, жив понад свої засоби, амбітний і стривожений водночас, із блідим обличчям на тлі червоного оксамиту.

– Я хотів би, щоб ти поїхала зі мною, – сказав він нещасним голосом, коли ми були у стайні за кілька ярдів від Вестмінстерського палацу, вибираючи коней для його подорожі.

Я була така здивована, що двічі подивилася на нього, чи не сміється він із мене.

– Ти думаєш, я жартую? Ні. Мені справді хочеться, щоб ти поїхала зі мною. Ти робила щось подібне протягом усього свого життя. Усі кажуть, що ти мала звичай починати танці при дворі свого батька й розмовляла з послами. Й ти об'їздила всю країну, чи не так? Ти знаєш більшість міст і містечок.

Я кивнула. І мого батька, і Ричарда дуже любили, а надто в північних графствах. Ми щоліта виїздили з Англії, щоб навідати інші міста, і нас вітали так, ніби ми були янголами, які спустилися з неба. Більшість великих будинків у кожному графстві святкували наше прибуття пишними банкетами; більшість міст дарували нам гаманці із золотом. Я не змогла б порахувати, скільки мерів, радників та шерифів цілували мені руку від того часу, коли я була малою дівчинкою на колінах у матері, й доти, коли я могла виголошувати подячні промови бездоганною латиною.

– Я повинен показатися всюди, – сказав він боязким голосом. – Я повинен розбудити почуття лояльності. Я маю переконати людей, що я приніс їм мир і багатство. І мені доведеться домагатися цього лише усмішкою та помахами руки, коли я проїждитиму мимо?

Я не могла втриматися від сміху.

– Це не здається неможливим, – сказала я. – І це не так уже й погано. Пам'ятай, що всі люди, які стоятимуть біля дороги, прийшли туди, щоб подивитися на тебе. Вони прагнуть побачити великого короля, це те видовище, задля якого вони прийшли. Вони сподіватимуться побачити усмішку й помах рукою. Вони сподіватимуться побачити щасливого володаря. Тобі треба буде тільки дивитися на них, і вони відчують упевненість. Пам'ятай, їм немає більше на що дивитися – справді, Генрі, коли ти познайомишся з Англією ближче, ти переконаєшся в тому, що тут майже ніколи нічого не відбувається. Врожаї тут погані, бо навесні випадає надто багато дощів, а влітку надто спекотно й сухо. Запропонуй людям добре вдягненого й усміхненого молодого короля, і це стане найчудеснішою подією, яку вони побачать за багато років. Це бідні люди, що не мають ніяких розваг. Ти станеш найцікавішим видовищем, яке вони будь-коли бачили, а надто коли твоя мати показуватиме тебе як святу ікону, загорнуту в оксамит і прикрашену дорогоцінним камінням.

– Це забирає так багато часу, – пробурчав він. – Ми муситимемо зупинитися в кожному домі й замку на дорозі, щоб вислухати лояльну промову.

– Батько мав звичай казати, що поки лунали промови, він дивився понад головами на кількість натовпу й прикидав, яку користь вони можуть йому принести, – озвалася я. – Він ніколи не слухав жодного слова, яке йому промовляли, він рахував корів на полях і слуг на подвір'ї.

Генрих зацікавлено запитав:

– А як щодо позик?

– Батько завжди думав, що ліпше звернутися прямо до людей, аніж просити парламент збільшити податки, бо там вони завжди сперечатимуться з ним, як треба правити країною й може він чи не може йти на війну. Він мав звичай позичати гроші в кожного, кого навідував. І чим палкішими були промови й чим більше його вихваляли, тим більшу суму він просив після обіду.

Генрих засміявся, обняв рукою мій широкий стан і притяг мене до себе на подвір'ї стайні на очах у всіх.

– І вони завжди позичали йому гроші?

– Майже завжди, – відповіла я.

Я не відхилилася, але й не прихилилася до нього. Я дозволила йому тримати мене, адже він мав на це право як мій чоловік. І я відчула теплоту його руки, коли він торкнувся мого живота. Його доторк був для мене приемним.

– Тоді я так і зроблю, – сказав він. – Бо твій батько мав рацію, правити цією країною дуже недешево. Усі податки, які я одержую від парламенту, мені доводиться роздавати подарунками, щоб зберегти лояльність лордів.

– О, хіба вони не служать тобі з любові? – ехидно запитала я.

Я не можу притримати свого гострого язика.

Він відразу мене відпустив.

– Я думаю, ми обое знаємо, що це не так. – Він помовчав. – Але я сумніваюся, що твого батька вони справді любили.

Вестмінстерський палац, Лондон

Квітень 1486 року

Після кількох тижнів приготувань, вони нарешті були готові вирушити в дорогу. Леді Маргарет мала намір супроводжувати сина протягом двох днів, а потім повернутися в Лондон. Якби вона наважилася, то відбула б разом із ним усю подорож, але на все в неї не вистачало сил. Вона хотіла би бути з ним, вона завжди хотіла би бути з ним, їй було тяжко випускати його з-під свого нагляду. Але водночас вона не могла дозволити собі полишити постійний нагляд над моїм повсякденним життям, не тримати мене під пильним контролем. Вона нікому не могла довірити замовляти мені їжу, стежити за прогулянками, в які я вирушала двічі на день, і постачати мене молитовниками для читання. Ніхто, крім неї, не міг вирішувати, скільки їжі або вина, або елю мали подавати мені на стіл, і лише вона могла правити королівськими апартаментами так, як вважала за потрібне. Їй було нестерпно уявити собі, що за її відсутності я управлятиму ними, як мені захочеться. Або ще гірше: палац може потрапити під управління тієї, кому він раніше належав, – тобто моєї матері.

Леді Маргарет була така задоволена власним правлінням та якістю своїх порад, що почала записувати розпорядження, які вона давала в моєму господарстві, щоб усе завжди відбувалося так, як вона спланувала, на багато років уперед, навіть після її смерті. Я собі уявляла її в могилі, як вона досі правила світом там, а моя дочка та мої онучки консультувалися з великою книгою управління королівським господарством і довідувалися звідти, що їм не можна їсти свіжих фруктів і не можна сидіти близько до вогню. Вони повинні будуть не їсти забагато й не застуджуватися.

– Немає сумніву, що кожна жінка колись народжує вперше, – сказала моя мати, яка народжувала дванадцять разів.

Генрих писав своїй матері мало не щодня й розповідав, як його зустрічають на дорозі, поки він повільно подорожує на північ, з якими родинами він зустрічається і які подарунки одержує під час подорожі. Мені він писав раз на тиждень, повідомляючи, де він тепер перебуває, що він у доброму здоров'ї, чого бажає й мені. Я відповідала йому формальною цидулкою й віддавала свого незапечатаного листа його матері, яка читала його, а потім укладала у свій конверт. У дні посту придворні не їли м'яса, але мати короля постановила, що така дієта для мене неприйнятна. Вона написала самому Папі, попросивши, щоб мені було дозволено їсти м'ясо

протягом усього сезону, аби підтримати розвиток моєї дитини. Для неї не було нічого важливішого, як син і спадкоємець династії Тюдорів, навіть її знамените благочестя.

Після смерті Томаса Бурш'є леді Маргарет запропонувала свого фаворита й колишнього змовника Джона Мортон на посаду єпископа Кентерберійського, й він був відразу призначений. Мені було шкода, що мій давній родич не охрестить мого сина й не надіне корону мені на голову. Але Джон Мортон повадився як добре вихований пес: завжди був поряд, але ніколи не завдавав нам клопоту. Він сидів на найкращому місці біля вогню й давав мені відчувати, що він мій охоронець і я маю бути щаслива, що він тут, біля мене. Він перебував повсюди при дворі, слухав кожного, приятелював з усіма, залагоджував усі труднощі й, безперечно, про все доповідав її світлості матері короля. Хоч би куди я йшла, він був поруч, зацікавлений у всьому, що я робила, швидкий на співчутливу духовну пораду, завжди уважний до моїх потреб і моїх думок, базикаючи з моїми леді. Мені не знадобилося багато часу, аби зрозуміти, що він знає все, що відбувається при дворі, і я не сумнівалася, що він усе доповідав їй. Він був сповідником і найближчим другом її світлості матері короля протягом років, і він запевнив її, що я повинна їсти червоне м'ясо, добре зготовлене, і що він подбає про позитивну відповідь від Папи. Він плескав мене по руці й казав, що ніщо не важить більше, ніж моє здоров'я, ніщо не важить для нього більше, ніж те, щоб я була здоровою й сильною, а дитина росла, й він запевняв мене, що Бог дотримується такої самої думки.

Потім, після Великодня, коли моя мати й дві мої сестри шили одяг для немовляти в присутності її світлості матері короля, гінець, вкритий після дороги пилюкою, з'явився, геть брудний, у дверях і сказав, що має термінове послання від його величності короля.

Леді Маргарет підняла свого довгого носа й величним тоном наказала гінцеві негайно перевдягтися. Вона скинула приголомшеним поглядом на його серйозне обличчя й провела його до своєї приватної кімнати, увійшла туди слідом за ним, зачинила за собою двері, щоб ніхто не міг підслухати ту звістку, яку він привіз.

Голка моєї матері зависла над шиттям, коли вона підвела голову й подивилася на гінца, що виходив із кімнати. Потім вона легенько зітхнула, як жінка, цілком задоволена своїм світом, й повернулася до роботи. Сесилія і я обмінялися тривожним поглядом.

– Що сталося? – запитала я матір голосом тихим, як подих.

Її сірі очі не відірвалися від шиття.

– Звідки ж я знаю?

Двері до приватної кімнати леді Маргарет залишалися зачинені тривалий час. Гінець вийшов звідти, проминув усіх нас у мовчанці, ніби йому звеліли нічого нам не казати, а двері все ще залишалися зачинені. Лише в обідній час її світлості мати короля вийшла й сіла на своє місце у великому кріслі під балдахіном. Із похмурим обличчям вона мовчки чекала, поки управителька її господарства повідомить, що обід подано.

Архієпископ Джон Мортон підійшов і став поруч неї, готовий подарувати їй своє благословення, але вона сиділа з непроникним обличчям, нічого не кажучи, навіть коли він нахилився, ніби готуючись розчути найтихіший шепіт.

– З його величністю королем усе гаразд? – запитала моя мати лагідним голосом.

Її світлість мати короля подивилася на неї з таким виразом, ніби воліла зберегти мовчанку.

– Його потривожила нелояльність певних людей, – сказала вона. Їй цьому королівстві, на жаль, ще існують зрадники.

– Я сподіваюся, його величність у безпеці? – закинула я пробний камінь.

– Той йолоп і зрадник Френсис Ловел покинув святилище, де йому було дозволено перебувати, зібрав військо й виступив проти мого сина! – оголосила леді Маргарет із несподіваним бридким вибухом гніву.

Вона вся затремтіла, її обличчя густо почервоніло. Тепер, коли вона дозволила собі заговорити, вона не змогла втриматися від крику, слина бризкала з її рота, слова вилітали з неї, натикаючись одне на одне, її капелюх захитався, коли вона вхопилася руками за бильця крісла, ніби щоб утриматися в ньому.

– Як він міг? Як він посмів? Він заховався у святилищі, щоб урятуватися від своєї поразки й уникнути кари, а тепер виліз з нори, як лис.

– Нехай його простить Бог! – вигукнув архієпископ.

Я хапнула ротом повітря, я не змогла стриматися. Френсис Ловел був товаришем Ричардового дитинства і його найдорожчим другом. Він виїхав битися поруч із ним і, коли Ричард упав, утік до святилища. Була якась серйозна причина, щоб він захотів покинути його. Він не дурень, він ніколи звідти не вийшов би, якби його справа була наперед програна. Ловел ніколи не покинув би святилище й не підняв прапор повстання, якби не знав, що матиме підтримку. Мусило існувати коло чоловіків, відомих лише один одному, які чекали слушної нагоди, можливо, коли Генрих наважиться покинути безпеку в Лондоні. Вони мусили бути готові збунтуватися проти нього. І вони не збунтувалися проти нього самі-одні, вони мусили мати претендента. Вони, звичайно ж, мали намір когось посадити на його місце.

Мати короля спопелила мене поглядом, ніби і я могла роздмухувати полум'я повстання, вона шукала знаків зради, ніби могла розгледіти знак Каїна в мене на лобі.

– Як собака, – промовила вона зі злістю. – Хіба не так його називають? Ловел – собака? Він вибрався зі своєї нори, як поганий пес, і посмів кинути виклик миру мого сина. Генрих буде спантеличений. Але я – ні! Він буде такий приголомшений!

– Благослови його Боже! – промурмотів архієпископ, доторкнувшись до золотого розп'яття, що висіло на перловому ланцюжку на його грудях.

Моя мати була взірцем стурбованості.

– Він зібрав військо? Френсис Ловел?

– Він пожалкує! – заприсягнулася її світлість мати короля. – І він, і Томас Стафорд разом із ним. Вони пожалкують, що потурбували мир і велич мого сина. Сам Бог привів Генриха до Англії. Заколот проти мого сина – це бунт проти волі Бога. Вони еретики, а не лише зрадники.

– І Томас Стафорд? – затуркотіла моя мати. – Стафорд також узявся за зброю?

– І його фальшивий брат! Вони обидва! Зрадники! Усі вони!

– Гамфрі Стафорд? – неголосно вигукнула моя мати. – І він теж? Але ж разом Стафорди можуть скликати дуже багато людей! Двое синів із таким великим ім'ям! Чи його величність король виступив проти них? Чи зібрав він військо?

– Ні, ні. – Леді Маргарет відмахнулася від цього запитання, ніби знала, що ніхто не поставить під сумнів мужність короля, якщо вона наполягатиме, аби він заховався в Лінкольні й доручив воювати комусь іншому. – Чому він має битися з ними? У цьому нема ніякого глузду. Я написала йому, щоб він залишився там, де він є. Його дядько Джаспер Тюдор очолить його людей. Генрих зібрав тисячі вояків для війська Джаспера. Й пообіцяв простити кожного, хто капітулює. Він написав мені, що вони погнали бунтівників на північ, до Мідлгема.

Це був улюблений замок Ричарда, дім його дитинства. У всіх північних графствах люди, які приєднувалися до Френсиса Ловела, його найближчого друга й супутника його дитинства, либонь, знали Ричарда й Френсиса ще з дитинства. Френсис знав усю місцевість навколо Мідлгема; він знав, де можна влаштувати засідку, а де заховатися.

– Господи, – спокійно сказала моя мати. – Нам треба молитися за короля.

Мати короля зітхнула з полегкістю, почувши цю пропозицію.

– Звичайно, звичайно. Двір піде до каплиці після обіду. Ви зробили дуже добру пропозицію, ваша світлість. Я замовлю спеціальну меса.

Вона кивнула архієпископу, який уклонився й вийшов, ніби для того, щоб попередити Бога.

Меггі, моя кузина, заворушилася на своєму місці, почувши ці слова. Вона знала, що спеціальна меса, яку замовила леді Маргарет за безпеку свого сина, триватиме щонайменше дві години. Її світлість мати короля відразу перевела погляд на мою маленьку кузину.

– Схоже, ще існують грішні йолопи, які підтримують утрачену справу дому Йорків, – сказала вона. – Хоч дому Йорків уже настав кінець і всі його спадкоємці мертві.

Наш кузен Джон де Ла Поль є живим спадкоємцем, який заприсягнувся служити Генриху; брат Меггі Едвард – спадкоємець по прямій лінії; але ніхто не збирався нагадувати про це її світлістї матері короля. Брат Меггі тепер перебував у безпеці дитячої кімнати, а Меггі втупила невідривний погляд у дощану підлогу під своїми капцями. Вона не сказала нічого. Моя мати підвелася й граційно рушила до дверей, вона зупинилася біля Меггі й затулила її своїм тілом від розгніваного погляду її світлостї матері короля.

– Я піду заберу свої чотки та молитовник, – сказала вона. – Хочете, щоб я принесла вам ваш служебник із вашого вівтаря?

Її світлість мати короля відразу відвернула свою увагу.

– Так, дуже вам дякую. І покличете хор до каплиці. Усі повинні взяти із собою чотки. Ми підемо прямо до каплиці після обіду.

Коли ми стали молитися, я подумала, що, якби я мала дар видіння, як у моєї матері, я могла б побачити, що відбувається на Великій Північній дорозі біля замку Мідлгем у Йоркширі. Якби Ловел зумів заховатися за тими грубими мурами, він протримався б там кілька місяців, а може, й років. Якби Північ повстала з ним, вони зібрали б військо, більше за будь-яку Тюдорівську армію під командою Джаспера. Північ завжди була віддана дому Йорків, Мідлгем любив Ричарда як свого доброго короля, а вівтар у мідлгемській каплиці, мабуть, завжди був прикрашений білими трояндами. Я скося подивилася на свою матір, яка стояла навколїшках, схожа на взірець глибокої відданості, із заплученими очима, задертим угору обличчям; пучок світла падав на її ясну вроду, схожу на вроду безсмертного янгола, що міркує про гріхи світу.

– Ти знала про це? – прошепотіла я, нахиливши голову над своїми ворухливими пальцями, ніби я розмовляла зі своїми чотками.

Вона не розплющила очей і не обернула голову, тоді як губи її ворушилися, ніби вона проказувала молитву.

– Дещо знала. Сер Френсис надіслав мені листа.

– І вони б'ються за нас?

– Звичайно.

– Ти думаєш, вони переможуть?

Легка усмішка пробігла по її натхненному обличчю.

– Можливо. Але я знаю одну річ.

– Що саме?

– Вони налякали Тюдорів майже до смерті. Ти бачила її обличчя? Ти бачила, як її архієпископ вибіг із кімнати?

Вестмінстерський палац, Лондон

Травень 1486 року

Уперше я довідалася про заворушення на вулицях, коли величезні зовнішні двері Вестмінстерського палацу заскрипіли під натиском десятків людей і гримнули, зачиняючись. Потім я почула, як важко гупнула балка, яку опустили, щоб наглухо зачинити ворота. Ми забарикадувалися в королівському палаці. Королівська родина Англії так боялася лондонців, що відгороджувалася від них важкими ворітьми й важкими дверима.

Тримаючи руку на великому животі, я пішла в кімнати своєї матері. Вона стояла біля вікна, дивлячись понад мурами на лондонські вулиці, моя кухня Меггі та моя сестра Анна стояли обабіч неї. Вона майже не обернулася, коли я увійшла, але Меггі сказала через плече:

- Вони вдвічі збільшили кількість охоронців на мурах. Можна бачити, як вони вибігають із вартівні й стають по місцях.

- Що відбувається? - запитала я. - Що відбувається там унизу?

- Люди повстають проти Генриха Тюдора, - спокійно відповіла моя мати.

- Що ти сказала?

- Сотні уже зібралися біля палацу.

Я відчула, як дитина заворушилася в моєму животі. Я сіла й ковтнула повітря.

- Що нам робити?

- Залишатися тут, - рівним голосом відповіла моя мати. - Поки ми не побачимо, як нам бути.

- Де нам бути? - нетерпляче запитала я. - Де ми будемо в безпеці?

Вона озирнулася на моє побіліле обличчя й усміхнулася.

- Заспокойся, моя люба. Я маю на увазі, що ми залишимося тут, поки не побачимо, хто переміг.

- Ми бодай знаємо, хто проти кого воює?

Вона кивнула.

- Англійці, які досі люблять династію Йорків, проти нового короля, - сказала вона. - Ми перебуваємо в безпеці в будь-якому випадку. Якщо Ловел переможе в Йоркширі, якщо брати Стафорд виграють свої битви у Вустерширі,

якщо лондонські громадяни візьмуть штурмом Тауер і візьмуть в облогу наш палац, – тоді ми до них вийдемо.

– І що ми зробимо? – прошепотіла я.

Я розривалася між дедалі більшим збудженням й абсолютним жахом.

– Повернемо собі трон, – відповіла моя мати безтурботним голосом. – Генрих Тюдор розпачливо воє, щоб утримати своє королівство лише через дев'ять місяців по тому, як він його завоював.

– Повернемо собі трон! – У моему голосі прозвучав дикий жах.

Моя мати стонула плечима.

– Він для нас не втрачений, поки Англія живе в мирі, об'єднавшись під правлінням Генриха Тюдора. Але сьогодні ми бачимо ще одну битву у Війні кузенів. Можливо, Генрих – це лише епізод.

– Усі кузени померли! – вигукнула я. – Братів, які вийшли з династій Ланкастерів і Йорків уже немає!

Вона всміхнулася.

– Генрих Тюдор – кузен із династії Бофортів, – нагадала вона мені. – Ти належиш до династії Йорків. Ти маєш кузена в особі Джона де Ла Поля, сина твоєї тітки Єлизавети Сафолк. Ти маєш кузена Едварда, графа Ворікського, сина твого дядька Джорджа. Ми маємо наступне покоління кузенів – питання лише в тому, чи вони захочуть воювати проти того, хто тепер сидить на троні.

– Він законний король! І мій чоловік! – Я піднесла голос, але її ніщо не зворушило.

Вона стонула плечима.

– Отже, ти переможеш в іншому.

– Ви бачите, що вони несуть? – збуджено завершала Меггі. – Бачите прапор?

Я підвелася зі стільця й подивилася через її голову.

– Я нічого не бачу звідси.

– Це прапор, – сказала вона, і її голос затремтів від радості. – Це розшарпаний прапор Воріків. І вони викрикують мое прізвище! Ворік! Ворік! Вони викрикують прізвище Тедді.

Я подивилася через її голову на свою матір.

– Вони вигукують ім'я Едварда, наступника престолу з династії Йорків, – спокійно промовила я. – Вони хочуть повернути на трон хлопця Йорка.

- Атож, - погодилася вона. - Звісно, вони хочуть повернути на трон його.

Ми стали чекати новин. Мені було особливо важко чекати, знаючи, що мої друзі, моя родина й мій дім збройно повстали проти мого чоловіка. Та особливо важко це було для її світлості матері короля, яка, здавалося, зовсім перестала спати, а протягом цілої ночі стояла навколішки перед маленьким вівтарем у своїй приватній кімнаті, а протягом дня - у каплиці. Вона стала тонкою й сірою від тривоги. Думка про те, що її єдиний син перебуває далеко в цій невірній країні без будь-якого захисту, крім армії свого дядька, робила її хворою від страху. Вона звинувачувала своїх друзів, що покинули його, його прихильників у тому, що вони від нього розбіглися. Вона називала їхні імена, звертаючись у свої молитвах до Бога, називала одне за одним, чоловіків, які приєдналися до переможця, але покинуть його, коли він зазнає невдачі. Вона нічого не іла, постуючи, щоб здобути прихильність Бога. Але ми бачили, що її змагає дедалі більший страх, що попри все Бог не благословив її сина, що з якоїсь невідомої причини Бог відвернувся від Тюдорів. Він посадив їх на трон Англії, але на наділив силою утримати його.

Відбувалися сутички між лондонськими бандами й військовими підрозділами Тюдорів у невеличких селах поблизу від Вестмінстера. Здавалося, на кожному перехресті доріг лунали крики: «Ворік! Ворік!» Біля Гайбері відбулася запекла битва між повстанцями, озброєними камінням, граблями й серпами, та важко озброєною королівською гвардією.

Розповідали про солдатів Генриха, які кидали штандарт Тюдорів і перебігали до повстанців. Ходили чутки, що багаті лондонські купці й навіть батьки міста підтримували юрбу, яка кишіла вулицями, викрикуючи заклики до повернення дому Йорків.

Леді Маргарет наказала, щоб на всіх вікнах, які виходили на вулиці, позачиняли віконниці, тому ми не могли бачити битви, які відбувалися під самими мурами палацу. Потім вона наказала позачиняти й усі інші вікна, щоб ми не могли чути, як юрба викрикувала гасла на підтримку Йорків, вимагаючи, щоб Едвард Ворікський, мій маленький кузен Тедді, вийшов і помахав ім рукою.

Ми не допускали його до вікон у шкільній кімнаті, ми забороняли слугам поширювати плітки, а проте він знав, що люди Англії хочуть бачити його королем.

- Генрих є королем, - сказав він мені, коли я слухала, як він читає книжку у шкільній кімнаті.

- Генрих є королем, - підтвердила я.

Меггі подивилася на нас обох і спохмурніла від тривоги.

- Отже, вони не повинні кричати й вимагати, щоб я став королем, - сказав Тедді.

Він здавався цілком примиреним.

- Ні, не повинні, - підтвердила я. - Вони скоро перестануть кричати.

- Ти знаєш, Тедді, - сказала Маргарет, - що тобі не слід про це говорити.

Я поклала свою руку на його.

- Немає значення, чого вони хочуть, - сказала я йому. - Генрих переміг у битві, і його коронували як Генриха Сьомого. Він король Англії, хоч би що там хто казав. І ми всі дуже й дуже помилилися, якщо забудемо, що він король Англії.

Він подивився на мене своїм ясним чесним поглядом.

- Я не забуду, - пообіцяв він мені. - Я нічого не забуваю. Я знаю, що він король. Ти сказала б про це хлопцям на вулиці.

Я нічого не сказала хлопцям на вулиці. Леді Маргарет не дозволяла нікому виходити за ворота, хоч поступово збудження на вулицях затихало. Мури Вестмінстерського палацу не проломили, важкі ворота нікому не вдалося висадити. Обшарпані юрби пощастило втримати на відстані, вони повтікали з міста або припинили у своїх убогих схованках.

На вулицях Лондона знову стало спокійно, й ми повідчиняли віконниці та важкі ворота палацу, наче були впевненими в собі правителями й могли привітати свій народ. Але я помітила, що настрої у столиці невеселі, і кожні відвідини ринків закінчувалися сварками між слугами палацу й торговцями, тож ми виставляли подвійну варту на мурах. Ми досі не мали новин із Півночі, не мали найменшого уявлення про те, чи Генрих вступив у битву з повстанцями і хто в ній переміг.

Нарешті наприкінці травня - коли двір має планувати свої розваги на літо, прогулюючись над річкою, влаштовуючи лицарські турніри, репетируючи п'єси, влаштовуючи бенкети й танці під музику, - від Генриха надійшов лист для її світлості матері короля з кількома словами для мене й відкритим листом до парламенту, якого привіз мій дядько Едвард Вудвіл на чолі загону святково вбраних йомів, ніби хотів показати, що слуги Тюдорів можуть безпечно носити свої однострої на всій Великій Північній дорозі від Йорка до Лондона.

- Що там пише король? - запитала моя мати.

- З повстанням покінчено, - сказала я, швидко читаючи. - Він пише, що Джаспер Тюдор загнав повстанців далеко на північ і потім повернувся. Френсис Ловел утік, а брати Стафорд заховалися у святилищі. Він витяг їх зі святилища. - Я зробила паузу й подивилася на свою матір понад краєм листа. - Він зруйнував святилище, - зауважила я. - Він порушив закон церкви. Він пише, що хоче стратити їх.

Я подала їй листа, здивована тим, що мене опанувало почуття полегкості. Звичайно, я хотіла б, щоб мій дід повернувся на трон, а ворог Ричарда зазнав поразки. Іноді у мене виникало відчуття, як Генрих падає з коня й бореться за життя на землі під копитами кавалерійської атаки, а проте цей лист приніс мені добру новину, що мій чоловік залишився живий. Я носила Тюдора у своєму животі. Попри все, я не могла бажати Генриху Тюдору смерті, не хотіла побачити, як його, голого й закритавленого, повантажать

на спину його скаліченого коня. Я одружилася з ним, я дала йому слово, він батько моєї ще ненародженої дитини. Я поховала своє серце в невідомій могилі, але я пообіцяла бути вірною королю. Я принцеса з династії Йорків, але я дружина Тюдора. Мое майбутнє пов'язане з Генрихом.

– Усе минулося, – кілька разів повторила я. – Слава Богу, все минулося.

– Нічого не минулося, – спокійно заперечила моя мати. – Усе тільки починається.

Ричмондський палац

Літо 1486 року

Генрих не повертався ще кілька місяців, він продовжував свою подорож, утішаючись плодами перемоги, бо поразка Ловела й Стафордів перекинула всіх хистких прихильників назад на бік Тюдорів – деяких приваблювала перспектива долучитися до влади, інші боялися потрапити до табору переможених, але всі вони усвідомлювали, що нічим не відзначилися серед прихильників короля, коли він опинився в небезпеці. Гамфрі Стафорда піддали тортурам і стратили, але його молодшого брата Томаса пощадили. Генрі часто вдавався до прощення, боячись налякати своїх прихильників надмірною підозріливістю. Він запевняв усіх, що буде добрим королем, милосердним королем для всіх, хто прийме його правління, і якщо його попросять забути про їхні гріхи, він буде великодушним.

Її світлість мати короля через свою маріонетку Джона Мортонна звернулася з проханням до Святого престолу й одержала з Риму дозвіл змінити закон щодо святилища в такий спосіб, який задовольняв би Тюдорів. Зрадникам більше не буде дозволено ховатися за стінами церкви. Бог перебуватиме на боці короля й підтримуватиме королівське правосуддя. Її світлість мати короля захотіла, щоб її син правив Англією й у святилищі до самого вівтаря, а можливо, й на всій дорозі до неба, й Папа погодився задовольнити її прохання. Ніде ніхто не міг почувати себе в безпеці від йоменів гвардії Генриха. Жодні двері, навіть двері храму або святилища не могли зачинитися перед їхніми суровими обличчями.

Англійський закон теж був на боці Тюдорів. Судді підкорялися наказам короля, судячи тих, хто пішов за Стафордами або Френсисом Ловелом, прощаючи одних, караючи інших, згідно з розпорядженнями Генриха. В Англії часів мого батька вважалося, що судді повинні мати власний розум, а присяжні – бути вільними від будь-якого впливу, крім істини. Але тепер судді чекали, яку думку висловить король, перш ніж оголошували власний вирок. Твердження звинувачуваних, навіть визнання ними своєї провини мали меншу вагу, ніж заяви короля про те, що вони вчинили. З присяжними ніхто не радився, їх навіть не приводили до присяги. Генрих, який не брав участі в битвах, правив на відстані через своїх безхребетних суддів і розпоряджався життям та смертю.

До серпня король не з'являвся додому, а приїхавши, відразу переселив свій двір із неприязного до нього міста до чудового, недавно збудованого біля річки Ричмондського палацу. Мій дядько Едвард був на його боці із ним, а кузен Джон де Ла Поль під час подорожі в кортежі короля усміхався товаришам, але не довіряв нікому, вітав мою матір на людях як родичку, але ніколи не розмовляв з нею наодинці, наче демонструючи, що між Йорками не існує таємниць, які поширювалися б пошепки, що ми всі зберігаємо беззаперечну вірність династії Тюдорів. Було чимало людей, які поквапилися зробити висновок, що король не наважується жити в Лондоні, що він боїться покручених вулиць і темних закутків міста, звивистих таємниць річки й тих, котрі мовчки плавали по ній. Чимало також стверджували, що він має сумніви щодо лояльності власної столиці й не вірить у свою безпеку за її мурами. Досвідчені банди міста тримали зброю напоготові, а підмайстри були завжди готові зчинити бунт. Якщо короля люблять у Лондоні, то лише тому, що він тут захищений високими мурами, а лояльне військо завжди стоїть під дверима. Але король із непевною популярністю перебуває під загрозою постійно, бо геть усе – занадто гаряча вода, невдало поставлена п'еса, нещасливий випадок на турнірі, арешт популярного молодика – може спричинити заколот, який примусить його покинути трон.

Генрих наполіг, щоб ми переселилися до Ричмондського палацу, бо він любив сільську місцевість улітку й не стримував захоплених вигуків, милуючись красою палацу та парку. Він привітав мене з розмірами мого живота й наполягав, щоб я весь час сиділа. Коли ми вдвох прогулювалися по обіді, він вимагав, щоб я важко спиралася на його руку, так ніби мої ноги були готові щомиті підігнутися. Він був ніжним і добрим до мене, і я з подивом думала про те, що відчуваю легкість, коли він удома. Набридливе стеження його матері сприймати легше, коли він поряд, незручності від перебування при новому дворі в незнайомому місці теж полегшуються, бо двір здається більш нормальним, коли Генрі щоранку виїздить на полювання й щовечора повертається, вихваляючись своїми мисливськими трофеями. Він погарнішав протягом тривалої літньої подорожі по Англії: його шкіра засмагла під сонцем, обличчя стало м'якшим, він більше став усміхатися. Генрих боявся півночі Англії, перш ніж туди поїхав, та тепер, коли найгірші з його страхів виправдалися і він з ними впорався, то знову почувався переможцем.

Він приходив до моєї кімнати щовечора, іноді приносив трунок силабаб[2 – Силабаб – молочний коктейль із хересом, цитриною та спеціями.] прямо з кухні, щоб я випила його, поки він теплий, так ніби ми не мали сотні слуг, готових виконати будь-яку мою забаганку. Я сміялася з нього, коли бачила його на порозі з глеком та кухлем, схожого на досконало вихованого служника.

– Ти звикла мати напихваті людей, готових тобі прислужитися, – казав він. – Ти виросла при королівському дворі, де десятки слуг стовбичили, чекаючи, поки ім накажуть зробити те або те. У Бретані я мусив сам обслуговувати себе. Іноді в нас не було прислуги. Власне, ми не завжди мали навіть власний дім, були, можна сказати, бездомними.

Я сідала біля вогню на стілець, але він був не дуже зручним для мене, матері майбутнього принца.

– Сідай на ліжко, сідай на ліжко й підбери ноги, – наполягав він і допомагав мені скинути черевики, а потім давав у руки кухоль.

Наче двійко дрібних торговців у затишній оселі, ми вечеряли лише вдвох. Генрих застромляв кочергу в саме серце вогню і, коли вона розжарювалася, клав її в глечик із німецьким елем. Трунок сичав, і він наливав його в кухлі, поки той парував, і куштував його.

– Скажу тобі, мое серце перетворилося на камінь у Йорку, – признався він. – Холодний вітер і дощ пронизують до кісток, а обличчя тамтешніх жінок схожі на камінь. Вони дивилися на мене так, ніби я власними руками вбив їхнього єдиного сина. Ти знаєш, які вони є – вони люблять Ричарда так ніжно, ніби він покинув їх лише вчора. Чому вони такі, чому досі так до нього прив'язані?

Я схилилася над кухлем із силабабом, щоб він не помітив, як мое обличчя потемніло від горя.

– Він мав цю рису Йорків, чи не так? – наполегливо розпитував він мене. – Умів примусити людей любити себе? Як і твій батько король Едвард? Як і ти сама? Це благословення, ніякого реального глузду в ньому нема. Деякі чоловіки наділені певними чарами, чи не так? І вони приваблюють до себе людей. Люди просто не можуть їх не любити.

Я стонула плечима. Я не могла довіритися своєму чуттю, щоб сказати йому, чому всі любили Ричарда, чому він мав стільки друзів, готових віддати свої життя за нього, котрі навіть тепер воюють із його ворогами з любові до його пам'яті. Чому прості солдати досі зчиняють бійку в тавернах, коли хтось скаже, що він був узурпатором. Чому торговки рибою готові вгородити ніж у кожного, хто скаже, що він був горбатим або слабким.

– Я цього не маю, правда ж? – запитав у мене Генрих прямо. – Незалежно від того, що це таке – обдарування, хитрість чи талант – у мене його нема. Повсюди, де ми були, я всміхався, махав рукою і робив усе, що міг, усе, що вимагалось від мене. Я грав роль короля, який дуже впевнено сидить на престолі, хоч іноді я počував себе наче претендент без жодного пенні в кишені й без жодної людини, яка вірила б у мене, крім одурманеної матері та недоумкуватого дядька, пішак для великих гравців, які є королями Європи. Я ніколи не був тим, кого глибоко люблять у місті, я ніколи не чув, щоб армія горлала мое ім'я. Я не той чоловік, якого просто люблять та й годі.

– Ти переміг в битві, – сухо сказала я. – У той день за тобою пішло багато людей. Саме той день усе й визначив. І ти всім можеш сказати: «Я – король!» Король за правом перемоги.

– Я переміг із найманим військом, яке оплатив король Франції. Я виграв битву, завдяки армії, яку набрали для мене в Бретані. Половина з них найманці, а решта – злочинці та вбивці, яких повипускали з в'язниць. Я не мав людей, які служили б мені тому, що любили мене. Я не з тих, кого люблять, – спокійно промовив він. – І не думаю, що коли-небудь стану таким. Я не наділений цим.

Я опустила кухоль, і на мить наші очі зустрілися. У цьому миттєвому обміні поглядами, я побачила, він подумав, що його не любить навіть власна дружина. Він той, кого не любить ніхто. Він провів юність, чекаючи англійського трону, він ризикував життям, воюючи за трон Англії, а тепер зрозумів, що корона, яку він завоював, порожня. Вона позбавлена серця. У ній нема нічого.

Я нічого не змогла придумати, щоб заповнити ніякову мовчанку.

– Ти маєш прихильників, – спробувала заспокоїти його я.

Він коротко й гірко засміявся.

– О, так, я трохи їх собі купив: Куртене й Говарди. І ще я маю друзів, яких забезпечила мені моя мати. Я також можу розраховувати на кількох давніх друзів, наприклад, на свого дядька, графа Оксфордського. Я можу довіряти Стенлі та родичам своєї матері. – Він помовчав. – Чоловікові дивно ставити таке запитання своїй дружині, але я ні про що інше не думаю, коли мені сказали, що Ловел повстав проти мене. Я знаю, він був другом Ричарда. Він так любив Ричарда – і я в цьому мав нагоду переконатися, – що став битися за нього, навіть коли Ричарда вже не стало. Це наштотувало мені на думку: а чи можу я розраховувати на тебе?

– Навіщо ти запитуєш?

– Бо всі мені розповідають, що ти любила Ричарда. І я знаю тепер тебе досить, аби не сумніватися в тому, що тобою керували не амбіції, коли ти хотіла стати його королевою, тобою керувала любов. Тому я тебе й запитую. Ти досі його любиш? Як лорд Ловел? Як жінки з Йорка? Ти досі любиш його, попри його смерть? Як люблять його Йорк і лорд Ловел? Тож чи можу я розраховувати на тебе?

Я легенько посунулася, ніби мені було незручно сидіти на м'якому ліжку й надпила з кукля. Потім показала на свій живіт.

– Я вже тобі сказала, що я твоя дружина. Ти можеш розраховувати на це. Я майже готова народити твою дитину. Ти можеш розраховувати й на це.

Він кивнув.

– Ми обое знаємо, як між нами все почалося. Йшлося про те, щоб народити дитину. Про кохання між нами не йшлося. Ти відмовила б мені, якби могла, бо щоночі ти відвертала обличчя від мене. Але я думав, коли звідси поїхав, коли зустрівся з таким недружнім до себе ставленням, із повстанням, – чи може між нами виникнути почуття вірності, почуття довіри?

Він навіть не згадав про кохання.

Я відвернула від нього погляд. Я не могла витримати його пильний погляд і не могла відповісти на його запитання.

– Усе це я вже пообіцяла, – сказала я без особливої певності в голосі. – Коли давала шлюбну обітницю.

Він відчув відмову в моєму голосі. Лагідно нахилився й забрав у мене порожній кухоль.

- Тоді я не допитуватимуся більше, - сказав він і вийшов із кімнати.

Пріорат святого Свідзіна, Вінчестер

Вересень 1486 року

Рожеве сонце у шафранових хмарах опустилося за моїм підвіконням, коли я прокинулася вересневого вечора з легкого полудневого сну й лежала, втішаючись теплом на обличчі, знаючи, що це мій останній день сонячного світла. Цього вечора я муситиму вдягтися, вислухати компліменти двору, одержати від них подарунки й усамітнитися, чекаючи народження дитини. У кімнаті для мого усамітнення будуть затулені віконниці, вікна будуть зачинені, навіть свічки горітимуть тьмяно, поки не народиться дитина. Якби її світлість мати короля була спроможна публічно оголосити, коли дитину було зачато - аж за місяць до нашого шлюбу, - вона замкнула б мене ще чотири тижні тому. Вона вже вичитала у своїй королівській книзі, що королева має бути замкнена на шість тижнів раніше від гаданої дати народження. Вона повинна дати прощальний обід, і двір має повести її до дверей кімнати її усамітнення. Вона муситиме увійти до тієї кімнати й не виходити звідти (так хоче Бог, написала богобоязка леді з цього приводу), поки не мине шість тижнів після народження здорової дитини, коли немовля винесуть, щоб його охрестити, а мати з'явиться, щоб дістати церковне благословення і знову зайняти своє місце при дворі. Отже, матері належить перебувати в тиші й темряві протягом трьох місяців. Я прочитала ці інструкції, зроблені чорним чорнилом елегантним письмом, дізналася її думки про якість gobеленів на стінах і штор біля ліжка й подумала, що тільки безплідна й пустоголова жінка могла вигадати такий режим.

Її світлість мати короля народила лише одну дитину, свого дорогоцінного сина Генриха, й залишалася безплідною після його народження. Я подумала, що якби вона щороку втрачала зв'язок зі світом на три місяці, то її розпорядження щодо усамітнення породіллі були б зовсім іншими. Ці правила спрямовані не на те, щоб забезпечувати мою приватність і відпочинок, а для того, щоб відокремити мене від двору, а вона могла займати мое місце на три місяці щоразу, коли її син нагороджуватиме мене дитям. Ось так усе просто.

Але цього разу, на мое щастя, вона пожартувала сама із себе, бо оскільки всі трое з нас голосно й публічно проголосили, що дитина буде дитиною медового місяця, благословенно швидким результатом січневого шлюбу, то вона має народитися в середині жовтня, а отже, за її власними правилами, я не муситиму усамітнюватися аж дотепер, тобто до першого тижня вересня. Якби вона посадила мене в пільму через сім із половиною місяців від початку моєї вагітності, я втратила б весь серпень, але в серпні я була

вільна – хоч і з великим животом, але чудесно вільна – і я сміялася собі в рукав протягом місяця, утішаючись тим, як цей обман псував настрої їй.

Тепер я сподівалася відбутися лише тиждень чи десь так перед народженням дитини в похмурих сутінках, відрізаною від зовнішнього світу, не бачачи жодного чоловіка, крім священика крізь затінений екран. Потім я матиму шість тижнів усамітнення після пологів. У мою відсутність її світлість мати короля втішатиметься управлінням двору, збиратиме привітання з нагоди народження онука, наглядатиме за його охрещенням і влаштує бенкет, а я сидітиму замкнена у своїх кімнатах, жоден чоловік – навіть мій власний, її син, – не зможе побачитися зі мною.

Покоївка принесла з гардероба зелену сукню для мого офіційного прощання. Я заперечливо махнула рукою, бо мені остогидло вдягати тюдорівський зелений колір, коли двері раптом розчахнулися й Меггі забігла до кімнати й упала навколішки переді мною.

– Елізабет, твоя милосте, я тебе благаю! О, Елізабет, врятуй Тедді!

Немовля, здавалося, стривожено підстрибнуло в животі, коли я зсунулася з ліжка й ухопилася за штори. Кімната закрутилася навколо мене.

– Тедді?

– Вони його схопили! Вони ведуть його кудись!

– Будь обережна! – застерегла мене Сесилія, підбігши до мене, щоб допомогти стати на ноги.

Я навіть не почула її.

– Ведуть його куди?

– У Тауер! – зойкнула Меггі. – У Тауер! Який жах! Швидше, зупини їх. Благаю тебе!

– Біжи до короля! – кинула я Сесилії через плече, швидко прямуючи до дверей. – Перекажи йому мої привітання й запитай, чи можу я негайно прийти до нього. – Я схопила свою кузину Меггі за руку і сказала: – Ходімо зі мною, я їх зупиню.

Я поквально йшла босоніж по довгих кам'яних коридорах, підмітаючи їх довгою нічною сорочкою, а Меггі випередила мене й побігла вгору крученими кам'яними сходами на поверх дитячих кімнат, де вона, Едвард і мої маленькі сестрички Катерина і Бريدжит мали свої кімнати з учителями та служницями. Але раптом я побачила, як вона поточилася назад, і почула гупання півдесятка важких черевиків, що спускалися сходами.

– Ви не можете його взяти! – почула я, як вона каже. – Зі мною королева! Ви не можете його взяти!

Коли вони вийшли з-за повороту сходів, я побачила спочатку взуті в черевики ноги першого чоловіка, потім його червоні краги, а далі його яскраво-червону туніку, обшиту й оздоблену золотим шнурівкою. Це був

однострій йоменів гвардії – щойно створеного Генрихом персонального війська. За ним ішло ще кілька таких людей. Вони послали цілий підрозділ із десятиох чоловік, щоб заарештувати малосилого одинадцятирічного хлопчика. Едвард був такий наляканий, що останній гвардієць тримав його під пахви, щоб він не упав униз зі сходів. Його худі ноги підгиналися й смикалися, коли його зносили туди, де стояла я біля підніжжя сходів. Він був схожий на ляльку з брунатним скуйовдженим волоссям і широко розкритими переляканими очима.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22054426&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

1

Coldharbour – холодна гавань (англ.). (Прим. пер.)

2

Силабаб – молочний коктейль із хересом, цитриною та спеціями.